

Ji bo 'nû'yê...

Em bi hejmara ewil a sala nû li pêşberî we ne...

Adet e êdî; gava saleke nû tê insan ji bo hev dibêjin "Bila sala nû bi dilê te be". Lê demên wisan giran di ser me re diborin ku bi van niyazan dilê meriv qet xweş nabe.

Hela ku di van salên dawîn de barê xem û kulên me li ser me girantir bûne...

Ji ber ku navê wê 'sala nû' ye, wê 'ji ber xwe ve', ji me re çî 'nûbûn' wehd bike ku?!

Heke meriv bisekine û lê temaşe bike, meriv ti tişt neke û bi gotinên wekî "na yaw, her çî be jî wê wiha neçe" xwe aş bike û roja xwe tamam bike meriv wê hêj gelek li hêviya wê 'nûbûn'ê bisekine.

Em xwe nedin quncikekî û li hêviya 'Nû'yê neseकिन!

Ha me hay jê hebe, ha tunebe, em çiqas bisekinin, tiştê ku bo me rewa bê dîtin wê avriya salên borî be.

Bi tenê rawestin û temaşekirin, 'trawma' ye.

Ev trawma wê ji ber xwe ve têk neçe, divê em zanibin.

An her kes dê 'nû'ya xwe bixwe biafirîne yan jî dê di nava 'kevn'ên xwe de pûç bibe!

Divê em li 'Nûbûn'ê bigerin, a 'Nû' biafirînin!

Tarik Ziya Ekîncî wê di 18ê Sibatê de 93 salên xwe li dû xwe bihêle. Emrê wî giha sedsalekê. Bi emrê xwe yê bêhempa û her û her ciwan, ne ji bo 'saleke nû' lê ji bo çawaniya lêgerîn û afirandina jiyaneke nû Tarik Ziya Ekîncî mîna keke yekta ye.

Silav li we!

Yeni için...

2019'un ilk sayısıyla 'merhaba' diyoruz...

"Mutlu geçsin" dileklerinin kimseyi pek de mutlu etmeye yetmediği bir zamandan geçiyorken...

Son yılların üst üste yığarak biriktirdiği sorunlar yumağı giderek büyüyorken...

'Yeni yıl' denilenin 'kendiliğinden' vaat edeceği nasıl bir 'yenilik' olabilir ki?!

Olup biteni izlemek, hiçbir şey yapmadan "böyle gitmez nasılsa" türünden teskin edici "ilaçlarla" günü geçiştirmek, o beklenen 'yeni'nin hiç gelmeyeceğini gösterir sadece.

Bir köşede izleyerek 'Yeni'yi beklemeyelim!

Bekledikçe, farkında olalım ya da olmayalım, bize dayatılan 'eski'nin eklentisi oluyoruz.

Sadece izlemek ve beklemek, bir 'travma' halidir.

Duçar olduğumuz bu travmayla başetmek kendiliğinden olmaz, bilelim.

Herkes kendi 'yeni'sini kendisi yaratacak ya da kendi 'eski'sinde çürüyecektir!

'Yeni'yi arayalım, 'Yeni'yi kuralım!

Şubat'ın 18'inde 93 yaşını devirecek olan Tarik Ziya Ekinci, bir asıra yaklaşan muhteşem ve de hep genç ömrüyle, 'yeni bir yılın' olmasa da yeni bir hayatın nasıl aranacağına ve nasıl kurulacağına dair eşsiz bir örnektir.

Selam olsun!

Yıl: 1 • Sayı: 6 • Ocak-Şubat 2019
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Cemal Çoban

Sal: 1 • Hejmar: 6 • Rêbendan-Reşemî 2019
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasi
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban

Adres (Navnîşan): Sarigazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nüneriya Diyarbakir):

Reşo Ronahî

İletişim: 0541 514 54 97

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 50 ₺ • 12 sayı: 100 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Vedat İlbey **Bi evîna rastiyê, bo sala nû...**
- 5 M. Ender Öndeş **2018'in bize bıraktığı soru işareti!**
- 8 Eyşana Beravî **Tav a mirî**
- 9 Fewzî Bîlge - Çîdem Baran **Li ser şevê, heyvê û lêgerînê...**
- 12 Dûrzan Cîrano **Teyrê awis**
- 14 Ruşen Takva **Acı suyun uçan incisi**
- 17 Tahir Şilkan **Varlık Vergisi...**
- 22 İsmail Dindar **Kürtçe edebiyatta 'emek'...**
- 25 Adem Şenturk **Di navberê de**
- 28 Melayê Bateyî **Qiblegeha Aşiqan**
- 44 Zeyneb Yaş **Elmas El Kurdî**
- 47 Furûx Ferozad **Gula Sor**
- 48 Selim Temo **Horasan Kürtleri...**
- 55 Mehmet Oncu **Ji bo Apê Osman Sebrî**
- 57 Recep Maraşlı **'Avelîgin İslamla ilişkisi'**
- 61 Qedrî Sipranî **Name'ya Ebdilla Pêşew**
- 62 Mehmet Bayrak **1925 Kürt İsyanı...**
- 66 Mehmet Çelik **Xalê Misto û Pezê Winda**
- 69 Reşo Ronahî **Termînolojiya Bebikan**
- 71 Ulku Bîngol **Erdnigariyek nexweş û Giuseppe Corte**
- 73 Delawer Omar
- 74 Rizgar Elegez • İlhamî Sîdar **Best û helbest**
- 76 Tarihte o gün • **Di dîrokê de we rojê**
- 78 Enver Özkahraman **Mamê Seyni**
- 79 Barış Avşar **Turnalar...**

SÖYLEŞİ: TARIK ZİYA EKİNCİ

29-43 Kürt sorunu ve Kürt dinamiğinin tarihsel özellikleri

ERDOĞAN AYDIN

Kapak fotoğrafı: Özcan Yaman

► BI EVÎNA RASTIYÊ,
BO SALA NÛ...

VEDAT ÎLBEY

Werger: Reşo Ronahî

Saleke nû hat dîsa...

We dît adet e êdî; gava saleke nû tê insan ji bo hev dibêjin "*Bila sala nû bi dilê te be*". Lê demên wisan giran di ser me re diborin ku bi van niyazan dilê meriv qet xweş nabe.

Hal ev be, ma ji bo sala nû wê çi bê gotin?

Hela ku di van salên dawîn de barê xem û kulên me li ser me girantir bûne...

Hela ku em bi melanetan hatine dorpêçkirin; ew melanet ku her carê em pê metelmayî dibin û dibêjin "*Ewqas jî nabe yaw!*"...

Ji ber ku navê wê 'sala nû' ye, wê 'ji ber xwe ve', ji me re çi 'nûbûn' wehd bike ku?!

Heke meriv bisekine û lê temaşe bike, meriv ti tişt neke û bi gotinên wekî "*na yaw, her çi be jî wê wiha neçe*" xwe aş bike û roja xwe temam bike meriv wê hêj gelek li hêviya wê 'nûbûn'ê bisekine.

Dem bilez diherike, kêr dibe û îmtiyaza rawestî nade kesî.

Em ji quncikekî temaşe nekin û bi vî awayî li hêviya 'Nûbûn'ê nesekin!

Ha me hay jê hebe, ha tunebe, em çiqas bisekinin, tiştê ku bo me rewa bê dîtî wê avriya salên borî be.

Bi tenê rawestin û temaşekirin, 'trawma' ye.

Ev trawma wê ji ber xwe ve têk neçe, divê em zanibin.

Divê em her li dû 'Nûbûn'ê bin, em her 'Nûbûn'ê biafirînin.

An her kes dê 'nû'ya xwe bixwe biafirîne yan jî dê di nava 'kevn'ên xwe de pûç bibe!

Dem bilez diherike, kêr dibe û pê re ba û bagerek radibe. Ew ba û bager bi ser me de tê bi awayeke dijwar, rev xeniqîn e.

Divê em nexeniqîn; li ber xwe bidin!

Ka em bala bidin van herdu insanên biqedr û qîmet ku gotinên wan ji me re bibin hêz:

Seneca dibêje;

"*Tiştêk heye ku ji êşa windakirina jiyane xedartir e; windakirina wateya jiyane*"

Û Dostoyevskî: "*Heke hûn ji bo hinekan xwe ji bîr bikin, ew ê tim wê bibîr bin*"

Bila gotina me ya ewil ev be ji bo sala 2019an:

Wateya jiyane piçekî jî ew e ku meriv ji bo hinekan xwe ji bîr bike...

Û ya rast, rastiya me jî ew e ku em dê xwe, li ewî cihê

"*xwejbîrkinê*" peyde bikin.

Divê em ji rastiya xwe neqetin, li ber xwe bidin! 🌹

► 2018'in bize bıraktığı soru işareti!

M. ENDER ÖNDEŞ

“Nasıl bir dünyada, nasıl bir coğrafyada yaşıyoruz biz Allah aşkına? Nasıl bir kaosun içine sıkışıyor günlerimiz ve pek sevgili planlarımız? Hep diyorum arkadaşlara, İsveç'te filan gazetecilik ne güzeldir; bir cinayet olsa on gün oyalanırsın. Burada, bu topraklarda her sabah ama her sabah yeni bir belaya gözümüzü açıyoruz.

Ben bu yılbaşı işlerini severim; öyle süslemeler, gecenin bir vaktinde sanki Mars'a araç gönderiyormuş gibi geriye doğru saymalar, saçma-salak bi sürü şeydir ama iyidir. Tombalay bile severim, torbadan hileli taşlar çekip çaktırmadan çocuklara kazandırmak da iyidir mesela. Cezaevlerinin en azgın zamanlarında lanet olası üzüm hoşafından kavanozlara şarap yapmak, onu bir ay boyunca bin türlü beladan koruyup

sonunda hücreden hücreye plastik kadehler tokuşturmak...

Bir de projesi bol icraatı az bir şahıs olarak yılbaşı geceleri benim kendime talimatlar yağdırdığım gecelerdir. En sevdiğim! Sabahtan kırtasiyeye uğrayıp güzel bir ajanda almak, ki onlardan bol miktarda birikmiştir evde, sonra gecenin ilerleyen saatlerinde millet muhabbet ederken kuytu bir odaya çekilip önce “acil yapılması gerekenler” başlığı

▲ DGM direnişi, 1976

altında ilk talimatları yazmak, sonra Sovyet politbürosu tavrıyla orta ve uzun vadeli planları satır satır sıralamak, sağlık ve spor konusundaki önlemleri ayrı bir sayfaya kırmızı ve mavi kalemlerle özenle kaydetmek...

Ve sonra, onların yüzde doksanını uygulamamak...

Dönüp bakıyorum da bazen, mesela sigarayı 1999'da bırakmam gerekiyormuş aslında, 2000'de de, 2001'de de... 2015'te de şiir kitabım yayınlanmalıymış aslında, vs. vs...

Bu yıl da hazırlanıyorum ciddi şekilde. Sorunun büyük ölçüde ajandanın kalitesinden kay-

naklandığını düşündüğüm için paraya kıyıp iyi bir şey almak da planlarım arasında.

12 Eylül'ün adı çıkmış!

Nasıl bir dünyada, nasıl bir coğrafyada yaşıyoruz biz Allah aşkına? Nasıl bir kaosun içine sıkışıyor günlerimiz ve pek sevgili planlarımız? Hep diyorum arkadaşlara, İsveç'te filan gazetecilik ne güzeldir; bir cinayet olsa on gün oyalanırsın. Burada, bu topraklarda her sabah ama her sabah yeni bir belaya gözümüzü açıyoruz. Çayını almışsın eline misal, sabah sabah merdivenlerden

gündem toplantısına iniyorsun türkü mırıldanarak ve televizyonda Ankara Garı karşılıyor seni. Telefona sarılıp eşini arıyorsun kalbin sıkışarak. Ancak üçüncü arayışında zayıf bir ses geliyor karşıdan, "Ben iyiyim, yaralıları kaldırıyoruz" diye. Seviniyorsun, sevinmeye utanıyorsun ama seviniyor-sun. Ya da kızının sipariş ettiği yılbaşı ağacı süslerinin listesini yaparken birden katırların üzerine yüklenmiş paramparça insanlar gelip hayatına giriyor, kalıyorsun öylece...

Ne kadar çok şey yaşadık şu son yıllarda? 12 Eylül'ün adı çıkmış, bin türlüşünü yaşadık onun. Böyle söyleyince "yok canım" diyor millet ama evet, ben sıkıyönetim mahkemelelerinin daha keyfi ama dengeli olduklarını düşünüyorum; üç yüz kişilik davaysa mesela, bakarlardı, şu kadar idam, şu kadar müebbet, şu kadar yataklık, vs. herkes yerini bilirdi yani. Ayrıca biz de yaptığımız işleri bildiğimiz için, "Eh yani" derdik, "Normali budur. O kadar

Asıl mesele bizim büyük ve tahammül edilmez iç sıkıntımız. İnsan Türkiye'nin yaklaşık 50 yılına tanıklık edince, kıyaslamalar hep acı veriyor. Bütün bu kıyaslamalar ve moruklara özgü "bizim zamanımızda..." gevikleri de boş tabii. Zaman akıyor, süreçler değişiyor, acı duyuyoruz belki bazı şeylerden ama bakıp anlamaya çalışıyoruz.

*malzemeye yakalanmışız,
çizcek verecek değiller ya!"*

Şimdi kimse hiçbir şey bilmiyor artık.

Zaman akıyor, süreçler değişiyor...

Asıl mesele bunlar değil ama. Asıl mesele bizim büyük ve tahammül edilmez iç sıkıntımız. İnsan Türkiye'nin yaklaşık 50 yılına tanıklık edince, kıyaslamalar hep acı veriyor. Bütün bu kıyaslamalar ve moruklara özgü "bizim zamanımızda..." geyikleri de boş tabii. Zaman akıyor, süreçler değişiyor, acı duyuyoruz belki bazı şeylerden ama bakıp anlamaya çalışıyoruz.

Taksim'de yapılan son izinli 1 Mayıs'ta (2012'yi sanırım) Şişli tarafından gelen kortejleri görebileceğim bir yerde uzun süre durmuş ve geçişi izlemiş-

tim. İnsanların neredeyse yarısının herhangi bir korteje dâhil olmaksızın, bireysel olarak alana giriş yaptığını görmek çok sarsıcıydı. 70'lerin her biri kendi fabrikalarının pankartıyla gelen kortejlerini hatırlayınca, durum hüzün vericiydi, sıkıntılıydı açıkçası.

Sonra Gezi geldi... Muhteşemdi. Ama Taksim yasağını delmek için yapılan kırk tane toplantı, kırk tane iradi kararla gelmedi; kendisi geldi! İnsanlar, tarif edilmesi zor bir biçimde kimseden özel talimat almaksızın, özel bir çağrı olmaksızın yığınlarla geldiler. Türkiye tarihinde iyi kötü sonuç almış üç siyasi hamle vardır. 15-16 Haziran, 1976 DGM Direnişi ve Gezi... Birincisi, bir yasayı geri çekti; ikincisi, DGM yasasını engelledi; üçüncüsü ise Topçu Kışlası projesini çöpe gönderdi.

Ama bir fark var. İlk ikisinde insanlar, az çok örgütlenmiş iradi bir çağrı üzerine harekete geçmişlerdi. Sonuncusunda ise insanlar kendileri, kendi istedikleri yere yürüdüler.

Ve şimdi bu yazının yazıldığı günlerde de Paris... Varoşların ara ara Paris'in merkezini alt üst etmesi Fransa'da bir gelenek belki ama bu kez daha taşradan ve daha büyük çaplı bir şey var ve yine siyasi ve iradi bir çağrıyla değil, kendiliğinden yürüyor işler.

Daha gerçek bir ajanda lazım

Bütün bunlarda mutluluk verici bir şey arayanlar vardır tabii. Partilerin, örgütlerin devrinin artık geçtiği, insanların/bireylerin artık "parti-örgüt tasallutu" olmaksızın, politik perspektiflere ihtiyaç duymaksızın kendi öz iradeleriyle hareket ettiği,

15-16 Haziran 1970, İstanbul

böylesinin daha yaratıcı olduğu söylenebilir, kimileri bundan büyük keyif alabilir. Yapacak bir şey yok, herkes kendi meşrebince düşünür, kimseyi kınayacak değiliz elbette. Ama bu, acı verici bir durumdur. Asıl acı verici olan ise, insanların politik irade ve perspektiflere rağmen yaptıklarının gerçekten daha yaratıcı ve daha atılgan bir nitelik göstermesi; politik irade olduğunu varsayan güçlerin yetersiz ve hantal kalmasıdır.

Kanımca, 2019'u karşılarken, üzerinde derin derin düşünmemiz gereken en ciddi sorun budur. Elbette kendimizi sterilize ederek, kenardan bakarak ve ukalalık ederek değil; tam tersine, yürüyerek, yürüdükçe öğrenerek yapmak zorundayız bunu. İnsanlar, niye bizim istediğimiz zamanda ve bizim istediğimiz biçimde hareket etmiyorlar da kafalarına göre takılıyorlar sorusu, 2018'in önümüze koyup bıraktığı ciddi bir sorudur ve çözümünü de iç-bükey ya da dış-bükey aynalarımıza değil, bildiğimiz dümdüz aynaya bakmaktan geçiyor zannımca.

Ben, yine afili bir ajanda kestirdim gözüme dün; deri kaplı güzel bir şey. Alıp 2019'un muazzam hedeflerini kırmızı, mavi ve siyah kalemlerle yazacağım oraya. Ama benimkisi kişisel, hercai bir iş, boşverin siz onu. Asıl bizim daha sade ama daha gerçek bir ajandaya ihtiyacımız var bana sorarsanız. İlk sayfasına kocaman bir soru işareti çizerek başlamalıyız o ajandaya; gerçek bir soru işareti ama... 🌹

Tav a mirî

Aniha li dû werzekî fediyok im

Di nava min de tavekî mirî

li dû zamanên wenda

Diqermiçin

Diperitin

Hemû dem

Ji şevan îî ye

Hemû peyv mirine

Di goristana xwe de bêdeng in.

Û ez

Her îî dibim mêvan di destê xwe de

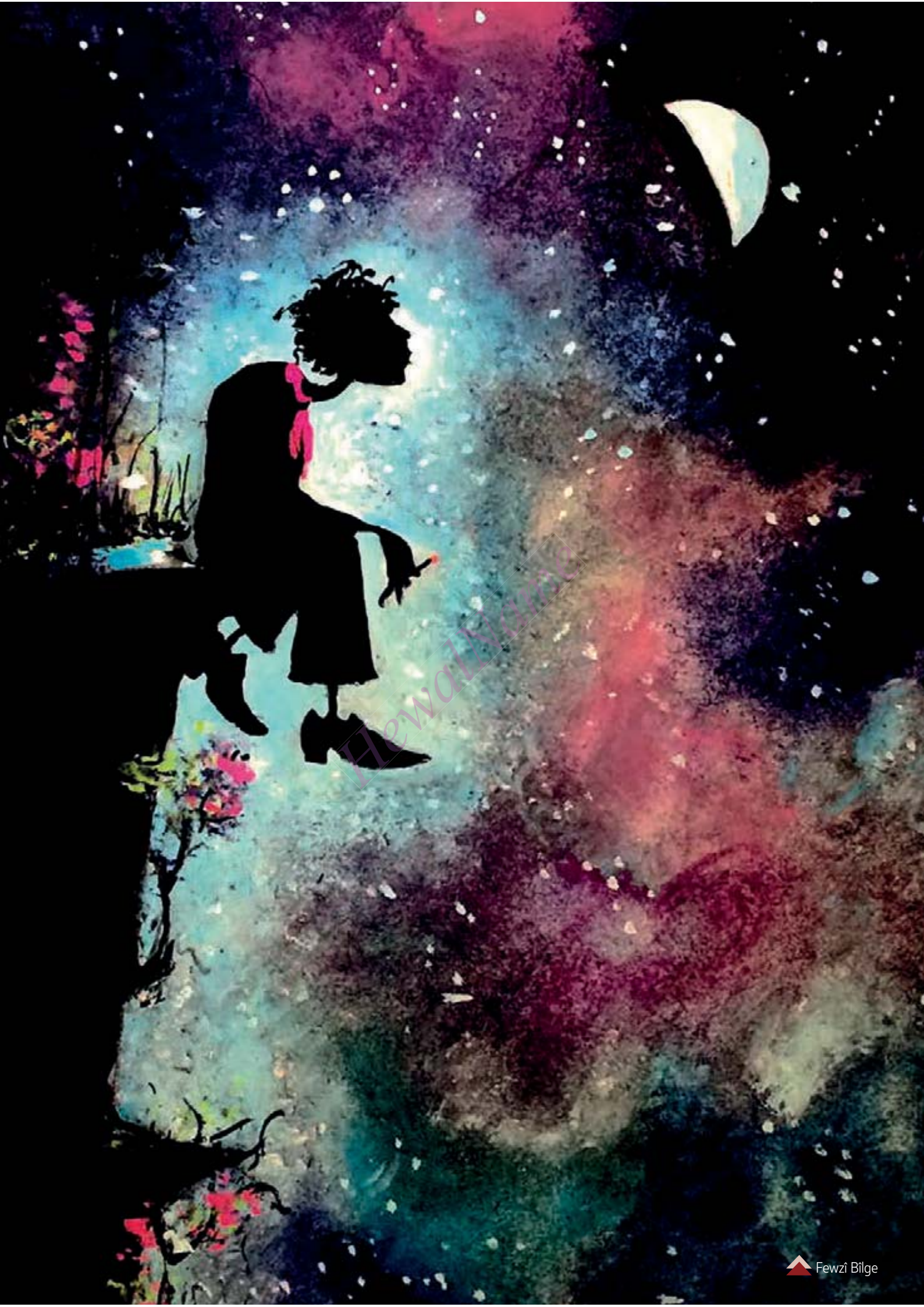
Şîva miriyan

Piştire, di destpêka werzên sar de

vedije tava di nava min de

Eyşana Beravî

Hewlett-Packard

► Li ser şevê, heyvê û lêgerînê...

ÇÎDEM BARAN

Reş, her çiqas renekî nependî û klasîk be jî her civak li gor şert û mercên xwe yê civakî wateyên cuda lê bar dike. Di vî wêneyê Fewzî Bîlge de fîgurê ku bi giranî ji rengê reş pêk hatiye ji hêlekî ve xwe ye, ji hêlekî ve jî ji xwe wêde ye.

Ew her kes e û ne kes e jî.

Ew di tenêbûnê de pîrbûn e. Hem valabûn, hem tijebûn e û her du jî bi qasî hevdu bi qedr û bi wate ne. Ji ber ku binavkirina wan girêdayî hev e. Valabûn li gor tijebûnê, tijebûn li gor valabûnê tê binavkirin ku çawa em roniyê li gor tariyê bi nav dikin.

“ Ne girîng e bê ka wê fîgurê me bigihîje heyvê yan negihîjîyê. Ya girîng dilşadiya wî ya di wê pêvajoyê de ye. Di vê pêvajoyê de ew hem tenê û hem jî ne tenê ye. Ji xwe direve û di vê revê de li xwe diawiqe; hem ji yezdanan direve hem jî li yezdanekî digere.

Dawiya dawî ew her kes be jî, ne kes be jî hinekî ew xwe ye; mêr e û di mêran de (ez dibêjim bi awayê xwezayî) gihaştin û xerakirina tiştan heye. Ew li der in û tim dixwazin biçin hundir: wek têkiliyên zayendî ku dixwazin bigihîjin derên kûr, weke Îskenderê Mezin ku dixwest hemû cîhanê bi dest bixe û pê re jî biguherîne, weke fîgurê di wêneyê Fewzî Bîlge de ku dixwaze bigihîje heyvê û bawer im bi gihaştinê re wê bixwaze heyvê biguherîne... Wê heyvê fêrî xwe bike lê nizane ku ew ê jî fêrî wê bibe, nizane ew ê jî pê re bê guhertin.

Belkî jî ya ku wî –mirovan- dike nêçîrvanê mekanan, netêrbûn e. Ger dawiya têrbûnê hebûya gelo wê mirovan bida dû çî, wê bi çî hewiya xwe bianiya û ji çî hêz bistenda? Ger fîgurê Bîlge, mekanê ku lê ye ew têr bikira, wê çima bidaya dîv qûna hin mekanên ku xuya ye jê naye ku bigihîjîyê? Gelo jiyan ji netêrbûnê dize? Di navbera çêbûn û mirinê de mirov hey li pey têrbûnê ye. Ha ji bo zikê xwe, ha ji bo xeyal û xwestekên xwe... Îja hinek ne di ferqa vê de ne, bi lez dijîn û bi lez her

tiştî xilas dikin; lê tiştên ku zû bidest bikevin zû jî dest diçin. Tiştên ku zû bidest nekevin jiyanê watedartir dikin. Insan dixwaze pir bijî, hêdî bijî, belkî jî heya û heya bijî.

Mekan jî tê de, tiştên dûr, serdest in û zehmetiya bidestxistina wan, dihêle ku bêyî ku bêne mezaxtin, bêhtir bijîn. Heyva di wêne de jî hinekî serdest e; em li jêr in, ew li jor e û di gelek serdeman de mirovan ên yezdan û yê hinekî yezdanî 'li jor' bi cih kirine. Derî xistine neqebîna xwe û wan û gava di derî re derbas bûne jî çûne sucdê bo wan. Lê ya girîng, bê ka pê dilşad bûne yan na.

Ne girîng e bê ka wê fîgurê me bigihîje heyvê yan negihîjîyê. Ya girîng dilşadiya wî ya di wê pêvajoyê de ye. Di vê pêvajoyê de ew hem tenê û hem jî ne tenê ye. Ji xwe direve û di vê revê de li xwe diawiqe; hem ji yezdanan direve hem jî li yezdanekî digere. Ne diyar e ku ka ew yezdanê heyvê ye yan heyv yezdanê wî ye yan jî her du yezdanên hev in. Dawiya dawî ev jî ne girîng in. Li dilşadiyê digere û ya girîng ev dilşadî ye, heta ew lêgerîn bixwe ye. ♪

► Geceye, aya ve arayışa dair...

Genel olarak 'karanlık ve gizemli bir bilinmezlik' imgesi üzerinden tarif ediliyorsa da, sosyal- toplumsal koşullara göre kendine özgü anlamlar yüklenebilir sanat üretimlerine yansımış siyah renge... Fewzî Bîlge'nin siyah ağırlıklı bu resmindeki insan figürü de ışıklı bir karanlığın içinde bir yandan kendisiyken diğer yandan da kendisinden ötedir.

Hem herkeştir hem hiç kimse değildir...

O, yalnızlıkta çokluktur. Hem boşluk hem doluluktur ve her ikisi de eşit, kıymetli ve anlamlıdır. Çünkü adlandırılmaları birbirlerine bağlıdır. Aydınlığı nasıl karanlığa göre adlandırıyorsak boşluk doluluğa göre, doluluk da boşluğa göre adlandırılır.

En nihayetinde herkes de olsa, hiç kimse de olsa biraz kendisidir; erkektir ve erkeklerde (kanımca doğalarında) şeylerin birleşimi ve yıkımı vardır. Dışardalar ve hep içeri girmek isterler: Cinsellikte derinlere ulaşmak ister gibi, tüm dünyayı ele geçirip değiştirmek isteyen Büyük İskender gibi, Bîlge'nin resminde aya erişmek isteyen

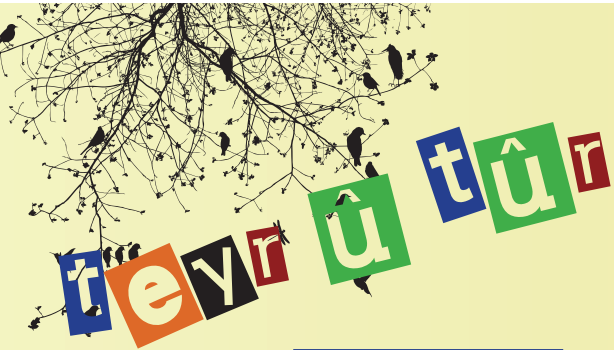
ve kanımca eriştiğinde de onu da değiştirmek isteyecek olan erkek figür gibi... Muhtemelen ayı kendisine uyduracak ama kendisinin de aya uyacağını, ay ile birlikte değişeceklerini bilmemektedir...

Gün gözüyle bakmak; mekânları tüketmek ve bir avcı gibi yeni mekânların peşine düşmektir.

Belki de onu -insanı- mekân avcısı yapan, doymazlığıdır. Tokluğun bir sınırı olsaydı eğer, insanlar neyin peşine düşerdi acaba, neyle avunurdu ve neden güç alırdı? Eğer bulunduğu mekân Bîlge'nin erkek figürünü doyursaydı, neden erişemeyeceği bazı hedeflerin peşine düşerdi ki? Hayat doyum-suzluktan mı doğar yoksa? Doğumdan ölüme değin insan bitmez bir doyum çabasıdadır. Karnını doyurmaktan farklı hayal ve isteklere kadar... Bazıları ise çok hızlı yaşayıp her şeyi hızlıca tüketirler. Oysa çabuk elde edilen çabucak kaybedilir. Çabucak elde edilemeyecek şeylerdir hayatı daha anlamlı kılan. Çok yaşamak, yavaş yaşamak, belki de ebediyen yaşamak ister insan.

Mekânlar da dahil, uzak şeyler hep baskındır ve uzağa ulaşmanın, uzaktakinin elde edilmesinin doğal zorlukları, yine onların tüketilmeden daha fazla yaşamasına olanak tanır. Resimdeki ay da egemendir biraz; biz aşağıdayız o yukarıda ve birçok dönemde insanlar tanrıları ve tanrısal olanları çoğunlukla 'yukarıda' kurgulamışlardır. Kendileri ile tanrı(-sal)'ın arasına kapılar koymuş ve o kapıdan geçtiklerinde de secde etmişlerdir. Ama önemli olan, bununla mutlu olup olmadıklarıdır.

Figürümüzün aya erişip erişmeyeceği önemli değil. Önemli olan, o süreçteki dinginliği, mutluluğudur. Bu süreçte o hem yalnızdır, hem de değildir. Kendinden kaçır ve bu kaçışta kendine rastlar; hem tanrılardan kaçır, hem de bir tanrı arar. O mu ayın tanrısı, yoksa ay mı onun tanrısıdır, yoksa birbirlerine tanrı mıdır? Bu belli değildir. En nihayetinde bu da önemli değil, önemli olan aranan mutluluktur ve en önemlisi de arayışın kendisidir. 🌙

Teyrê Tawis

Çûkeki ji malbata Galliformes(şibêt mirîşk) e. Navê xwe ji teriya xwe ya dirêj û rengîn digire. Navê teriya wî tawis e. Li dunyayê sê cure Teyrê Tawis hene: tawisê şîn(pavo cristatus), tawisê kesk(pavo muticus) û tawisê Kongoyê(afropavo congensis).

Ê ku li welatê me dihê dîtî tawisê şîn ê. Navê wî yê zanistî pavo cristatus albus e. Li welatên xerîb ên kûvî hebin jî li welatê me kedî ye. Yê nêr bi teriyên xwe yê dirêj û rengî rengî dihên zanîn. Yê mê xwedî teriyek kin in ku ew terî weke maka şamîkan e. Rengê nikul û çav gewrê reşoşki ye. Stû û berqurka nêr hêşîn, bin zik kesk û lacîwerd e. Stûyê mêyê kesk e, rengê gewdeya wê gewr an jî qehweyî ye, binzikê wê spî ye. Nêr dema ku ji mêya xwe re cilweyan dike teriya xwe a rengîn î ku xalên weke çavan li ser hene, rep dike. Dema teriya xwe weke bajenê vedike dîmeneke ecêb xweşik çêdibe. Lê mixabin dengê wî qet ne li gorî vê xweşikiyê ye.

Firehiya bazikan bi hawayê vekirî digihêje 5 metroyan. Giraniya nêr 4-5; a mêyê 2-3 kg ye. Mê 15-20 hêkan dike û di navbêhna 27-29 rojan qurp dimîne. Bi giranî bi tovan xwedî dibe lê carinan fêkiyan û kêzikan jî dixwe. Bi qasî 20-22 salan dijî.

Ne pirr dûr hema bêje berî bi 50 salî li dîwarên malên gelek kurdan bi qasî Şahmaran, Teyrê Tawis jî weke nexş an jî xalîçe cî digirt. Lê mixabin weke gelek tiştan ew jî li ber xilasbûnê ye di çanda kurdî de.

Di serî de di gelek çand û efsaneyên Êzîdîyan de cî girti ye. Li Hîndistanê çûkê netewî ye. Di îslamiyê de weke nîşana bereket û dilşadîyê hatiye dîtî. Di mîtolojiya yûnan de sembola Heraya jina Zeûs e. Dema ku xizmetkarê Herayê, Argosê rawel(dêw) ê pirr bi çav ji aliyê Hermes ve dihê kuştin, Heraya xwedawend çavên wî rawelî li ser teriya teyrê tawis direşîne.

Li gorî baweriya Êzdîtiyê, Xwedê heft melaîketan diafirîne. Ji wan dixwaze ku ji dervî wî îtaatî tu kes û tiştêkî nekin. Lê dema Xwedê Adem diafirîne ji van heft melaîketan daxwaz dike ku ji Adem re secde bikin. Şeş melaîket secde dikin lê serekê melean Melekê Tawis (tawis) dibêje: Ez ji te pêvtir ji ti kesî re serî natewînim û secde nakim. Li gor hinek çalan, Xwedê li ser vê yekê ew ceza dike û diavêje Araf yan jî dogehê. Piştî ku ji poşmaniyan, bi hêstirên çavên xwe agirê dogehê vedimirîne Xwedê ew efû dike û wî dike sermiyanê dunyayê. Li gor hinek behsên din, piştî ku ew secde nake Xwedê wî xelat dike û toqa zêrîn dixê stûyê wî, ji ber ku ew babeta secde ezmûnek bû ye û bi tenê Melekê Tawis ew derbas kiriye. Piştî jî ew dike berpirsiyarê dunyayê. Sembola Melekê Tawis teyrê tawis e. Ji ber vê yekê jî giringiya teyrê tawis li cem ehlê Êzdayetiyê gelek e.

Li fezayê bi navê tawis(pavo) komstêrk jî heye. 🌟

► ACI SUYUN UÇAN İNCİSİ

RUŞEN TAKVA

“ Nisanda başlayıp temmuza kadar devam eden çarpıcı yaşam döngüsü sürecinde balıklar akarsuların akıntılarıyla mücadele eder. 'Uçan balık' ismi de bu mücadelede şelaleleri adeta uçarak aşıyor olmalarından gelir.

Van Gölü balıkçısı olmak meşakkatli iştir. Henüz güneş doğayı uyandırmadan uyanıp alencele derme çatma iskeleye varmak gerekir önce. Tekne, gecenin ayazını suntalarına çekmiş, ilk misafirini çoktan karşılamıştır. Odun sobası iyi fikir, lakin büyük cesaret. Teknenin tutuşma riski her an tetiktedir zira. Yine de soba yakılır, nispeten ılıman hava kamaradaki soğuğu yenmeye başlar...

Hengâmeli bir çalışma başlar sonra. Göl ısınmadan atılan torları tek tek çekmek gerekir. Tuzlu ve sodalı olan, 'acı' diye nitelenen göl suyu ne kadar soğuksa Van Gölü balığı yani 'inci kefali' o kadar derine iner çünkü. Kış aylarında bu derinlik 75 metreyi bulur. Balıkçıların bir gün öncesinden bıraktığı

torlar ise balıkçısının kısmetini bekler en derinlerde. Kısmet bu, ölçüsünü miktarını ağlar çekilmeden bilinmez. O yüzdendir ki suya açılan balıkçıların birbirlerine 'rast gele' diye şans dilemeleri âdettendir.

'Uçan balık' ve yaşam döngüsü

Latince adı *Chalcalburnus tarichi* olan inci kefali, sadece Van Gölü ve civarındaki gölleri kapsayan kapalı havzada yaşayan endemik bir balık türüdür. 'Uçan balık' olarak da bilinir. Adına *kefal* dense de sazangillerdendir aslında. 20-30 cm boyunda, 70-80 gr ağırlığındadır. Yörede "Van Denizi" olarak da anılan gölün tuzlu-sodali suyu balığın üremesine imkân vermediği için, her yıl büyük sürüler halinde göç eden

Fotoğraflar: Ruşen Takva

kefaller derelere girip yumurtasını bıraktıktan sonra tekrar göle döner. Nisanda başlayıp temmuza kadar devam eden bu çarpıcı yaşam döngüsü sürecinde balıklar akarsuların akıntılarıyla mücadele eder. 'Uçan balık' ismi de bu mücadelede şelaleleri adeta uçarak aşılıyor olmalarından gelir. Bu müthiş yolculuğu izlemek için binlerce insan Van'a akın eder. Öyle ki her yıl haziran ayının ilk haftasında Erciş ilçesindeki Deliçay Suyu kenarında Uçan Balık Festivali düzenlenmektedir.

İnci kefalinin Van Gölü'ne nereden ve nasıl geldiğiyle ilgili etraflı bir tarihsel bilgi yok. Kabul gören görüş şudur: Nemrut volkanının Muş çıkışını

kapatması sonucu 'acı su' ekosistemine dönen Van Gölü'nün içindeki tüm canlılar bu değişim sonucu ölürken, inci kefali evrimleşerek yaşamını devam ettirebilmiştir.

İnci kefali, Van'ın doğal, kültürel ve ekonomik değerlerinden biridir. Çok sayıda insan, geçimini inci kefali avcılığıyla sağlamaktadır.

Van Gölü balıkçılığı yılda 13 milyon dolarlık bir maddi sektör oluşturmuş durumda. Fakat bu sektörel gelir doğrudan balıkçıların cebine girmiyor. İki büyük sorunları var; ilki simsarlar yani araçlar, diğeri ise mazot fiyatları... Simsarlarla başedebilmek için avladıkları balıkları Van-Tatvan yolunda kendi imkânlarıyla yaptıkları

derme çatma tezgahlarda satmaya çalışıyorlar. Mazot fiyatı belasına çözüm bulmak ise ne mümkün!

Tamara'nın trajedisi

Van Gölü'nü ve inci kefalini anlatırken Akdamar efsanesini es geçmek olmaz elbette. Hikâyeyi balıkçı bir kaptandan dinleyelim:

Akdamar adasında yaşayan baş keşiş zorba biridir. Tamara adında güzeller güzeli kızı vardır. Tamara giyinip kuşanıp da başına çiçeklerden taç takarak şöyle bir dolandı mı, öbür keşiş kızları kıskançlıktan ne yapacaklarını bilemezlermiş. Adanın karşısında ise Gevaş yakınında yalnız yaşayan genç

bir delikanlı vardır. Delikanlı gündüzleri gölden avladığı balıkları yer, martılarıyla konuşur, sulara dalar, saatlerce yüzer, yorulunca da ağaçların serin gölgesinde uyurmuş. Yüzücülükte üstüne yokmuş.

Günün birinde yüzerken adaya iyice yaklaşır, merakını yene-meyip karaya çıkar, bir badem ağacı ardına gizlenir, çevreyi izlemeye başlar. Badem çiçeklerinden tacıyla bir ezgi mırıldanan Tamara'yla karşılaşır. Kız kaçmaya yeltenir ama delikanlının yakışıklılığı onu da etkilemiştir. Akşama kadar sohbet ederler ve yine kayalıklarda buluşmak üzere sözleşip

ayrılırlar. Kızın babasından çekindikleri için geceleri el ayak çekilince Tamara kayalıklarda mum yakar, delikanlı da mum ışığını gözleyerek yüze yüze gelir, buluşurlar. Bu durum böyle devam eder. Öbür keşiş kızlarından biri onları görünce baş keşişe haber verir. Baş keşiş çok öfkelenir, kızını odaya kapatır. Ertesi gün göl dalgalıdır, fırtınayla birlikte akşam dalgalar daha da coşar. Keşiş bir mumla, kızının yerine kıyıya gelir. Delikanlı ışığa doğru yüzmeye başlar. Keşiş ise mumun yerini sürekli değiştirmeye başlar. Delikanlı şaşırır, yorulur ama yüzmeye

devam eder. Sonunda gücü tükenir ve azgın dalgalara yenik düşer. "Ah Tamara, ah Tamara" çığlıklarıyla boğulur. Çığlıkları duyan Tamara, kayalığa koşup babasını görünce işi anlar ve suya atlar. İki sevdalının ruhu gölde buluşur. Adaya *Ahtamara* adı verilir, zamanla Akdamar'a dönüşür.

Ne diyelim, bir gün yolunuz düşerse, Gevaş'ta, Akdamar adasının sahilindeki balıkçı tezgahlarında 'uçan inci'lerden tadın. Tamara'nın hikâyesini hatırlayıp çevredeki badem ağaçlarından badem kırıp yiyin. Rivayet o ki, dilediğiniz dilekler gerçekleşiyormuş! 🍯

Varlık Vergisi

hicran yarasıdır, unutulmamalıdır!

TAHİR ŞİLKAN

Varlık Vergisi, İkinci Paylaşım Savaşı yıllarında, Cumhuriyetin başından itibaren uygulanan Türkleştirme politikalarının en somut örneklerinden biridir.

Savaşa girmemekle birlikte Nazi Almanya'sından yana hükümetlerin uyguladıkları politikaların sonucu ortaya çıkan *karaborsacılık, soygunculuk, vurgunculuk ve ihtikâr (aşırı kâr) elde edenlerin vergilendirileceği* söylemiyle, gayrimüslimlerin mal varlıklarının Müslüman Türklere aktarılmasını amaç-

layan Varlık Vergisi, amacına önemli oranda ulaşmıştı.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu 5 Ağustos 1942'deki Meclis konuşmasında, *"Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal (en az onun kadar) bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız!"* diyerek izlenecek yolu tarif etmişti.

Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Faik Ahmet Barutçu da

anılarında, Başbakan Saraçoğlu'nun CHP'nin kapalı grup toplantısında, *"...Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşındayız. Bu kanun sayesinde piyasaya egemen olan azınlık tüccar sınıfı ortadan kaldırılarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."* dediğini yazar.

Varlık Vergisi Kanunu çıkmadan önce, tüm gazetelerde, Yahudiler başta olmak üzere, azınlık aleyhtarı yazılar, karikatürler, haberler yayınlanmış, kamuo-

yu hazırlanmıştı. Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel gibi yazarlar da devletin gayrimüslimlerden olağanüstü bir servet vergisi alması konusunda hükümeti yönlendiren yazılar yayınlamışlardı. Varlık Vergisi'nde esas cetvel ve grupları hazırlayan Milli Koordinasyon Heyeti'ne bağlı İktisadi Büro Başkanı Şevket Süreyya Aydemir konulan verginin "Türklerin kan bedeli" olduğunu söylemişti. Aydemir, Yahudi Cemati'nin temsilcilerinden Prof. Avram Galanti'ye şunları söyler: "...Biz Türkler asırlardan beri bin bir savaşta, sanayiye, para ve sermaye biriktirmeye vakit bulamadık. Sizler yani bütün azınlıklar ise bunları yaptınız. Siz orduya asker vermediniz, hatta birtakım yollarla vergi de vermediniz. Ticareti, sanayii, ithalat ve ihracatı, para ve sermayeyi ellerinizde topladınız. Bu işler, bizim asırlarca döktüğümüz kanlar paçasına, siz azınlıkların ellerinde toplanan imkânları korumak için oldu. Bizim dökülen kanlarımızla sizin bu sefer vereceğiniz 200

“ Faik Ahmet Barutçu da anılarında, Başbakan Saraçoğlu'nun CHP'nin kapalı grup toplantısında, "...Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısında. Bu kanun sayesinde piyasaya egemen olan azınlık tüccar sınıfı ortadan kaldırılarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz." dediğini yazar.

milyon varlık verginizle karşılaşırız ve buna hatta bir "Kan Vergisi" desek, hesaplaşmamız acaba çok zalimâne olur mu? Sizin biriken servetinizle, bizim kan ve askerlik haklarımızı teraziye koyarak hesaplaşalım. Eğer biz haksız çıkarsak, vergileriniz silinsin..."

'Oğlum siz toptan deli mi oldunuz?'

12 Kasım 1942'de 350 milletvekilinin oybirliği ile çıkarılan Varlık Vergisi kanunu kamuoyunda önce "aşırı kazancı" vergilendirecek bir araç olarak algılanmış, meslekten maliyeciler bile olayı kavrayamamıştı. İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin meslektaşı ve hocası Prof. Fazıl Pelin, Varlık Vergisi metni gazetelerde yayınlanınca, öğrencisi Faik Ökte'yi telefonla aramış, aralarında şu diyalog geçmişti:

- "Faik oğlum, bu sabah gazetedeki Varlık Vergisi metni çıktı.
- Evet hocam.
- Tabii gazeteciler işi kavramamış metni eksik yazmışlar...
- Hayır, benim okuduğum gazetelerin hepsinde metin tamamdır...
- Nasıl tamam? İtiraza, temyize ait bir hüküm yok! Verginin nispeti malum değil?
- İşte bu da böyle bir vergi hocam!
- Oğlum siz toptan deli mi oldunuz?"

Prof. Pelin'in "Siz toptan deli mi oldunuz?" şaşkınlığıyla karşılanan Varlık Vergisi nasıl bir vergidir?

Varlık Vergisi, keyfi bir vergidir. İtiraz edilemez. Somut veriler üzerinden hesaplanmamış,

tamamı Müslüman Türklerden oluşan komisyonlarca, tek taraflı, duyumlara göre, toptancı, ayrımcı, kin ve husumete dayanan kararlarla belirlenmişti. Öyle ki 1962-1971 yılları arasında Türkiye İşçi Partisi'nde politika yapan Moris Gabbay, *Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm* isimli anı kitabında, 1940 yılında ölen babası için de 45 bin lira vergi salındığını ama bu arada hayatta olmayan pek çok gayrimüslime de yüklü miktarda vergi çıkarıldığını anlatır. Ölmüş kişilere salınan vergiler 1943 yılı Mayıs ayında Meclis kararıyla iptal edilmişti.

Varlık Vergisi, vatandaşlar arasında eşitlik ilkesini yok sayan ayrımcı bir vergidir. Adaletsizdir. Vatandaşlar; *Gayrimüslim, Müslüman, Dönme ve Yabancı* olarak ayrılmış, Gayrimüslim ve Dönmeler üzerinde vergi yükü ağır biçimde uygulanmıştı. Müslüman Türklere oranla Rumlardan yüzde 156, Yahudilerden yüzde 179, Ermenilerden yüzde 232 oranında daha fazla vergi istenmişti.

Ödemeyenlerin çalışma kamplarıyla cezalandırıldığı bir vergidir. İtiraza kapalıdır. Keyfi olarak belirlenen miktarları çok kısa süre içerisinde ödemeyenler çalışma kamplarına gönderilmektedir. Kamplara gönderilenlerin tamamı ise gayrimüslim vatandaşlardır. Aşkale tanığı Parseh Gevrekyan'a göre 25'i kamplarda yaşamını yitirmiştir.

Neden edebiyata fazla yansımada?

Varlık Vergisi'nin edebiyatta pek konu edilmeyişinin en temel nedeni, gayrimüslimlere bakışın, edebiyatçılar tarafın-

dan da şu veya bu ölçüde be-nimsenmiş olmasıdır. Yapılan muamelelerin "haklı olduğu ya da en azından kendisini ilgilendirmedeği" şeklinde bir yaklaşım hâkimdir.

Hiç şüphesiz ki savaş sırasında azınlıkların egemen olduğu ekonomideki karaborsacılığın, vurgunculuğun, aşırı fiyat uygulamaları ile zenginleşmenin sorgulanması, denetlenmesi, vergilendirilmesi gerekir. Ancak, Varlık Vergisi savaş vurgunculuğunu vergilendirmek amacıyla çıkarılmıştır, diye aklanmaya çalışılsa da, temel amacın, gayrimüslimlerden

Müslüman Türklere kaynak aktarımı olduğu kesindir. Uygulamasıyla, Aşkale Çalışma Kampı'yla, servet değişimleriyle, "Sosyetenin" değişimiyle... Öyküye, romana çok uygun bu konunun yeterince anlatılmamış olması büyük eksikliklerdir.

Varlık Vergisi, esas olarak anı kitaplarında yer bulur. Meseleyi tarihe mal eden ilk anı kitabı, verginin en önemli uygulayıcısı İstanbul Defterdarı Faik Ökte'nin, *Varlık Vergisi Faciası* kitabı olmuştur.

1951 yılında yayınlandığı dönemde çok tartışılan bu kitap, son 20 yıllık süreçte yeniden

gündeme geldi ve pek çok bilimsel araştırma ve tartışma kitabına da kaynaklık etti. "Vatana ihanet"le bile suçlanan kitapta anlatılanların "gerçek dışı" olduğu söylenemedi ama.

Tuvaletçiye yağ tüccarı tarifesi!

Varlık Vergisi üzerine çalışmalarını *Varlık Vergisi* (Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği) ve *Aşkale Yolcuları* (Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları) kitaplarında anlatan Rıdvan Akar, Aşkale Kampı'nda kalan Parseh Gevrekyan'la yaptığı bir röportaja yer verir. Gevrekyan'ın anlattıkları, Varlık Vergisi'nin pek çok yönünü aşikâr kılar. Büyük bir kereste tüccarı olan Gevrekyan, bir kamyon kerestenin 25 lira olduğu dönemde, kendisine konulan verginin 150 bin olduğunu, ödemesinin mümkün olmadığını, kendisinin Cahide Sonku ile dost hayatı yaşadığı ve afişe olduğu için ağır vergi yükü ile karşı karşıya kaldığını söyler. Parseh Gevrekyan'ın anlattığı bir anekdot, haksızlıklara örnek olarak pek çok bilimsel kitapta ve Zaver Biberyan'ın *Babam Aşkale'ye Gitmedi* romanının önsözünde yer verilen bir anıdır:

"Aşkale'de tuvalet temizleyen Moiz adında bir Musevi ile karşılaştım. Çok yoksuldu ve 60 bin vergi konulmuştu. Ne iş yaptığını sordum. İşyerlerinin kepenklerine yağ sürerek geçimini sağlarmış ve Komisyon onu yağ tüccarı diyerek vergilemiş..."

Moiz'in üzerinde iş elbisesi ve elinde yağ tenekesi ve fırça ile Defterdar Faik Ökte'nin karşısına çıktığı ancak konulan

verginin deęiřmedięi ve vergiyi ödemedięi için Aşkale'ye gönderildięini görüyoruz.

Ülkemizin halen tek Rumca yayın yapan (yalnızca 600 adet satılan) *Apoyevmatini* gazetesini çıkararak gazeteci Mihail Vasiliadis'in canlı yayında gözleri dolarak anlattığı anı ise unutulmaz bir tanıklık hikâyesidir:

"...Bu arada odaya tıklanan eşyaların arasında benim de sallanır bir oyuncak atım vardı. Tam kapıyı mühürlerken, 'oyuncak atım' dedim. Adam anladı. Bağladığı ipi kapıdan çözdü. Bana kapıyı açtı. Atımı aldım. At kucağımda, adamın yüzüne bakıyorum gülerek. Adam da bana gülümserken birden yüzü dondu. Çünkü arkamdaki memur bağıra bağıra oyuncakımı koparırcasına elimden çekti, mühürlemek üzere olan kapıyı açtı, içeri fırlattı oyuncakımı ve 'Mühürle' dedi. Karşımdaki

hamalın gözündeki yaşı gördüm. Fakat ben ağlamamam gerektiğini düşündüm. O adamın çirkinliği, öteki hamalın nur yüzü hâlâ gözlerimin önünde."

Başka anlatanlar da var:

Anastasiu İ. Antoniadis:

"Babam İsaak, un ticaretiyle uğraşıyordu. 1943'te 100 bin lira Varlık Vergisi tarh edildi. Bu miktar elinde olmadığından ve herhangi bir gayrimenkulü olmadığından 6 Ağustos 1943 tarihinde, 68 yaşında tutuklandı ve Sivrihisar'a gönderildi. Orada, 24 gün sonra soğuktan çadırın içinde öldü. Yanına içine ismini yazdıkları kâğıdı koydukları bir de şişe gömmüşler, eğer mezardan çıkarırlarsa tanınabilirdi."

Ishak Terragano: "Küçük bir aktar dükkanımız vardı, zaten kıt kanaat geçiniyorduk. Varlık vergisi çıkınca bize tam 120 bin lira vergi kesildi, ödememiz

mümkün değildi, zaten toplanan yıllık kazancımız 8 bin lirayı geçmiyordu. Ödeyemedik, 68 yaşındaki kalp hastası olan babam Aşkale'ye sürüldü, çok geçmeden bu acıya dayanamayıp kalp krizinden öldü."

'İşadamı değilsin Müsü Diran!'

Zaven Biberyan'ın (1921 İstanbul-Kadıköy & 4 Ekim 1984 İstanbul), *Babam Aşkale'ye Gitmedi* adıyla Türkçe yayınlanan romanında, Aşkale'ye çalışma kampına gitmemek için, ellerindeki tüm varlıklarını vergiyi ödemek için veren bir ailenin karşılaştığı yokluk ve yoksunluk dolu hayat hikâyesi edilmektedir.

Biberyan, *Mırçünneru Verçeleysu* (Karıncaların Günbatımı) adıyla, 1970 yılında İstanbul'da yayınlanan *Jamanak* gazetesinde Ermenice tefrika edilen

ve otobiyografik özellikler taşıyan romanında, verginin bir aileyi nasıl adım adım yok oluşa götürdüğünü anlatır. Romanda da anlatıldığı üzere, gayrimüslimlerin bir kısmı için 'vergi' öncesi hayata dönebilmek mümkün olmayacaktır. Romanın kahramanı Baret'in babası Müsü Diran, kendisi için belirlenen vergiyi eksiksiz ödedikten sonra yoksulluğa düşmüştür. Askerden gelen oğlu Baret'e iş istemek için kayınbiraderi Suren'in işyerine gittiğinde yaşanan diyalog, geçmişte eniştesinin karşısında konuşma cesareti olmayan Suren'in, Varlık Vergisi'ni "hasarsız" atlatması sonrasında nasıl üstten bir dille konuştuğunu gözler önüne serer. Varlığını ülkesine vergi olarak ödeyen Müsü Diran'a şöyle seslenir kayınbiraderi Suren:

"Sanki her tüccar tükendi mi 'Varlık'tan? Çoğu eski haline döndü yine. Savaş furyasıydı. Yapılacak neler vardı! Yapamadın! İşadamı değilsin Müsü Diran, işadamı değilsin..."

Yılmaz Karakoyunlu, çok başarılı bir sinema uyarlaması olan *Salkım Hanımın Taneleri* romanında, vergiyi ödeyebilmek için varlıklarını yok pahasına elden çıkaran azınlıkları ve bu mallarını bedelinin çok altında satın alan insanların hikâyesini anlatır.

Devletin vergiyi salabilmek için azınlıkları ne kadar ciddi biçimde denetlemesi, "dönme"leri tespit etmesi, vergiyi ödeyemeyenlerin Aşkale'ye çalışma kamplarına gönderilmesi, orada yaşamını yitirenler, yaşanan yoksunluklar anlatılır.

Salkım Hanımın Taneleri romanı ve aynı isimle çekilen film, geçmişte yaşanan ve uygulayıcısı tarafından "facia" olarak nite-

lenen Varlık Vergisi'ni, ikibinli yılların başında ülke gündemine sokmuş ve tartışılmasını sağlamıştı. Ancak, Yılmaz Karakoyunlu, Varlık Vergisi uygulamasında haksızlıklar olsa da verginin esas olarak "doğru" olduğunu, verginin "ırkçı" değil "milliyetçi" bir yaklaşımla çıkarıldığını, "biraz da azınlıklar vergi ödesin" anlayışının esas olduğunu savunurken nesnelikten uzaklaşıyordu.

'Ağlayanın malı, gülene hayır getirmez!'

Başta da belirttiğimiz gibi, Varlık Vergisi, Türkleştirme politikasının bir unsuru olarak uygulanmıştı. Kaymakamlık, Sanayi Bak. Müs.Yrd. ve İmar Bankası genel müdürlüğü de yapmış olan Cevat Vural, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* kitabında anılarını anlatıyor:

1953 yılında Büyüka'da fayton turuna çıktıklarında faytoncu Mehmet Ağa'nın aynı zamanda turist rehberi gibi Ada'yı anlattığını belirtir. Önerilerden geçtikleri binaları, "Bu Avram Galanti'nin yalısı, bu Hristo Yuvanaki'nin köşkü, bu Ovannis Efendi'nin malikânesi" şeklinde tanıtmaları üzerine kendisinin, "Yahu Mehmet ağa, bunların içinde hiç Türklere ait olanı yok mu?" diye sorduğunu, faytoncunun da "Yok beyim" dediğini ve bir anısını anlattığını aktarır:

"...Bundan 10 sene önce bu gâvurlar, Varlık Vergisi'ni ödemedikleri için Aşkale'ye yol ameleliğine sürüldüler. Bu malları da hükümet satışa çıkardı. İşte o günlerde, Ziraat Bankası Müdürü adadaki memurları ve benim gibi arabacı ve hizmet-kârları çağırarak, 'Hükümetten

emir aldım, satışa çıkarılan bu mülkleri almak isterseniz parasını düşünmeyin, kaçma alacaksınız, gelin parasını ben vereceğim,' dedi. Ama biz kendi aramızda bir meşveret yaptık ve 'Bir ağlayanın malı, bir gülene hayır getirmez' deyip hiç birimiz almadık. Mülkler gene kendilerinde kaldı..."

Arabacı Mehmet Ağa'nın, "Bir ağlayanın malı, bir gülene hayır getirmez dedik mülkler gene kendilerinde kaldı..." sözleri insanidir ancak dönemin gerçeğini yansıtmaz.

Varlık Vergisi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Prof. Dr. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları* kitabında, verginin nasıl uygulandığını ve dönemin havasını anlamaya çalıştığını, gayrimüslimlerin Varlık Vergisi'ni ödeyebilmek amacıyla evlerini ve işyerlerini sattıklarını tespit ettiğini söyler.

Aktar, Aralık 1942-Haziran 1943 dönemleri arasındaki Beyoğlu, Şişli, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Adalar Tapu dairelerinde yapılmış olan gayrimenkul satışları üzerinden yaptığı bilimsel çalışma sonuçlarına yer verdiği kitabında, bu servet değişimini ayrıntılı olarak gözler önüne sermiştir. Bu dönemde; Yahudiler, Ermeniler, Rumlar ve azınlıklara ait şirketlerin satılan varlıklarının yüzde 97,7'si Müslüman Türkler, KİT'ler, Milli Bankalar ve Milli Sigorta Şirketleri ile İstanbul Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından satın alınmıştır.

Varlık Vergisi gerçekten de doğal olmayan bir "facia"dır, hicran yarasıdır, unutulması de-ğildir, unutulmamalıdır. 🌙

► Kürtçe edebiyatta ‘emek’ neden başat tema değil?

İSMAİL DINDAR

En dar anlamıyla edebiyat, sözün sanatsal biçimlendirilmiş haliyse eğer, aynı zamanda duygu ve düşüncenin de estetize edilerek insanileştirilmesidir. Sözünde duygu ve düşüncelerini yoğurarak neyi işler edebiyatçı, ne yazar? Kuşkusuz her şeyi... Ki ‘her şey’, yaşamın bir bütün olarak evrenidir.

Özelde çocukluğunu, genel anlamıyla yaşam serüvenini; algısını, duygusunu, düşüncesini ve somut anlamda yaşadıklarını yazar, yazıya emek verenler. Ürettiği, yarattığı ürün kurmaca da olsa, bir yönüyle yaşadıkları, yaşamamışsa da hayalleri, yaşamak istedikleri ile ilintilidir yazarın.

Macar estetikçi ve Marksist düşünür Georg Lukács, “Edebiyat, toplumsal gelişme tarihinin bir parçasıdır.” derken, sadece edebiyatın tarihle diyalektiksel bağını kurmuyor, aynı zamanda, edebiyatın insanın toplumsal gelişme evrimi ile olan ilişkisini ve bu minvaldeki yaşamsal işlev ve önemini de belirtiyor.

Doğada ve insan yaşamındaki her türlü gelişmenin baş rolü kuşkusuz en çok kutsanması gereken emektir.

Üretim araçlarının çeşitlenip gelişmesi, üretim ilişkileri ve üretim biçimlerinin tarihsel süreçlerinin değişime uğraması; sonucunda egemenliğin ilk ve doğal halinden uzaklaşıp sömürü mekanizmasının ortaya çıkması, emeğin gaspı ve sömürüsü ile birlikte savunma ve örgütlenme gereksinimi de tarihsel-toplumsal süreçlerde ortaya çıkmıştır.

Bu çetrefilli ve zor yaşam süreçlerinden edebiyatın uzak olması, diyalektiğe aykırı olurdu kuşkusuz. Dünyanın her yerinde, emek sömürüsüne karşı verilen mücadelelerde, insan akli ve duygusu bu sürecin sanatını da edebiyatını da üretmiştir.

Ulusal egemenlik olmayınca...

Kürtçe üretilen edebiyat eserlerine bakıldığında, ‘emek’ olgusu etrafında, sömürüye, gaspa, talana karşı, emeğin örgütlenirip özgürleştirilmesi babında yazılmış eser yok denecek kadar azdır. Elbette bunun nedeni, Kürtlerin toplumsal-tarihsel süreçlerindeki içerikte saklıdır. Modern çağda, on üç aylık Mahabat Kürt Cumhuriyeti ve son yirmi beş yıllık Güney Kürdistan

“ Kürtçe üretilen edebiyat eserlerine bakıldığında, ‘emek’ olgusu etrafında, sömürüye, gaspa, talana karşı, emeğin örgütlenirip özgürleştirilmesi babında yazılmış eser yok denecek kadar azdır. Elbette bunun nedeni, Kürtlerin toplumsal-tarihsel süreçlerindeki içerikte saklıdır.

“ Ulusal egemenliğin bir devlet düzeyinde oluşmaması, uluslaşma sürecinin gecikmesi, modern anlamda sınıfların ortaya çıkışı ve sınıfsal temeldeki çelişkilerin su yüzüne çıkmasını engellemiştir.

yerel yönetim deneyimi dışında, ulusal egemenliği olmayan Kürtlerin tarihi, ulusal başkaldırı ve mücadeleler tarihidir. Uğruna savaştıkları, ağıt yaktıkları, türkü söyledikleri, sevinip coştukları, üzülüp ağladıkları temalar; dil, yurt olgularıdır.

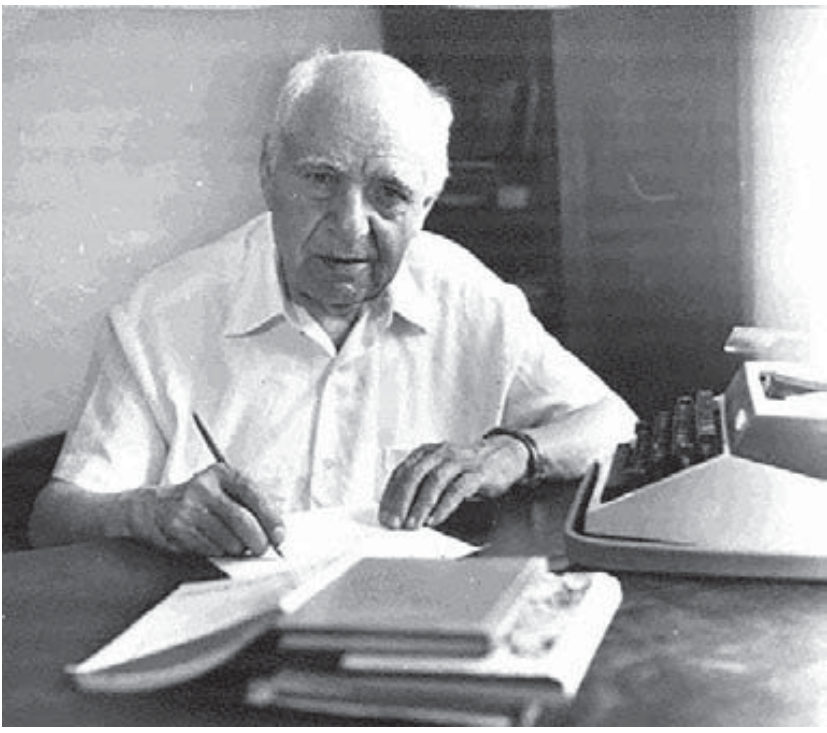
Çoğu zaman dilini özgürce konuşmak için olmadık serüvenler yaşayan, kimi zaman yurdunu, toprağını terk etmek zorunda kalıp dağları mesken

tutan Kürtlerin, öncelikle bu yaşadıklarını edebiyata yansıtılmaları anlaşılabilir değildir.

Ulusal egemenliğin bir devlet düzeyinde oluşmaması, uluslaşma sürecinin gecikmesi, modern anlamda sınıfların ortaya çıkışı ve sınıfsal temeldeki çelişkilerin su yüzüne çıkmasını engellemiştir. Ya da toplumsal yaşamda en önemli ve gerçek çelişki emek-sermaye çelişkisi iken, hayati bir yakıcılığı olan ulusal-toplumsal sorunların çözülmemişliğinden dolayı, asıl çelişki hep tali kalmıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı, emek temalı Kürtçe edebi eserler yok denecek kadar azdır ama zemini olduğunda, Lukács'ın da işaret ettiği gibi, toplumsal gelişme tarihinin bir parçası olma anlamında, gerekli olan kayıt tarihe düşülmüştür de.

Erebê Şemo ve Cigerxwîn

Bu alanda tarihe düşülen en önemli belki de ilki diyebileceğimiz, Erebê Şemo'nun 'Şivanê Kurd' romanıdır. Şemo, otobiyografik çalışma da olan, eserinde kendi şahsında Kürt'ün tarihsel öksüzlüğünün yanı sıra, zeminini bulduğunda ve gerektiğinde hangi şartlarda olursa olsun zulme, sömürüye nasıl başkaldırdığını, bin bir emekle alın terini nasıl savunduğunu da göz önüne sermiştir. Okuma yazmayı bile tesadüfen öğrenen, bir lokma ekmek için tüm aile fertleriyle yaz-kış çobanlık ve hizmetçilik yapan Şemo, süreç içinde Bolşeviklerle tanışınca, iyi bir örgütleyici ve savaşçı rolüyle kavgada safını alır. Bolşevik Devrimi'nin ardından ise edebi çalışmaların içine girer.

▲ Erebe Şemo

Bir diğer ilgi çekici kalem, Kürtlerin modern çağdaki ünlü şairi Cigerxwîn'dir. Başlangıçta bir köy imamı olan Cigerxwîn, yaşadığı çelişkiler ve girdiği arayış süreciyle Marksist-Leninist bir düşünceye yönelir. Öyle ki şiirlerinde, ulusal çelişki ve yoksunlukların yanı sıra, sınıfsal çelişki ve gerçekleri

ortaya sermekle yetinmez, kavgayı her seferinde zaferle taçlandırarak âdeta kurmaca şiirler yazar. Şiirlerinde, toprak ağası feodal Kürt derebeylerine karşı ırgatları, köylüleri örgütlenip kavga etmeye çağırır. Hatta bazı şiirlerini Maks'ı, Lenin'i, Stalin'i öven sloganlarla bitirir.

▲ Cigerxwîn

Divanındaki bir eserin adını da 'Lenin Şafağı' koyar.

Şemo, çalıştığı fabrikada işçileri örgütleyip hem emek mücadelesine hem de Bolşeviklerin öncülüğündeki devrim mücadelesine sevk eder, grevler örgütler. Fabrika sahipleri ve Çar ordusunun saldırılarına karşı direnir, sonuçta ücret artışı için düzenledikleri eylemlerde zafer kazanırlar.

Cigerxwîn de çevresindeki tek üretim alanı tarlalar olduğundan, ırgatlara, köylülere seslenir.

Yine çağdaş Kürt şairlerinden Süleymaniyeli Şêrko Bêkes de şiirlerinde Kürtlerin yoksul yanına, emekçi özelliklerine ve bu anlamdaki sınıfsal öfkelerine dair duygulu dizelerle seslenir.

Suyun yolunu bulabilmesi için...

Sonuç olarak, Kürtçe edebiyatta kahramanlar çoğunlukla emekçi, yoksul, işçi, köylü olsa da eserlerde işlenen tema yukarıda da belirtildiği gibi, 'emek'ten çok 'ulusal' içeriklidir. Üç dört kuşaktır gözünü ulusal kavga ve savaşlarla yaşama açan ve öldüğü güne kadar bu atmosferdeki havayı soluyan Kürtlerin, edebi boyutta da yaşadıkları gerçekliğe uygun olarak kürek sallaması gayet anlaşılabilir.

Tekrar belirtmeliyiz ki, yaşam kavgasındaki en somut, en derin çelişki sömürü çelişkisi, emek-sermaye çelişkisidir, ancak bu çelişkinin çözülme sürecinden önce insanî, ulusal çelişkilerin/adaletsizliklerin çözülmesi gerekir ki su yolunu bulabilsin. ☺

Fîlmeke li ser çerxeke bêhavlî î eletewşik:

► Di navberê de

ADEM ŞENTURK

Werger: Reşo Ronahî

“Ev senaryo afirîneriyeke bêhempa ye û bingeha filmî ye û eletewşiya meseleyê ya ku peyama esas a filmî ye, bi awayeke bêhempa vedibêje. Ev rewşeke wisa ye ku ji aliyê siyasetê ve hatiye simbolîzekirin û eletewşkirin û derhêner kariye nexweşînek bi nexweşîneke din û bi eletewşiyeke din vebêje.

Ez li festîvalan salê nêzîkî 200 filman temaşe dikim. Ji ber vê ez karim bibêjim derheqê sînemaya vî welatî û ya dinyayê de kêma xwedî zanînekê me. Tiştê balkêş, gava meriv bala xwe dide mijarên sînemaya vî welatî meriv dikare bi hêsaniyê bibêje ku sînemaya me ne yekser be jî di bin tesîra siyasetê de ye. Mînakeke eşkere; veşerî û li filmên ku di pêvajoya çareseriyê de hatin kêşan, binêrin û li filmên ku niha nayên kêşan(ango neşên

bêne kêşan) binêrin. Heta bala xwe bidinê bê festîval wê çaxê çawa nêzîkî filman dibûn û niha çawa nêzîkî dibin. Van herdu nêzîkatiyan bidin ber hev. Em bi awayeke eşkere dibînin ku li welatê me şefê orkestraya sînemayê mixabin rewşa siyasî ye. Lê em bi teqez dizanin ku hunera rastîn tiştê ke wiha ti car qebûl nake.

Slogana Festîvala Filman a Meletiyê ya îsalîn ev bû; 'Sînema dûrahiyan nêzî hev dike'.

Bi rastî jî wisa bû. Ji zimanê koreyî bigirin ta bi felemenkî û spanyolî ji gelek zimanan film hebûn. Herhal jî ber sloganê bû nezîkayîyan jî dûr xistibû. Wek mînak bi zimanê kurdî ti film tunebûn. Heta yek ji derhênerê welatê me, bi desteka kanala televîzyonê ya dewletê derheqê welatiyeke emerîkî –ku bi eslê xwe libyayî ye- de filmeke biyografîk kêşabû. Hunera ku bi ber bayê siyasetê ketibe, ne li gorî ruhê hunera rastîn e. Çimkî hunera rastîn tişteke wisa nîne ku li gorî sîparîşê bê afirandin. Rewşeke wisa ye ku divê hunermend di wê bigihê û siyaset jî tê de, rê li ber jîna fikrî veke. Huner nakeve ber bayê çî tiştî, tiştên dîtir dikevin ber bayê hunerê.

Yanê ez bi van ramanan derheqê sînemaya welatê me de xembar bibûm. Lê min filmek temaşe kir ku ew ê bibe hêvî bo sînemaya me. Filmê bi navê 'Di navberê de' yê Alî Kemal Çinar. Derhêner bi xwe ji Amedê ye

û vî filmî jî li gorî rastiyên ku bi xwe tecrube kirine, kêşaye. Gava li welatê me filmên bi vî rengî têne kêşan hîn pirsgirêk têne pêşberî me. Ji van pirsgirêkan ên herî girîng ev in; rewşa polîtîk a bi pêşdarazî gelek qirêj e û zehmet e ku meriv ji simbolên vê rewşa qirêj xwe xelas bike û filmek bikêşe.

Vegotina eletewşiyê bi eletewşiyêke din

Derhêner, rêbaza çareserkirina vê pirsgirêkê di filmê xwe yê bi navê Genco de kifş kiribû û di vî filmî de dîsa vê yeke pêk aniye. Ew rêbaz ev e; di vegotina rastiyeke anormal de bikaranîna xeyalê zanistî. Çimkî gava meriv nikaribe bi zimanê xwe biaxive ev dibe rewşeke anormal. Rêya herî baş a nîşandana eletewşiya vê rewşê jî bikaranîna rewşeke neasayî ya weke xeyalê zanistî ye. Di film de, bi karakterê sereke re nexweşîneke no-ro-psîkiyatîk peyde ye. Ji ber

vê nexweşiyê, karakterê me nizane bi zimanê dayîka xwe, yanê bi kurdî bipeyive lê gava li cem bê axavtin fêma dike û ji tirkîya ku paşê hîn bûye fêma nake lê zane pê biaxive. Û pê re jî gava bi tişteke din re mijûl bibe nikare godariya kesê bike û gava insan jê tiştine bipirsîn, nikare bibersivîne. Ev senaryo afirîneriyeke bêhempa ye û bingeha filmî ye û eletewşiya meseleyê ya ku peyama esas a filmî ye, bi awayeke bêhempa vedibêje. Ev rewşeke wisa ye ku ji aliyê siyasetê ve hatiye simbolîzekirin û eletewşîkirin û derhêner kariye nexweşînek bi nexweşîneke din û bi eletewşiyêke din vebêje. Bi xêra vê yekê derfeta empatiyê pêşkêşî hemû insanan dike, pêşkêşî yên ku vê eletewşiyê dikin û destek didinê jî...

Ya rast mesele bi hewldana dayîka Osman dest pê dike. Dayîk dixwaze karakterê me yê sereke bizewicîne. Ceribandinên Osman ên bo zewacê jî

ber vê nexweşînê nîvco dimîne. Ji bo ku psîkiyatî rewşekê wekî nexweşîn qebûl bike weke şertê ewilîn divê ew rewş fonksiyonên jiyânî xera bike. Van ceribandinan jî vê yekê nîşan didin. Osman, temîrkerê erebeyan e. Şevê telefona Osman lê dide û bi vê telefonê re jiyana Osman diguhere. Mamosteyê ke jin telefonê wî dike û dixwaze ku erebeya wê temîr bike. Ev mamoste nexweşîna wî ferq dike. Mamoste û Osman li ser rewşa Osman dipeyivin hinekî. Mamoste dibêje 'Ez bi xwe weke mamosteya zimanê tirkî dixebitim lê êvaran kursa kurdî didim kesên wekî te ku ji ber duzimanîyê pirsgirêkên wan hene' û Osman dawetî kursê dike. Osman piştê diçe wê kursê. Li wê derê hin insanan nas dike ku heman nexweşîna eletewşik bi awayên cuda li wan peyde ye.

Kesek heye ku ji Sûriyeyê hatiye û bi 5 zimanan dizane. Ji ber axavtina bi zimanên kurdî û erebî rastî zextan hatiye û ji ber vê nexweşînekê lê peyde bûye ku heta kes 'ferman nede' nikare bipeyive. Dîsa li kesê din jî vê nexweşîna eletewşik peyde bûye û li vê kursê bi awayekê tedawî dibîne. Lê êdî nayê kursê û mamosteyê dipirse bê ka çima nayê. Mamosteyê din dibêje 'Wî li kanalek ji xwe re kar dîtiye ku ew kanal bi kurdî weşanê dike(!) Derhêner bi rêya vê sehneyê kevîr diavêje wê kanala televîzyonê ku di meseleya zimanê kurdî de bipirsgirêk e.

Di vî filmî de, ew hêmanên ku ez bi xwe weke mîzaha kurdî binav dikim û em di filmên Alî Kemal Çinar de gelek dibînin,

“Bi vî filmî Alî Kemal Çinar bêyî ku sembolan bikar bîne, bişkêne, xera bike bi awayeke fesîh heçî çî hewce kiribe qala her tiştî kiriye û bi vêya jî rêbazeke vegotinê nîşan daye.

bi taybetî jî bi rêya dayîkê, bi hemla xwe û bi awayeke serkeftî hatine pêşkêşkirin.

Vî filmî, bi awayeke sade û fesîh kariye qala verderkirin, anormalkirin û tenehiştina insanan ji alî feraseta navendî ve bike. Ji ber vê yekê serbilindiyek e bo sînemaya welatê me. Bi vî filmî Alî Kemal Çinar bêyî ku sembolan bikar bîne, bişkêne, xera bike bi awayeke fesîh heçî çî hewce kiribe qala her tiştî kiriye û bi vêya jî rêbazeke vegotinê nîşan daye.

Nêrînek ku ji siyasetê wêdetir

Li welatê me jixwe tevde 3 heban 5 heb kovarên sînemayê hene. Min ji wan yekê xwend û min dît ku tê de nivîseke kurt î rexneyî (bi awayê neyînî) heye li ser filmê "Di navberê de".

Ya rast vê rexneyê nişane ye ku vî filmî daxwaza xwe bi cî anîye. Nivîskar bi rêya nivîsê rexneya 'xwedubarekirinê' li film dike(!) Lê belê di sehneya dawîn de em ji nava erebeyan Osman dibînin ku du kes nikarin erebeyekê park bikin û timî heman tiştî dubare dikin û film bi vî awayî bidawî dibe. Yanê jixwe mijara sereke ya filmî dubarekirina vê rewşa eletewşik î nexweşîn a li vî welatî ye. Film, li ser vê şaşîtiyê hatiye honandin.

Heke meriv rexneyek li filmî bike meriv dikare qala sehneyek bike. Di wê sehneyê de Osmanê ku birayê Alî Kemal Çinar ê heq e, diçe serdana wî. Çimkî vê sehneyê xulaseya filmî ye û ji ber vêya meriv dikare bibêje ku didaktîk e. Lê di wê sehneyê de jî bersiva derhêner bo pirsê birayê xwe, weke manifestoyek e. Bira jê dipirse û dibêje "Wê çareserî çawa pêk bê?". Derhêner dibêje "Ew karê siyasetê ye." û bi vê bersivê him xwe naxe şûna siyasetê, him jî nîşan dide ku bi nasnameya xwe ya hunermendiyê nêzîkî meseleyê dibe. Nêrîneke gerdûnî ku nekeve ber bayê siyasetê, ji siyasetê wêdetir û heta nêrînek ku karibe rê bide ber siyasetê hatiye pêşkêşkirin. Bi vê kiryarê siyasetê biçûk naxîne, bi tenê sînorên huner û siyasetê tayîn dike.

Dawîya dawîn; bi listikvaniya Osman Çinar a serkeftî, bi senaryoyeke jîrekane û bi derhêneriya serkeftî ku dikare meriv tevli atmosfera çîrokê bike, filmeke bêhempa ye ku meriv pê serbilind dibe li ser navê sînemaya welatê me. Filmeke serkeftî ye ku kariye bi nêrîneke gerdûnî meseleyên welatê me vebêje. Îsal, filmê bi navê 'Sê Jîn' ê Cafer Panahî, yê ku bi eslê xwe tirk e û ji Îranê ye, qala mijareke bi vî rengî dike. Di vî filmî de zextên Îranê yên li ser tirkî jî tete qalkirin. Tiştê balkêş hinek gava vî filmî temaşe dikin heq didin derhêner lê gava 'Di navberê de' temaşe dikin neheq dibînin. Wekî ku Ahmet Kaya di strana xwe ya bi navê 'Ez Bêpencere Mam Dayê' de jî gotiye "Ev çî nakokiyeke yeman e dayê?"

Qiblegeha Aşiqan

Subh û êvar î şeva tarî şemala kê yî tu
Leyletul qedr û berat in nûra mala kê yî tu
Çîçeka baxê îrem şûx bejn û bala kê yî tu
Bo Xwudê key bêje min kanê şepala kê yî tu
Dêm kitêb e zulf e haşî şerhê xala kê yî tu

Dilbera gerden şefîf î danuwa durra 'Eden
Nazik û mewzûn letîf î nexliya selwa çîmen
Gullîbas î, gulqiyas î, gulenî gulpîrehen
Ahûya deşta Tetarê rehzena aska xeten
Horiya baxê beheştê çav xezala kê yî tu

Qiblegaha aşiqan î şengala ebrûzirav
Hate burca şaneşînê sed melaîk çûn silav
Dax û kovana evînê sotî canê min tevav
Extera subha se'îd î reşrihana ta belav
Filfila hindûstanê zulf û xala kê yî tu

Ew çi dêm e şahebax e gulşena darul qerar
Sed hezaran nal û awazê di bulbul çar kenar
Helqe pê da bes tu hatin 'eqreb û îlan û mar
Nêrgîza şehla şepal î asemîna mêrxuzar
Lebxemûş î meyfiroş î dêmpeyala kê yî tu

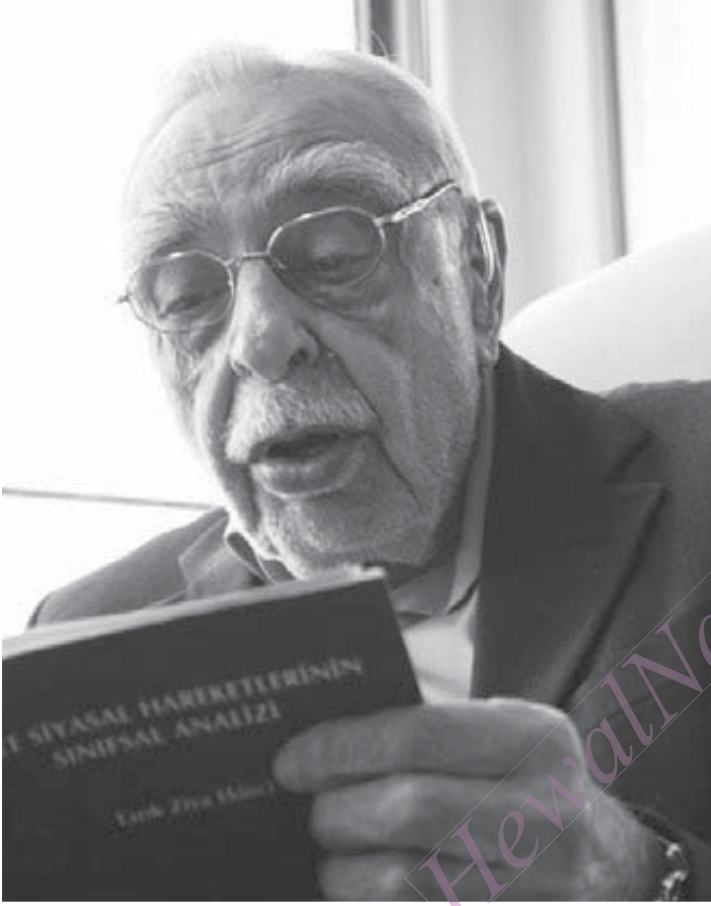
Pêncî salî şehlewendî keftime çaha resed
Min nizanîm çerxê dêm e tê heye burca esed
Çengelek avête dil kun kir li min dad û meded
Qelbekî hişk û sufalîn min divêt can tê ebed
Şah li textê dilberê fikr û xeyala kê yî tu

Sefhekêşa katibê xeybê ji nûra la yezal
Xaleke wa l'gerdenê mîslê Berê reş mah û sal
Sedhezaran rekbehacî tên tewafa zulf û xal
Netrik û şutrî û îlan dane ber bayê şemal
Laubal î çardexal î çardesala kê yî tu

Şehkitêbek min divêt behsê muhebbet bit tamam
Sed tilism û sihre tê da pêkve Suryanî meqam
Ebceda 'eşqê me xwend û 'eql wendakir we mam
Horiya baxê beheştê tûtiya tawusxeram
Xeyrî Batey padîşaha min delala kê yî tu

Melayê Bateyî

söyleşi

Kürt sorunu ve Kürt dinamiğinin tarihsel özellikleri

**TARIK ZİYA EKİNCİ
&
Erdoğan Aydın**

Tarık Ziya Ekinci... Bilge bir Kürt aydını... Lice'de başlayıp hekimlikten siyasete, sürgünden hapisliğe, örgütçülükten yazarlığa... hayatın birçok boyutuyla hemhal olmuş bir asıra yaklaşan müthiş yaşam serüveni... Sadece bir insanın yaşamı değil bu, bir tanıklık... Neredeyse Cumhuriyetle yaşıt Tarık Ziya Ekinci, Cumhuriyet döneminin bütün zamanlarına tanıklık etmiş, çoğu zaman mağduru, sanığı olmuş ve 'Kürt aydını' sıfatını siyasi kutupların 'payesi' olarak değil, adanmış bir hayatla hak etmiş bir büyük dava insanıdır.

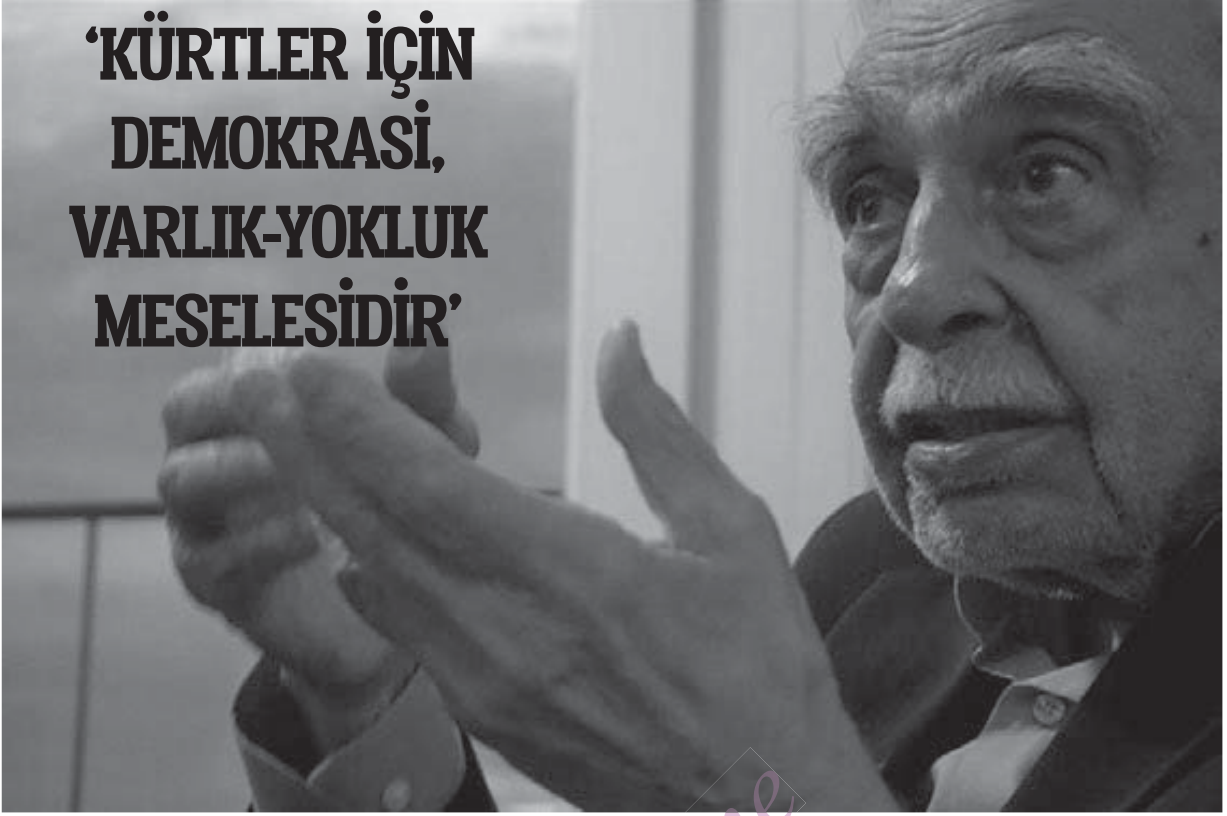
Kürtlerin yaşayan tarihi Ekinci, 1940'lar ve 1950'lerin suskun atmosferinden geçerek, 'Kürt uyanışı' veya 'Kürt aydınlanması' denebilecek 1960'lar sonrasının tam ortasında yer aldı.

18 Şubat'taki doğum yıldönümü vesilesiyle kendisine ithaf ettiğimiz dergimizin bu sayısının dosya sayfalarını Tarık Ziya Ekinci'yle yaptığımız söyleşiye ayırıyoruz. Değerli aydınımız Erdoğan Aydın'ın yaptığı uzun söyleşide, ağırlıklı olarak Kürt sorununun temelleri ve tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin pozisyonu üzerinde duruldu. Devletleşememe ve uluslaşma tartışmalarından güncel duruma, bugünkü sosyal-kültürel ilişkiler açısından Kürtlerin konumuna dair derinlikli ipuçları yakalayabileceğimiz söyleşi için bizi kırmayıp evinde kabul eden Tarık Ziya Ekinci'ye (ve elbette nazik konukseverliğinden dolayı sevgili eşi Perihan Hanım'a) çok teşekkür ediyoruz.

Kıymet biçilmez varlığı hep daim olsun...

Deşifrasyon: Sevgi Yılmaz
Fotoğraflar: Özcan Yaman

'KÜRTLER İÇİN DEMOKRASİ, VARLIK-YOKLUK MESELESİDİR'

Erdoğan Aydın (EA): *Söyleşimizde, ağırlıklı olarak tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin pozisyonuna dair konuşalım diyorum. Devletleşememe tartışmasından güncel duruma, çeşitli boyutlara değinelim. Devlete egemen güçler muvacehesinde ve Türkiye'deki bugünkü sosyal-kültürel ilişkiler açısından Kürtlerin konumu nedir? Kürtler kendini nasıl görüyor, Kürtleri nasıl görüyorlar? Ve elbette, Kürtlerin içinden çıkmış en değerli aydın ve siyasetçilerden biri olarak, tarihsel derinlikleri olan Kürt sorununun çözümüne ilişkin görüşleriniz çok önemli elbette. Sorunun temelleriyle başlayalım isterseniz...*

Tarık Ziya Ekinci (TZE): Kürt sorunu, asıl Cumhuriyet'in kuruluşu esnasında ortaya çıktı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının dünyadaki gelişmeleri, devletleşmeleri, dönemin faşist yönetimleriyle faşizan yönelimlerini taklit etmeleri ve Türkiye'nin çoğulcu etnik yapısı Kürt sorununu temelleyen etkenler olmuştur. 1923'e yani Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen aşamada, diğer bir deyimle Kurtuluş Savaşı yıllarında, çoğulcu bir anlayışı benimsemişlerdi. *Türk milleti* demiyorlar, *Türkiye halkları*, *Türkiye milleti* deyimini kullanıyorlardı ısrarla... Sivas Kongresi'nden sonra (henüz TBMM kurulmadan) Kürtlerin, ittifak devletlerinin desteğiyle bağımsızlık

talep edebileceği endişesi de taşıyorlardı. Ki o zaman İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyeti'nin bazı öncüleri böyle bir çaba içindeydi.

Mustafa Kemal, Kürtlerin bağımsız devlet kurma arayışlarını görüyor ve onun önünü almak için, *Türkiye'den, kurtuluş mücadelesinden, kuracağımız devletten bahsederken, bu hareketi onlarla birlikte yürüttüğümüzü mutlaka söylemeliyiz* diyor ve Kürtlerin "*ırki haklarına*" saygılı olacaklarını vurguluyordu.

Yine, 1920'de TBMM'de Türkçü bir üyenin, "*Bu, Türk milletinin meclisidir*" mealindeki konuşmasına cevaben şöyle diyor Mustafa Kemal: "*Muhterem heyetiniz yalnız Türklerden, yalnız Kürtlerden, yalnız Lazlardan oluşmuş bir topluluk değildir. Fakat hepsinden mürekep anasırı İslamiye'dir. Samimi bir mecmuadır...*"

Daha sonra ise Lozan Konferansı'nda, Lord Curzon ısrarla sözleşmeye Kürtlere dair bir maddenin konulmasını istiyor. Bağımsızlık demiyor ama hiç olmazsa özerk olarak yaşayabilmelerini sağlayacak bir hüküm konsun istiyor. Bunun üzerine görüşmeler kesintiye uğruyor.

Mustafa Kemal 16-17 Ocak 1923'te İzmit'te özel bir basın toplantısı yapıyor. Bütün başyazarlar, gazeteciler çağrılıdır. Ahmet Emin Yal-

man soruyor: "Türkiye'de Kürtler için ne düşünüyorsunuz Paşam?"

Önceden hazırlanmış ve cevabı da bilinen bir soru! Mustafa Kemal: "1921 tarihli Anayasamızın 11. Maddesi çok açıktır. Bunlar farklı halklar, çoğunlukta oldukları bölgelerde istedikleri takdirde özerk olarak yaşama hakkına sahiptir ve özerk olarak yaşayacaklardır." şeklinde yanıtlıyor.

EA: Çoğunlukta oldukları yerlerde, içişlerinin yönetimini kendileri belirleyecektir, diyor...

TZE: Evet, Lozan'da da TBMM'de de devletin kuruluşuna giden süreçte hep beraberiz, aramızda ayrı gayrı yok; Türkler ve Kürtler birlikte, kardeşçe bu devleti oluşturacaktır tezi işleniyor. Dışarıya verilen mesaj budur... Nitekim Lozan'a giden heyette Diyarbakır mebusu da var. Kürtlerin de temsil edildiğini göstermek için...

EA: Fakat onu resmi görüşmelere katmıyorlar, otele bekletiyorlar!

TZE: Tabii, dışarıda bekliyor o. Lozan'dan önce, Paris görüşmeleri sırasında da TBMM Hükümeti'nin yönlendirmesiyle Kürt beyleri, aşiret reisleri, Kürt kökenli olduğunu söyleyen 72 milletvekili Lord Curzon'a telgraf çekiyor. *Aramızda fark yok, beraberiz, bu mecliste biz Kürtleri temsil ediyoruz, diyorlar.*

Yani özetle; Cumhuriyet'in kuruluşunda çoğulcu bir anlayış egemenken, daha sonra, özellikle Cumhuriyet kurulduktan sonra koşullar değişiyor. Biliyorsunuz, Mustafa Kemal, Cumhuriyet kurulmadan önce 1923'te meclisi feshediyor ve yeni meclisteki milletvekillerini kendisi belirliyor.

EA: Yine de kendisine muhalifler çıkıyor...

TZE: Ama eskisi kadar güçlü değil muhalefet. Kürt temsiliyeti kalmıyor. Kendisi her şeye hâkim ve meclisteki sözcüsü de İsmet Paşa oluyor. 1924 Anayasası'nda artık "Türk Milleti" deyimi var; *Türkiye halkları, Türkiye milleti* kullanılmıyor artık. O tarihten itibaren resmi belgelerde Kürtlerin adı geçmiyor.

66. Madde'de; dil, din, kültür ve inanç farkı gözetilmeksizin, bu sınırlar içinde yaşayan herkes Türk itlak olunur, diyor.

EA: İrkçi olmayan bir görüntü altında, aslında Kürtlerin inkârı...

TZE: Tamamen ırkçı! Türk olmak zorundasın yani. Mesela, 1925'te devletin resmi politikasını şöyle ifade ediyor Başbakan İsmet İnönü: *"Vazifemiz, Türk vatani içinde bulunanları behemahal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf, herşeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır."*

▲ Tarık Ziya Ekinci, Erdoğan Aydın

▲ Tarık Ziya Ekinci, Doğu mitingi, Lice

EA: Amasya prtokolünde de memleketin sınırları Türklerin ve Kürtlerin yaşadığı topraklardır, deniyordu.

TZE: Amasya Protokolü'nü oluşturan beyannamenin 1. Maddesi'dir. O zaman *Türkiye Devleti* sözü geçmiyor. Mustafa Kemal'in politikası Kürt Teali Cemiyeti'ni etkisiz kılmayı amaçlayan bir aldatmacaydı. Erzurum Kongresi'nden önce, Heyet-i Temsiliye adına, Kürt aşiret liderleri ve din adamlarından destek istiyor. Mutki Aşireti reisi Hacı Musa Bey'e, Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi'ye, Garzan'da rüesadan Cemilê Çeto'ya, Şırnaklı Abdurrahman Ağa'ya... *Efendi Hazretleri, Ağa Hazretleri* vb. yüceltici ifadelerle hitap eden mektuplar gönderiyor.

EA: Daha sonra da öldürülecektir Cemilê Çeto...

TZE: Evet öldürüldü. Mustafa Kemal, destek istediği bu reisleri, ağaları; saltanatı, hilâfeti ve düşman ayakları altında çiğnenen vatan topraklarını kurtarmak için el birliği yapmaya davet ediyor. Hilâfeti ve saltanatı kurtarmak, Kürt beylerinin o güne kadar sahip olduğu görece özerkliğin devam etmesi anlamına da geliyor. Kürt beyleri, ağaları iki tercih karşısındalar o zaman. Birincisi, İngilizler de destek veriyorken Kürt Teali Cemiyeti'nin önerilerini benimseyerek bağımsız bir devlet kurmak...

EA: Sevr anlaşması da buna imkân sağlıyor.

TZE: Evet, anlaşmanın ilgili maddesini hayata geçirelim diyorlar. Kürt Teali Cemiyeti adına Kâmuran ve Celadet Bedirhan, Binbaşı Noel ile birlikte doğuya gidip aşiret reisleri ile temas kuruyorlar. Ve Kürt Şerif Paşa da Cemiyet adına, Ermeni paşası Bogosyan ile birlikte Paris Konferansı'na katılıyor. Birisi Kürtlerin, diğeri de Ermenilerin hukukunu savunmak üzere...

Bu aşamada Kürt beyleri Kürt Teali Cemiyeti ve Şerif Paşa'nın izlediği politikayı mı tercih edecekler, yoksa ikinci seçeneği, yani Erzurum'da ilk toplantıyı yaparak yavaş yavaş Ankara'ya doğru giden Mustafa Kemal'i mi? Tereddüt bitiyor ve kesin karar veriyorlar. *Biz Mustafa Kemal'le beraber olacağız.*

EA: Niye?

TZE: Bunun nedenini Kâhtalı Hacı Bedir Ağa çok net anlatıyor. Bölgenin en güçlü ağalarından biridir, sonradan İsmet Paşa'nın da dostluğunu kazandı. Bilahare çocuklarından biri senatör, bir diğeri ise Demokrat Parti kurucusu oldu... Cizre Beyi Kürt Bedirhan Bey'in de yakın dostudur Hacı Bedir Ağa. Onu ziyaret eden Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucusu genç Bedirhanilere (Kâmuran ve Celadet Beyler) hitaben önce, *"Evlatlarım ne yapmak istiyorsunuz?"* diye soruyor. Gençler:

"Bugün artık Osmanlı Devleti kalmadı, biz de kendi devletimizi kuralım, bu sizin desteğinize kalmıştır. Bize yardımcı olursanız diğer beylere de gideriz. Sorun çözüldü." diyorlar. Şöyle yanıtıyor onları: "Bakın çocuklar, siz iyi eğitim görmüş gençlersiniz, babanız benim yakın dostum, siz de benim yeğenlerimsiniz. Ben kendi başına buyruk Kâhtalı Hacı Bedir Ağayım, emrimde şu kadar toprak, hayvan, insan var; ben özerk yaşıyorum bir nevi." Kendisinin bir güç olduğunu, görece bir bağımsızlığının olduğunu, diğer Kürt aşiret beylerinin de aynı konumda olduklarını söyleyip ekliyor: "Şimdi yarın kuracağınız bu devlete ben mi başkan olacağım, Milli aşireti reisi İbrahim Paşa mı? Yoksa Kör Hüseyin Paşa mı? Birimizin değerine tabi olması mümkün değil; onun için bundan vazgeçin, böyle bir birliği kuramazsınız."

Diğer beylere de gidiyorlar, onlar da reddediyor. Mustafa Kemal ise, hilafeti ve saltanatı kurtaracağım, diyor. Bu eski statünün devamı anlamına geliyor. Dolayısıyla o dönemin feodal beyleri Mustafa Kemal'i tercih ediyorlar. Mustafa Kemal'in ileride ne yapacağı konusunda bir öngörüler de yok. Padişah zaten görev verip oraya göndermiş ama o başka bir niyete sahip, bilmiyorlar.

EA: Bir diğer neden de Ermenilere karşı işlenen suçlar mıdır acaba?

TZE: Evet, Kâhtalı Hacı Bedir Ağa onu da söylüyor mealen. Siz eğer onların isteklerini kabul ederseniz, Ermeniler dönecek, topraklarını isteyecekler. Zaten Bogosyan Paşa ile birliktesiniz, bunlar döndüğü zaman malını, mülkünü, toprağını senden isteyecek anlamında çok ince bir göndermede bulunuyor.

EA: Bu durumda, aslında Kürt Teali Cemiyeti, Kürtler açısından düşündüğümüzde olumlu bir girişimde bulunuyor; fakat Kürdistan'daki feodaller kâh Ermeni meselesindeki suçlarından kâh birbirleriyle ortak bir irade geliştiremeyeceklerinden, özellikle de hilafeti ve saltanatı kurtaracağı yani eski düzenin devamını sağlayacağı güvencesinden dolayı Mustafa Kemal'i tercih ediyorlar. Mustafa Kemal'de bu süreci çok iyi yönetiyor.

TZE: Aslında orada üçüncü bir faktör daha var, mezhep sorunu... Bir tarafta Alevi mezhebinden

olanlar, öte yanda da Sünni aşiretler var. Sünniler ön planda ve Mustafa Kemal daha çok onlarla temas içindedir. Ama Alevi aşiretleri içinde de özerk olma arzusunda olanlar var. Kendi valilerini kendilerinin tayin etme isteği açıkça dilelendirilmekte... Mesela Haydar Bey, Alişan Bey... Baytar Nuri de bu eğilime sahip aydınlardandır.

1920, Meclis yeni açılmış, Koçgiri'de çok güçlü ve varlıklı aşiret beyleri var. İçlerinde okumuş yetişmiş insanlar bulunuyor, aynı zamanda Kürt Teali Cemiyeti'nin üyeleri... Özerk olmak ve kendi valilerini seçmek istiyorlar. Mustafa Kemal bunlara diyor ki: Kaç kişiyse size TBMM'de milletvekiliği vermeye amadeyim, bunu istemezseniz en yüksek düzeyde memurluklara talip olun, isimlerini verin ve size derhal o makamları temin etmeye hazırım. Alişan Bey, biz bunların hiçbirini istemiyoruz; biz valimizi kendimiz seçelim, özerk bir şekilde kendimizi idare edelim, o zaman TBMM Hükümeti'ni tanırız diye haber gönderince, Mustafa Kemal başka bir yöntemle başvuruyor. Aleviler ile Sünnileri ayırıyor; adeta Sünnilerin dostu olup Alevilerin dinen de baskı

altına alınmasının caiz olduğu anlamına gelen bir tavır içine giriyor. Sakallı Nurettin Paşa ile Topal Osman'ı gönderiyor Koçgiri'ye. Korkunç katliam yapıyorlar.

EA: Topal Osman gayri resmi olarak ama Sakallı Nurettin doğrudan merkez ordu komutanı olarak gidiyor.

TZE: Tabiri caizse, canlı hiçbir şey bırakılmıyor. Oysa 1919 tarihli Amasya Protokolü'ne dercedilmiş taahhüt var. 1921 Anayasası'nda çoğunlukta oldukları yerlerde Kürtlerin özerk yaşayabilecekleri hükmü var. Mustafa Kemal'in 1923'te İzmit'te yaptığı konuşma var. Mecliste yaptığı konuşmalar var. Bütün bunlara ağmen, Mustafa Kemal'in Kürtlere özerklik vermeyece-

kaygıları şeyhliğini, sıxlığını, toprağını, ağalığını güvenceye almaktır. Mustafa Kemal bunu çok iyi kavramış, Alevileri orada kolayca ezmiş. Der-sim isyanının başlangıcı da budur. Onların içinde de birkaç kişiye milletvekilliği verdi; Diyar Ağa'ya, Hasan Hayri'ye... On bir kişiler galiba...

EA: Hasan Hayri de daha sonra, Şeyh Said isyanı nedeniyle asılıyor.

Burada ben size iki şey soracağım: Birisi; Sevr, Türk halkı, Türk milli devleti hayali açısından kötülüğün sembolüken, Kürtler açısından baktığımızda da aslında tersi bir durum arz ediyor.

TZE: Kürtler ve Ermeniler açısından.

ğinin net bir örneğidir Koçgiri. Ama Sünni Kürtler bunun farkında bile değiller. Takip etmediler, ilgilenmediler ve belki de Koçgiri felaketini tasvip ettiler.

EA: Nasılsa bizim durumumuz değişmez, diye düşündüler, Alevi Kürtleri kendilerinden görmediler. Alişan Bey, Kürt Teali Cemiyeti'nde daha ileri bir yerde, daha kucaklayıcı duruyor. Nuri Dersimi, Alişan, hepsi Kürt sorunu açısından bakıyorlar ama Sünni Kürt ağalar, ağalık çıkarları, mezhebi görüş ve Ermeni karşıtlığı üzerinden bakıyorlar sanırım.

TZE: Tamamen ağalık çıkarları üzerinden... Hiçbirinde, Kürt varlığı kavramı oluşmamış. Esas

EA: Evet, Kürtler ve Ermeniler açısından... Bu toprakların dört temel halkından söz edeceksek: Rumlar, onların Yunanistan devleti var. Geriye Kürtler, Türkler ve Ermeniler kalıyor. Sevr, bu coğrafyanın iki halkı açısından aslında bir statü, uluslararası düzeyde bir konum elde etme imkânı. Ermenilerin gücü yetmiyor, Kürtler ise bu talebe sahip çıkmıyorlar.

TZE: Özellikle Sünni Kürt beyleri bu işe sahip çıkmıyor ve karşı duruyorlar. Kürt Teali Cemiyeti'nin talihsizliği şurada: Öncülerinin tümü İstanbul'a yerleşmiş, eğitim görmüş, İstanbul sosyetesinin önde gelen şahsiyetleri. Genel sekreteri Şükrü Baban mesela. Cemiyetin yö-

▲ Tarık Ziya Ekinci, cezaevinde görüş günü, ailesiyle...

netimine hâkim iki büyük aile Babanzadeler ve Bedirhaniler... Bunların yetişmiş eğitilmiş gençleri aynı zamanda Osmanlı devlet ricalinin ön saflarında görevli...

EA: Kendi aşiretleriyle bağları kopmuş muydu?

TZE: Tamamen kopmuş. Padişah, Bedirhanileri Girit'e sürdükten sonra dayandıkları ekonomik imkânlar ellerinden alınıp başkalarına verildi ve bölgede yeni ağalar çıktı. Bütün aile sürgüne gönderildi. Maaş bağlandı, çocukları okutuldu ama bir daha dönmelerine izin verilmedi. Babanzadeler dersen; büyük çoğunluğu hiçbir zaman mücadele içine girmediler. Bunlar Irak'taki bir aile. Osmanlı'nın bir parçası olan oradaki Kürtlerin içinde. Mesela Barzani, Barzani'den evvel Şeyh Mahmud, bunlar mücadele ediyor ama Babanzadelerin böyle bir mücadelesi yok. Babanzadeler o zaman da Osmanlı Devleti'nin temsilciliğini yapıyorlar. Varlıklı, zengin kişiler, çocukları İstanbul'da okuyor, İstanbul'a yerleşmişler. Şükrü Baban, Cihad Baban bunlardandır.

EA: Sevr'e dönelim; Türkler için kötülüğün ismi ama Kürtler için bir imkân...

TZE: Ama Sevr muahedesi hazırlanmasında Kürtlerin hiçbir dahli yok; gidip oturup ne konuştular ne görüştüler ne de talepte bulundular. İşin fecaati burada.

EA: Aslında orada, İngilizler İttihat Terakki'yi cezalandırmak ve Anadolu coğrafyasında var olan her halka bir alan ayırarak daha rahat yönetmek istiyorlardı.

TZE: Ermeniler, Sevr Anlaşması'nın hazırlanmasında etkin olmaya çalıştılar, güçleri yetmedi.

EA: Kürtleri temsilen Şerif Paşa da vardı ama...

TZE: Şerif Paşa, Paris Konferansı'nda devreye giriyor. O da Kürt beyleri ve milletvekillerinin (Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle) *seni tanımıyoruz, sen bizi temsil etmiyorsun* diye çektikleri telgraflar üzerine ayrılıyor. Malum, Şerif Paşa İsveç büyükelçisi, uzun zaman paşalık yapmış, Avrupa'da yaşıyor. Avrupa'da yaşadığı için de Kürt Teali Cemiyeti o görevi ona vermişti. Yani halk, Kürt ağaları, beyleri anlaşarak bir temsilci göndermiş değiller. Ama Ermeniler'in desteğini de alarak, Kürt Teali Cemiyeti ile irtibatını sürdürerek Sevr'in imzalanmasından önce sürece

katılıyor, bahsettiğim telgrafları aldıktan sonra toplantıyı bırakıp gidiyor Şerif Paşa. İngilizler de bunlarla uğraşmanın bir anlamı yok diyor artık.

EA: Kemalistler Sevr'e haklı olarak karşı çıkarken, Sevr karşıtlığını Kürtleri inkâr etmek için bir istismar aracı olarak kullanmış, Kürtlere daha önce verdiği sözleri yerine getirmemiştir.

TZE: Kesinlikle. Mustafa Kemal'in Sevr Anlaşması'nın yapılmasında Kürtlerin müdahil olmasını önlemek için yaptığı konuşmalar, çektiği telgraflar, izlediği politikalar çok etkili olmuştur.

II. Meşrutiyetin ilânından sonraki mecliste bütün halkların temsilcisi, partileri var, Kürtlerin yok. Kurdukları parti kısa zamanda dağılıyor. Ancak 1918'den sonra bir buçuk yıllık süre içinde Kürt Teali Cemiyeti varlığını sürdürebildi. Azadi Cemiyeti var, onun da Kürt Teali Cemiyeti ile bir alakası yok, daha sonradan kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı mağlup olup dağıldıktan sonra, o zamanki 'Osmanlı halkları' Kürtler, Türkler, Rumlar, bir miktar da Araplardan oluşuyor. Ermeniler artık kalmamış. Bunlar arasında kültürel bakımdan en gelişmiş olanlar Türkler. Kürtler ise kültürel bakımdan geri olmalarına rağmen, sayıları bakımından Türklere yakın konumdalar, azınlık değiller.

Yine, Osmanlı Devleti'nin son Meclis-i Mebusan toplantısında da bütün halkların adı var ama Kürtlerin yok. Sayıyorlar mesela; şu kadar Rum, şu kadar Bulgar, şu kadar Ermeni falan... Kürtlerin adı yok. Kürtler kendilerini ya İttihat Terraki ya da İtilaf ve Hürriyet Fırkası'ndan sayıyorlar.

Diğer halkların partileri var, parti olarak seçime katılmışlar, bağımsız seçilmişler ayrıca. Aşağı yukarı 72 bağımsız vekil var. Kürtler ise kendilerini ya o partide ya diğerinde göstermişler.

EA: İtilafçıların içinde Kürtler epeyce var ama ulusal kimlikleriyle, tüzel kişilikle değil. Gayri müslimlere karşı Müslüman olarak...

TZE: Uzun süre bir kimlik peşinde olmadı Kürt feodalleri.

EA: Müslümanlık ve ağalık çıkarları onlara yetti. Ama buna karşın, Türklerin temsilcileri Kürtlerle birlikte "bir millet" kavramını kullansalar da aslında gizli gizli Kürtleri asimile etmeyi düşündüler hep.

TZE: Zaten düşündükleri, biz nasıl türdeş bir topluluk yaratabiliriz?

EA: Ziya Gökalp'in başlattığı proje...

TZE: Evet, İttihat ve Terakki'den beri devam edegelen bir proje. Gayrimüslimler halledilmiş, sözleşmelerle mübadele yapılmış, onları asimile etmek mümkün değildi çünkü. Geriye kaldı Müslüman olan fakat Türk olmayan topluluklar...

Savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen Boşnaklar, Gürcüler,

Çerkesler Türkleşmek niyeti ile geldiler zaten. Eski bağlarını, dillerini, kültürlerini bir yana bırakarak geldiler. Çerkesler biraz farklıydı, bir süre İttihat Terakki'nin silahlı gücünün damarıydılar. Ama onlar da Türkiye topraklarında dağıntıklar.

EA: Çerkes Ethem'in tasfiyesinden sonra onlarda da böyle bir imkân kalmadı zaten.

TZE: Evet o kapı kapandı. Bir tek Kürtler kaldı. Kürtlere işte milletvekilliği veriyor, sözler veriyor, konuşmalar yapıyor, Lozan Konferansı bitinceye kadar. Konferans bittikten sonra II. Meclis'le birlikte her şey bitiyor. Artık yeni bir dönem başlıyor. Bu yeni dönemde sadece Türk olmak veya Türkçü olmayı kabul etmek var. *Ben Orta Asya'dan geldim, Türk'üm, bunun dışında başka bir hak talep etmiyorum* diyenin bu ülkede yeri oldu.

EA: Mahmut Esat Bozkurt'un ünlü ifadesi de bu zaten.

TZE: Gayet açık söylüyor: *"Diğerlerinin sadece köle, hizmetçi olma hakları vardır!"* Özellikle Şeyh Sait ayaklanmasından sonra, İsmet İnönü, sadece Türk'üm demeniz yetmez, Türkçülük yapacaksınız, Türk milletinin üstünlüğünü, onun harika bir ulus olduğunu söyleyeceksiniz, diyor.

Mustafa Kemal dilin, kökenin çok önemli olduğunu nazarı itibara alarak, Güneş Dil Teorisi ile bütün diller Türkçeden türemiştir, diyor.

EA: 1925'te Adana'da hâlâ Arapça hâkim, Ermeni unsurlar da var. Mustafa Kemal orada esnafla konuşurken, "Bu topraklar tarihten önce de Türk'tü, tarihte de Türk'tü, bugün de Türk'tür, bundan sonra da Türk olacaktır; Türk'ün dışında da bu topraklarda kimsenin hakkı yoktur." diyor. Ve az önce sizin aktardığınız İnönü'nün konuşması şu bakımdan da önemli; kendisi Kürt kökenli olan birinin tıpkı Ziya Gökalp gibi dönüşmesi, Türkçü olup başkalarına da Türkçülük dayatması...

TZE: Ziya Gökalp önce Kürt Sorunu ile uğraştı, acaba Kürt ulusundan bir devlet kurabilir miyiz diye. Bunun koşullarının olmadığını gördü ve Kürtlerin asimile edilerek Türkleştirilmesi tezini benimsedi.

EA: Aslında devletteki egemen güce bakarak buna karar verdi. Yoksa Kürtler niceliksel olarak "ben Türk'üm" diyenler kadardı neredeyse.

TZE: Sayısal bakımdan öyle ama elinde güç olan, silahları bulunan, bey, aşiret reisi veya ağa gibi farklı unvanlarıyla orada feodaliteyi temsil

eden zevat yani yerli Kürt feodallerinin hiçbiri -şehirde oturanlardan, İstanbul'a gelip yerleşmiş, toprağının onun adına tasarruf edildiği beylerden bahsetmiyorum- sahip çıkmadı Kürt meselesine...

EA: Tam burada; siz kitaplarınızda sıklıkla Kürt uluslaşmasının gecikmesinden, uluslaşmaktan söz ediyorsunuz. Kürtler niçin diğer komşu halklar Farisiler, Araplar, Türkler gibi uluslaşamadılar?

TZE: Ortadoğu'da ve bu bizim bölgemizde ulusların ortaya çıkması daha çok devletleşmeden sonra olmuş. Devlet kurulmuş, bir feodal devlet olarak farklı beylikleri bir araya getirip birleştirmiş ve zaman içinde dünyadaki gelişmelere bakarak uluslaşma aşamasına gelmişlerdir. Kürt tarihinde ise ayrı bir devlet kurma arzusunun yaşama geçtiğine ilişkin bir bilgiye rastlamadım. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Cizre Beyi Bedirhan Bey müstakil bir Kürt beyliği kurmak istedi. Nasıl yapmak istedi? Diğer beylikleri denetim altına almak ve bir krallık oluşturmak suretiyle... Para bastırdı, hutbe okuttu, bir meclis oluşturarak *ben devletim*, dedi. Bazı beylikleri ikna ederek kendisine bağlı aşiret meclisinde temsilcilerini sağladı, bazılarını da ezerek kendisine tabi kıldı. Özellikle gayrimüslim olanları, Nusayrileri -ki onlar orada bir nevi medeniyet odağıydı- tamamen yok etti ve güçlü bir birlik oluşturdu. Ortaçağın anlayışına uygun bir devlet oluşturdu.

EA: Fakat yanı başında çok güçlü bir Osmanlı Devleti vardı...

TZE: Kürtlerin devlet kuramamasının en önemli nedenlerinden biri budur zaten. İki yanında da çok güçlü devletlerin varlığıdır. Bir yanlarında Osmanlı, öte yanlarında Safeviler, İranlılar... Ayrıca bunlar arasındaki mezhep farklılıkları da çok önemli. Safevi, Şii mezhebini yaymak istiyor; Osmanlı ise Kürtlerin Sünni mezhebinde kalmasını istiyor. Sünni mezhebinden olanlara beylik berati ve çeşitli unvanlar verip Alevileri ise kırıyor.

EA: Sünnilere otonomi verdi, vergi toplama hakkı verdi.

TZE: Tabii, Lice Beyliği, Silvan Beyliği, Hazro Beyliği, paşalar, mirlikler... Hatta beratları var ellerinde; bunların peygamber sülalesinden geldiklerini belirten beratlar!

EA: *Biraz daha geçmişe gidelim. Tarihte İslamiyetin ilk döneminde de sonraki dönemde de Kürtler devletleşemediler. İşaret ettiğiniz çok önemliydi, ben tekrarlamak istiyorum; Avrupa'da uluslar sermayenin gelişmesiyle oluştu, doğuda ise devletler tarafından yaratıldı. Kürtler devletleşemediler dolayısıyla uluslaşmaları sekteye uğradı. Peki, neden devletleşemediler?*

TZE: Birkaç nedeni var. Birincisi, bahsettiğimiz gibi, çağın iki büyük devletinin arasında yer almış olmaları ve Kürt beylikleri arasında eşit derecede bir güç dengesinin bulunması. Bu nedenle aşiretler bir araya gelememişlerdir. Karşılıklı mücadele için olan aşiretlerden sıkışan taraf ya Osmanlı'ya ya da Safevi'ye sığınıyordu. Ya da komşu bir aşiretle birleşerek hasmına karşı koymaya çalışıyordu. Asırlar boyunca Mezopotamya bölgesinde yaşayan Kürt beylikleri birbirine denk konumda oldukları için biri diğerine üstün gelemedi ve güçlü bir otorite altında derlenip toparlanarak bir devlet oluşturamadılar.

EA: *Kürtlerin böyle bir talihsizliği var, öncesinde de Abbasilerle Emeviler çok güçlü... Daha öncesinde de Sasaniler ile Bizans arasında kalıyorlar.*

TZE: Biz sürekli Selahaddin Eyyubi'den bahsederiz, onun şahsen Kürt olması demek onun başında olduğu ordunun veya devletin Kürt ordusu ya da devleti olduğu anlamına gelmez.

EA: *Selahaddin Eyyubi hem Kürt devletleşmesinde bir rol oynamadı hem de Kürtlerin ilk dini Êzidiliğin büyük bir katliamla tasfiye edilmesinde çok olumsuz bir rol oynadı.*

TZE: Êzidiler, Kürtlerin içinde silahşör bir güç. Babam, gençliğinde Êzidilerle arkadaşlık etmişti, "Êzidiler kadar cesurunu görmedim." diyordu.

EA: *İdris-i Bitlisi'yi konuşalım istiyorum biraz da. Biliyorsunuz, bazı Kürt aydınları, "Bizim en büyük diplomatımız" derken, Alevi Kürt aydın-*

ları ise "hain" diyor onun için. İdris-i Bitlisi'nin misyonu acaba gerçekten Kürt davasıyla mı ilgiliydi? Yoksa Osmanlı'nın çıkarları için Kürtleri kullanan birisi miydi?

TZE: İdris-i Bitlisi o dönemin medreselerinde iyi yetişmiş din âlimlerinden birisi. Eserlerinin çoğunu Farsça yazmış. Safevi Devleti'nin tasallutundan ve Şiiliği yaymasından korkuyor. Elazığ'daki, Mardin'deki, Diyarbakır'daki aşiretleri tek tek dolaşılıyor, onları II. Bayezid zamanında ve hiç zor kullanılmadan kendi özgür iradeleriyle Osmanlı Devleti'ne bağlanmaya ikna ediyor.

EA: *Vergi toplama haklarına dokunulmuyor.*

TZE: Osmanlı padişahları unvanlar, beratlar, kaldıkları yerleri mülk olarak verdi Kürt beylerine. Yani onlar temellük ettiler. Hem mülklerini hem de kendilerini tanıdı. Bunun karşılığında, savaşta asker, zaman zaman da hediye gönderecek, ek vergi verecek. Valilerini kendileri belirleyecekler.

EA: *II. Mahmud dönemindeki merkezileşme başlayıncaya kadar. Bunun üzerine de Bedirhan Bey'in ayaklanması oluyor zaten.*

TZE: Evet. İdris-i Bitlisi, dediğim gibi, yetkin bir aydın o dönemde. Yavuz Sultan Selim'le birlikte Safeviye karşı mücadele ediyor. Yavuz'un isteği üzerine de Heşt-i Behişt'i, arkasından da Selimname'yi yazıyor. Evet, o zaman padişahın etrafındaki ulema çevresi içinde yer aldı ve o artık bir Kürt aydını değildi, Osmanlı'nın Kürt topraklarını kontrol için kullandığı bir temsilci oldu.

EA: *Burası çok önemli. Çünkü hâlâ İdris-i Bitlisi'den 'bizim ilk diplomatımız, ilk liderlerimizden' diye söz eden kitaplar, makaleler yazan Kürtler var. O nedenle sizin görüşünüz çok önemli.*

TZE: Evet, adam bu kadar yetkin, bilgili diye, bizim böyle bir adamımız var deme hakkımız yok. Sana değil, Osmanlı'ya hizmet etmiş.

EA: *Dolayısıyla, Kürtlerin devletleşmemesinin negatif bir kimlikten söz ediyoruz. Gelelim son döneme, yaşayan en önemli Kürt aydınları olarak...*

TZE: Böyle bir iddiam yok...

EA: Benim iddiam, kendi görüşümü ifade ediyorum. Kürtlerin özellikle de kaderleri bu kadar iç içe olmuş Türklerden talepleri nedir, Kürt sorununun çözümü için nasıl bir yol alınması lazım? Siz ne önerirsiniz, bu toprakları bir kan gölü olmaktan nasıl çıkarırız?

TZE: Aslında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve partilerin düşünmesi lazım. Kürtleri baskı altında, yok farz ederek bu devleti yönetemezsiniz. Bu devleti huzur, sükûn, barış içinde kalkındırmak ve uluslararası camianın itibarlı bir devleti yapmak istiyorsanız mutlaka bu sorunu çözmek zorundasınız. Bir sorunu yok sayarak çözemeyiz; yok saydığınız Kürtler, Sünni Müslümanlık kisvesi altında feodal evreleri sessiz sedasız geçirdiler ama bugün artık onlar da 'varız', diyorlar. Devlet bu sorunu çözmek zorundadır, ırkçı-milliyetçi politika ilelebet başarılı olamaz. Türkiye Cumhuriyeti, Kürtlerin varlığını kabul ederek, birlikte yaşamının yollarını bulacak. Bunun dışında hiçbir politika akılcı ve gerçekçi değildir. Kürtlerin anadili ile eğitim görme talebini, kültürünü ve bu kültürü geliştirme hakkını tanıyacak, saygı duyacak. Onları eşit yurttaş olarak tanıyacak. Dilini kullanmak, kültürünü geliştirmek, kendi şehrini yönetmek,

kendi şehir meclislerini kurabilmek... Türkiye böyle bir yol bulmalıdır.

Kürtler açısından konuşacak olursak... Kürtlerin bir sürü partileri var, her birinin isteği farklı. Bunların içinde bağımsız devlet kuralım diyenler de var...

EA: Gerçekçiler mi çözüm açısından?

TZE: Bana göre gerçekçi değil. Gerek Ortadoğu koşulları bakımından, gerek Kürtlerin sosyal yapısı ve sınıfsal konumu bakımından, gerekse Kürt burjuvazisinin bugün Türk burjuvazisi ile bütünlük içinde olmasından dolayı gerçekçi değil. Hayat bunu getirmiştir, Kürt burjuvazisi varlığını böyle sürdürebiliyor. Mesela, Kürt toprak ağaları devletten kredi, gübre parası alır; mahsulünü devlete satar. Şimdi ayrı bir Kürt devleti kurduğunuz zaman bu imkânı kaybedecek. Kürt ticaret burjuvazisi de öyle. Evvela toprak ağası olarak belli bir servet edindikten sonra bunlar yavaş yavaş Batı'ya doğru açıldılar. Önce acenteler kurdular Kürdistan'da; arabalar, traktörler, biçerdöverler vb. ticaret için... Bugün Kürt ticaret burjuvazisinin turizm, tekstil, inşaat alanında yatırımları var farklı illerde. İçlerinde Kürtlük duygusu olan, bu duyguyu taşıyanlar

var ve bunlar Kürtlerin özerk yaşama haklarını ve Kürt olarak kültürel, dil vb. haklarını savunuyorlar. Fakat Kürtlerin ayrılıp bağımsız bir devlet kurmalarından yana değil; Türk pazarı içinde kalmayı, ayrı küçük bir Kürt pazarı içinde çalışmaya tercih ediyorlar.

EA: *Bugün için Kürt halkının iki siyasal damarı var; biri bağımsızlık isteyen, bir de konfederalizm, özerklik isteyenler var. Anladığım kadarıyla siz ikincisini gerçekçi görüyorsunuz.*

TZE: Evet, sınıfsal ilişkiler, ekonomik gerekçeler, Ortadoğu'nun diğer devletleri arasındaki münasebetler bakımından da bu bir zorunluluk. Böyle bir alanda kalkıp bağımsız bir devlet kurma macerasına girmek için elinizde ekonomik imkânlar da yok, size öncülük edecek burjuvazi de yok. Kuzey Irak'ın durumu çok farklı... Orada iki güçlü aşiret var ve küçük aşiretler de bunlara bağlanmış vaziyettedir. Uzun süre karşılıklı iki düşman gibi birbirlerini öldürdüler ve gariptir ki şive farkından oluşan iki ayrı dil oluştu, Kir-

manca ve Soranice. Herkes kendi dilini geliştirdi. Kürtlerin orada bağımsız bir devlet kurması mümkün müydü? Barzani bunu mümkün görüp plebisit yaptırdı, yüzde 90 oy çıktı. Kürtler arzu ediyor fakat Sorani aşireti oylamada karşı çıkmadı ama sonra çoğunlukta olan Barzanilerin denetiminde kurulacak bir devlet kurma girişimini açıkça sabote etti.

EA: *Orada Barzani başta Kerkük olmak üzere referandumun sonuçlarını savunmalıydı. Fakat ABD ve İsrail'in kendisini korumasını istedi.*

TZE: Kerkük'teki peşmergelerin çoğu Talabani'nin peşmergeleri. Barzani onları kullanamadı, kendi güçlerini de yok etmeyi göze alamadı. Referandum bir yanlışlıktı. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi geniş bir özerkliğe sahipti. Yine IŞİD'den Kerkük'ü kurtaran Barzani hükümeti artık fiilen oraya sahipti fakat bu referandum ile işi berbat etti.

EA: *Türkiye'deki Kürt hareketinin daha gerçekçi bir çizgide olduğunu söyleyebilir miyiz?*

TZE: Bunu söylemek de çok zor. Kürt hareketinin en büyük partisi HDP. Hâlâ benim arzu ettiğim gibi bir Türkiye partisi değil. Türkiye'nin bugünkü nesnel koşullarda, benim tahayyül ettiğim dört başı mamur, hukukun üstünlüğüne bağlı, insan haklarına saygılı eşit vatandaşlık kavramını, çoğulculuğu özümseyen bir demokrasinin kurulması için mücadele edilmesi gerekiyor ve bu mücadeleyi yürütecek bir parti lazım. HDP böyle bir partiye dönüşür mü? Partiyi yönetenlerin izanına, öngörüsüne kalmıştır.

Ama Türkiye'de, içinde Kürt özgürlük hareketinin olmadığı ve taleplerini demokrasinin özü olarak görmeyen hiçbir parti demokrasiyi kuramaz. Çünkü Kürtler için demokrasi var olmak ya da yok olmak meselesidir. Demokrasi geriledikçe, otoriter ve baskıcı yönetim faşizme dönüşükçe Kürtlerin varlığı bile tehdit altındadır.

Ben sol görüşteyim, demokrasi istiyorum, diyen her kişi ya da topluluk, Kürtlerle ortak bir siyasi hareket oluşturmak zorundadır. Bu, Kürtlerin eğitimi bakımından da önemlidir. Türkiye'nin çağdaşlaşmasını isteyen herkes önce demokrasi mücadelesi vermeli ve bu mücadeleye mutlaka Kürtleri katmalıdır. Görünüşte demokrasiyi ve ileri bir hamle yapma çabasında olan Kürt örgütlerinin öncelikle temsil ettiklerini iddia ettikleri Kürt halkına '*Türklerle birlikte yaşamalıyız*' demesi; Türk demokratlarının da '*Ben Kürtlerin ayrılıp gitmesini istemiyorum, onlar birlikte yaşamak ve onlarla birlikte çoğulcu, hukuka bağlı demokratik bir Türkiye'nin kurulması için mücadele etmek istiyorum*' demesi gerekir. Kürtler çekip gitsin demek, Ortadoğu'nun karman çorman olması, altının üstüne gelmesi ve Kürtlerin mahvolması demektir.

93 YILLIK TARİHİN TANIĞI BİR DEVRİMCİ!

Tarık Ziya Ekinci, Cumhuriyet henüz iki buçuk yaşındayken ve 1925 Kürt isyanından hemen bir yıl sonra Diyarbakır'ın Lice ilçesinde dünyaya geldi. 18 Şubat 1926 olan doğum gününü, babasının evdeki Kuran-ı Kerim'in ilk sayfasının kenarına yazdığı nottan öğrendi. Erken Cumhuriyet döneminin birçok uygulamasına tanıklık ettiği gibi, Cumhuriyet öncesinin, özellikle 1. Paylaşım Savaşının acılı anılarının anlatımlarıyla büyüdü.

Kürtçe konuşmayı yasaklayan Şark Islahat Planı'nın uygulandığı yıllarda eğitim alan Ekinci, Türkçe'yi Lice'nin tek ilkokulunda öğrendi. Orta okulu ve liseyi Diyarbakır'da bitirdi. İstanbul Tıp Fakültesi'ni kazandı. Üç gün üç gecelik bir tren yolculuğuyla İstanbul'a gitti. Lice'li olup da üniversiteyi bitiren (1949) ilk kişilerden biri oldu Ekinci. Tıp eğitimi sonrası ihtisasını yapmak üzere Fransa'ya gitti. Paris yıllarından sonra ülkeye döndü ve 1957'de uzman hekim olarak Diyarbakır'a yerleşti.

Uzun yıllar Diyarbakır'da doktorluk yaptı. Üç dönem Diyarbakır-Mardin-Siirt İlleri Tabip Odası Başkanlığı yaptı. 1958-80 yılları arasında

▲ Diyarbakır Cezaevi'nde...

TTB Merkez Konseyi Kongrelerinde bölge hekimlerini temsil etti ve hekim haklarına ilişkin önerilerde bulundu. Bir dönem TTB Merkez Konseyi Yüksek Disiplin Kurulu Üyeliği yaptı. Diyarbakır, Mardin, Siirt illeri Tabip Odası adına Neşter isimli üç aylık bir dergi çıkardı. Diyarbakır'da aylık bilimsel tıbbi toplantılar, ilk defa onun tarafından düzenlendi.

Ve siyasi yıllar...

Mesleki etkinlikler yanında politik yaşamda da aktif biçimde yer alan Tarık Ziya Ekinci, Sosyalist Kültür Derneği'nin Diyarbakır şube başkanlığını üstlendi.

1965'te Türkiye İşçi Partisi'nden Diyarbakır Milletvekili seçildi. TİP Merkez Yürütme Kurulu Üyeliği, Parti Genel Sekreterliği, TBMM Grup Sözcülüğü ve Grup Başkan Vekilliği görevlerinde bulundu. Meclis çalışmalarında demokrasi, insan hakları, Kürtlerin kimlik ve kültür haklarını savunmaya öncelik verdi.

1967'den itibaren TİP'in başlattığı ve bir yıl boyunca devam eden Doğu Mitingleri'nin örgütlenmesinde önemli rolü oldu, tümüne katıldı. Diyarbakır DDKO'nun kuruluşunda yer aldı ve Silvan, Ergani, Kozluk ve Batman DDKO'larının kurulmasına da öncülük etti.

12 Mart Askeri Darbesi sonrası, "Kürtçülük propagandası" yaptığı iddiasıyla üç yıla mahkum oldu ve iki yıl tutuklu kaldı. 70'li yılların keskin siyasal mücadelesine İkinci TİP kurucuları arasında yer alarak dahil olan Ekinci, 12 Eylül darbesi sonrası iki kez Diyarbakır Cezaevi'ne girdi. 90'ların ilk faili meçhul cinayetin kurbanı olacak olan Vedat Aydın'la cezaevinde aynı yatağı paylaştı. Köpeği Co ile işkencenin sembolü olan Esat Oktay Yıldırım'ın "*Bir daha buraya gelersen, sağ çıkamazsın*" tehditlerinin ardından, 1982'de kısa bir süre özgür kalan Ekinci Paris'e gitti. Paris'te hekimlik yaptığı sürgün yıllarından sonra Türkiye'ye döndü. Eskiden kalan kısa süreli cezasını çektikten sonra İstanbul'a yerleşti. 1994'te kardeşi Avukat Yusuf Ekinci'yi 'faili meçhul'de yitirdi.

Asırlık külliyat

Tarık Ziya Ekinci'nin parlamento konuşmalarından derlenmiş *Doğu Dramı* adlı ilk siyasi kitabı 1966'da yayınlandı. Sonrasında yazdığı kitaplar şunlardır:

Devlet ve Ben (1995), *Faili Meçhul Bir Cinayet* (1995), *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi* (1997), *Demokrasi, Çokkültürlülük ve Bir Yargısal Serüven* (1999), *Avrupa Birliği'nde Azınlıkların Korunması Sorunu Türkiye ve Kürtler* (2001), *Sol Siyaset Sorunları Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Aydınlanması* (Mayıs 2004), *Millet Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları* (Mayıs 2004), *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları* (Ekim 2004), *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar* (Ekim 2004), *Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Kürtler* (2006)...

Bir Kürt Aydın'ının Lice'den Paris'e Uzanan Yaşam Serüveni (2010) isimli 'Anı' kitabında ise bütün yaşam deneyimini aktarırken, tanık olduğu tarihin eleştirel okumasını da yapan Tarık Ziya Ekinci'nin çeşitli dergi ve gazetelerde pek çok makalesi de yayımlanmıştır.

Mehmet Ali Aybar (sağdan ilk kişi) ile bir köy gezisi, 1968

TİP milletvekilleri parti gezisinde, Isparta, Antalya 1966-67

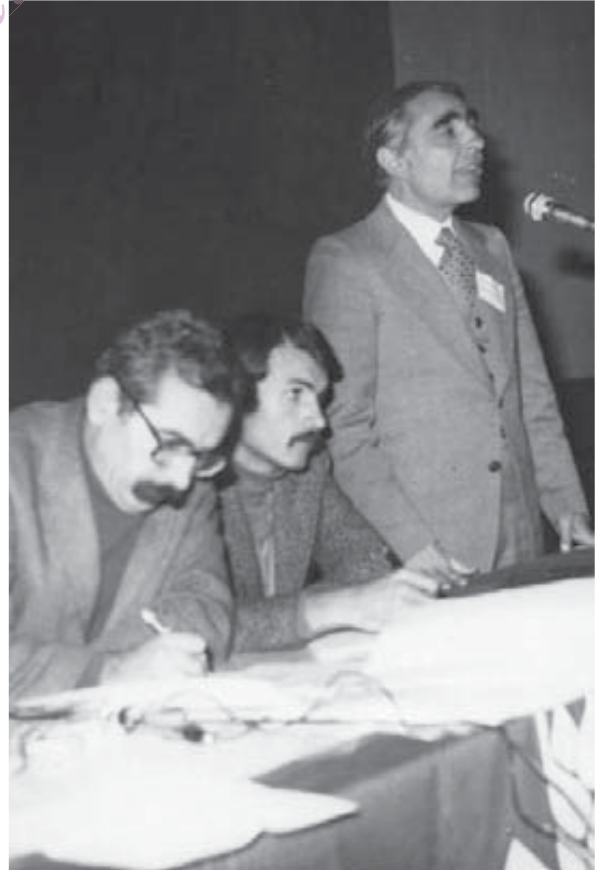
Perihan Ekinci ile evlilik hatırası, 12 Temmuz 1958

Diyarbakır Lisesi Mezunları, 1943

Kürt şairi Cigerxwîn ile 24.02.1983

TİP Diyarbakır İl Kongresi, 1976

Dayîka Muzîka Kurdî:

Elmas El Kurdî

ZEYNEB YAŞ

Mala me ya li ser kaniya gund bû. Mala pis-mamên me jî bi ya me ve bû. Xaniyek wa yê du qatî yê ji kevir, cesîn û kilsûberê hatî çêkirin hebû. Dihate gotin ku ev xaniyê herî kevn e di nava gund de. Li qatê diduyan, li hafa kaniya gund, şaneşîna xaniyê ces hebû. Jin û keçên gund tevde diketin dora ava kaniyê. Heta dor bihata wan gelek gotin, stran û galgal li hev digeriyan. Pismamek me hebû ku her êvar gramafona xwe dertanî şaneşînê, pîlaqên 'Eyşe Şanê datanîn ser û dengê wê bi 'erş û 'ezman dixist. Ji ber ku navê wî bi xwe jî 'Elî bû, hemî kesî digot 'Elî dil ketiye û vay dîsa 'Eyşana 'Elî lê dixê.

Baş ku wisa kiribû, ji ber ku di zarokatiya min de dengê stranên kurdî li ber guhên me hew, stranên gundên me, stranên Radyoya Êrîvanê û yên 'Eyşe Şan bûn. Darbeya 1980yî çêbû, li ber çavên me hemû stranên kurdî xistin çalan û ax bi ser wan dakirin. Lê ew melodiyên li ber guhên me ketibûn her bûn rêheval û me ti carî jibîr nekirin. Em zarok bûn û zarokatiya me her tiştêkî gundê me bû.

Malbata me tevde peşkilîn û her yek li diyarek dî yê dinyayê ket lê ew stran her ewrên me

yên sipî bûn ku em lê siwar dihatin û wan em dibirin ser axa me, warê bab û kalan. Ew stran bûn ku li xerîbiyê bibûn teseliya me û melodiyên wan stranên bibûn hestên me yên hevpar. Hemû tiştên bi zimanê me qedexe bûn lê melodî û rîtm hemû qedexe diçirandin. Ji ber wê çendê li ku derê dengê stranek kurdî bilind bibûya, me zanibû em û ew hîn dijin.

Di sala 2005an de, bi dildarî û dilxwazî min dest bi berhevkirina stran û mîrasa çandî ya 'Eyşe Şanê kir ji bo xebata Enstîtûya Kelepûrên Kurdî ku wan bi navê YADGARî koleksiyonên hunermendên muzîka kurdî berhev dikirin. Lêkolîn û berhevkariya min a li ser 'Eyşe Şanê 3 salan berdewam kir, min pirtûka wê 17 caran ji nû ve nivîsî, koleksiyon û kitêb di sala 2008an de çap bûn lê di nav van 10 salan de bi qasî yên min nivîsandî materyalên têkelî wê yên weke plak, kaset, belgeyên nû li ber destê min berhev bûn.

Serpêhatî û xebata vê pirtûkê bi min da destnîşan kirin ku her hunermendek jêder û hilgirê mîrasa çanda kurd bixwe ye, nexasim ku ev hunermend jin be. Ji ber wê yekê jî min di xebatên xwe yên lêkolînê de bi taybet da dû jinên ku hunera

muzîka kurdî pêk anîne. Yek ji van jinan jî ku mirov dikare bêje ji bo huner û muzîka kurdî herî qedirbilind dayîka muzîka kurdî, Elmas Xan, Elmas El Kurdî an jî Elmas Mihemed e.

Yekem dengê qeydkirî yê jina kurd

Cara pêşî dema ez li ser 'Dengê Winda yên Muzîka Kurdî' dixebitîm rastî Elmas Xanê hatim. Di pêzanînên li ser jiyana Meyrem Xanê de wekî domama wê nehsê dihate kirin û pesnê wê dihate kirin ku wê gelek stranên kurdî ji hunermendên wê demê yên wekî Meyrem Xan, Hesên Cizîrî, M. Arif Cizîrî, Nesrîn Şêrwan, Fewziya Mihemed û hwd. berhev kirine û bi comerdî deriyê mala xwe ji bo hunermendên ku rîya wan Bexda ketî vekiriyê, li Radyoya Bexda Êzgehê Kurdî yekem jin bû bêjerî û rêveberî kiribû.

Ew hunermendeka pêşeng bû di berhev kirin, qeyd kirin û belav kirina dengê muzîka kurdî de, lê mixabin pêzanînên li ser wê gelek kêmbûn. Heta ku di sala 2010an de li ser mezatekê ez rastî vê pîlaqa wê hatim ku weha dinivîsand:

Stran: "Xelîlo (Xelîlê Xazî)" bû, li berê dî "Lorke Lorke" li ser

kataloga vê şirketê ya sala 1928an cî digirt.

Ev şirketê pîlaqan a almanî bû ku di sala 1917an li Ewropa dest bi tomarkirina pîlaqan kiribû û şopdarê şirketê Gramafonê bû. Tomarkariya vê şirketê li Iraqê di sala 1920an de dest pê kiribû, pîlaqa yekem a Elmas Xanê jî li vê şirketê, di sala 1920an de hatibû qeyd kirin ku li seranserî Rojhilata Navîn û heta em dikarin bêjin qeydê dengê jina Kurd ê yekemîn bû ku li ser pîlaqan hatibû tomarkirin. Li ser vê pîlaqê stranên "Xelîlo (Xelîlê Xazî) û Lorke Lorke" bûn ku ev her du jî stranên Diyarbekirê bûn. Wê paşê gelek stranên wekî Qemerê Dînê, Qûmrîkê, Hêlî Teyrê Teyran, Nêrî Nêrî, Gulşênî, Dayê Rebenê, Memo, Heylo Delal, Lê Lê Êmo, Meş Werdekê, Xeftano li ser pîlaqan tomar kirine.

Ev jina hewqas berketî di nav kurdan de winda bibû mixabin. Stranên Elmas Xanê yê wekî "Qumrîkê, Qemerê Canê, Gulşênî" bi navê Meyrem Xan li ser kasetan hatibûn qeyd kirin û di nav gel de hatibûn belavkirin. Lê wê bixwe gelek stran dabûn Meyrem Xanê û gelek caran pê re duqolî strabû.

Di 12.11.2011an de, li bajarê Stockholma Swêdê bi navê "Bîranîna Hunermenda Kurd a Mezin, Meryem Xanê" bernameyek hate li darxistin. Berpîrsê Dezgeya Foundation For Kurdish Library & Museum (Sara Distrubition) birêz Goran Candan dawetnameya vê bernameyê, ji min re jî şand. Li ser afîş û broşûra bernameyê pênaseya Meyrem Xanê hebû û dihate behs kirin ku wê dengê yekem pîlaqa kurdî pexş

bikirana lê wêneyê li ser afîş û broşûrê yê Elmas Xanê bû ku ji nezanî li şûna Meyrem Xan hatibû danîn û heta vê gavê jî li ser gelek gotarên Meyrem Xanê heman wêne tê belavkirin. Lê ev jina wêrek û hunerhez kî bû gelo ku di wê serdema zor û zehmet de kar û xizmet ji hunera muzîka kurdî re kiribû...?

Elmas Xan, di sala 1894an de li gundê Xargulê (Kumçatî) navçeya Qilava (Ûlûdere) ya bajarê Şirnexê çavên xwe li jiyane vekirine. Navê dayîka wê Asiya, yê babê wê Mihemed e ku di heman demê de ew

bi navê xwe yê duqolî Elmas Mihemed, navê wê yê hunerî Elmas El Kurdî, Elmas Xan û bi navê Dayîka Hunera Kurdî jî tê naskirin. Elmas Xan hatiye gotin ku dotmama dengbêja navdar Meryem Xanê ye. Lê piştî lêkolînên min ên dawî yê li ser Meyrem Xanê ez ne di wê baweriyê de me ku xizmayetiya wan hebe, lê di dema ku Meyrem Xan li Iraqê maye xwe lê girtiye; ji ber ku her du jî şênîyên nêzik bajêr, hevnas bûne ku li xerîbiyê li nav jiyana hev hêwirîne.

Malbata Elmas Xanê jî yek ji wan binemalan bû ku ji ber fermana sala 1915an derbe-der bibûn û çûbûne Zaxoyê. Dostaniya malbatî di navbera malbata Elmas Xan û binemala Yûsif Şemdin Axa de hebûye ku ev malbat bi eslê xwe ji bakurê Kurdistanê bûn, maqûl û xweyayiyên Zaxoyê bûn. Wê demê Iraq di bin desthilatdariya Îngîlîzan de bû. Dema mala wan li Zaxo ye, ew gelek kesên giregir, rayedar, rewşenbîr û dengbêj ku ji bakurê Kurdistanê reviyayî nas dike. Gelek caran li mala wan bi van mêvanan re şevbêrk tên gêran, ew guhdarî wan sohbet û civatan dike. Ji bo ku çand û kelepûra xwe ji bîr neke gelek kilam û stranên bav û kalan dide hev û dibêje.

Kar û barên wê yên li Radyoya Bexda

Ew xwedî cure'et û şiyaneke bûye, pêşketî bûye û hezjêkirina wê ya hunerî, ji stranê heta bêjerî û rêveberiya kar û barê hunerî ya Radyoya Bexda berdewamiyê tîne. Jixwe ji ser zarê hemû rewşenbîr û hunermendên ku riya wan bi Bexda ketibe tê gotin ku mala wê, rêwanxaneya dengbêj, hunermend û rewşenbîrên kurd bûye. Ew jineka dilê wê fireh, mejiyê wê pêşketî, rewşenbîr, hunerhez, dildar û maşûqê stranên kurdî bûye.

Ji sala 1926an û pê de di warê hunerî de behsa wê û Meyrem Xanê bi hev re tê kirin ku ev her du jinên kurd bi hev re canecan bûne û wekî du jinên kurd li hev û li hunera kurdî xwedî derketine, pêşengî kirine û di Radyoya Bexda de xwedî

“Ew xwedî cure'et û şiyaneke bûye, pêşketî bûye û hezjêkirina wê ya hunerî, ji stranê heta bêjerî û rêveberiya kar û barê hunerî ya Radyoya Bexda berdewamiyê tîne. Jixwe ji ser zarê hemû rewşenbîr û hunermendên ku riya wan bi Bexda ketibe tê gotin ku mala wê, rêwanxaneya dengbêj, hunermend û rewşenbîrên kurd bûye.

roleke serekî bûne. Wan bi hev re di warê berhevkirina stran û klamên resenê kurdî de gelek kar û xizmet kirine.

Piştî ku di sala 1939an de li Bexda, di nav êzgeyê Radyoya Bexda de beşa kurdî jî ji heftê nîv saetê dest bi weşanê dike, daxûyanî tê dayîn ji bo wergirtina karmend û hunermendan. Elmas Xan û Meyram Xan jî serî lê didin, Elmas Xan weke programçêker û bêjer, Meyrem Xan jî weke stranbêj tê hilbijartin.

Elmas Xan, bi destpêkirina xwe ya li radyoyê yekcartir li kar û barê huner û muzîkê nêzîk dibe û bi profesyonelî kar dike. Ji ber vê karê wê, danûstandinên wê bi gelek hunermend û rewşenbîran re çêdibe.

Elmas Xanê, ligel programçêkeriya xwe ya di radyoyê de, bi dewlemendiya folklorê kurdî ya ku li ba wê peyda bû jî gelek dûrik û meqamên mîna Qumrîkê, Lê lê Êmo, Xeftano û Dotmamê bi Meryemxan, Fewziye Mihemed û Nesrîn Şêrwanî dide xwendin ku ew dûrik û meqam ebedî bimî-

nin. Her weha stran û klamên ku wê bi xwe berhev kiribûn zêdetirê wan dide Meyrem Xanê ku bistrê, ew bi xwe jî ji van stranên xwe yên berhevkirî “Qumrîk Sêva Ticara” û Gulşênî” bi Meyrem Xanê re û “Lê Lê Êmo” jî bi Seîd Axayê Cizîrî û Hesên Cizîrî re duqolî distrê. Her weha Elmas Xanê, bi soloyî ligel hunermendan, li Radyoyê dûrik û meqamên nola “Qumrîkê”, “Hey Nêrgiz”, “Rihana Min”, “Hatim Besta Belekê”, “Gulşênî” û Lê Lê Kinê” distrê. Wê herî dawî di sala 1945an de dîsa li kompaniya “Colombia Bexda” li ser qawanekê strana xwe ya “Gulşênî” tomar kiriye.

Ew û efserek Îngîlîz ji hev hez dikin, dizewicin û li Bexda bi cî dibin. Keçeke wan a bi navê Hesîbe çêdibe. Piştî ku karê hevjinê wê yê wacibî li Iraqê tamam dibe, ew dixwaze ligel xêzana xwe pêkve vegerin Îngîlîstanê lê Elmas Xan qebûl nake û pê re naçe. Zilamê wê hemû saman û serweta xwe ya li Bexda ji wê û keça xwe re dihêle û vedigere warê xwe. Piştî çûna mêrê xwe ew bi pereyên li ber destê xwe xaniyekî baş dikire. Ev mala wê dibe mala hunermendên kurd. Kar û xizmetê ji bo gelek hunermendan dike da ku bikaribin xizmetê di warê muzîk û hunera kurdî de bikin. Seîd Axayê Cizîrî, ku wî jî xêzana xwe li Botan hiştiye û reviyaye Bexda, ligel Elmas Xanê pêwendiyek dilsozane datîne ku ew strana xwe ya bi navê “Ew Bexda ye Paytext e” davêje ser keça wê Hesîbayê. Her weha hembajariyên wê M. Arif Cizîrî, Hesên Cizîrî, Nesrîn Şêrwan û ji hemû parçe û beşên di yên Kurdis-

tanê bi hunermendên wekî Elî Merdan, Tahir Toftî, Fewziya Mihemed, Resûl Gerdî, Hesên Zîrek, Cemîl Beşîr, Gulbihar û hîn gelek ên din re dide û distîne, gelek hunermend jî bi rêka wê tî Bexdayê û li wir jî li radyoyê û tomargehan dengê xwe tomar dikin.

Elmas Xan, jinek bi qedr, qîmet û wargeha wê adresek aşkere bûye ji bo kurdan li Bexdayê. Ew heta dawîya temenê xwe li Bexdayê dijî. 24 salan di Radyoya Bexda de dixebite. Ji sala 1957an û pê de nema li radyoyê distrê, hew di şevbêrk û civînên dost û hevalan de distrê.

Li gor pêzanînên heyî, di salên dawîya jiyana wê de ji dost û hevalan bêpar dimîne û kes bi ser ve naçe û nayê. Elmas Xan, meha yekê ya sala 1974an li dûrî çavan, li semta El-lawî El-Hilweyê, li taxa El-Dûriyeyê ya Bexda diçe ser dilovaniya xwe û wê li goristana El-Mintiqeyê ya Bexdayê alîgor dikin. Li dû xwe samanek hunerî dihêle ku ji sedan klam û stranî pêk tê.

Jêder:

- Ji ser zarê bêjerê Radyoya Bexda Êzgehê Kurdî, rihmetiyê Sekvan Evdilhekîm.
- Ji gotara nivîskar Enwer Karahan, 'Hunerên Kurdî û Jineka Winda', 24.2.2008
- Ji ser zarê folklorist û nivîskar, Ehmed Zero.
- Ji ser zarê hunermend, Bakurî û ji pirtûka wî ya; Goranîbêjên Nemiirkan, Beşa Yekem, Dezgehê Aras, Hewlêr, 2001
- Ji lêkolîn û berhevkirina Berekat Özmen.
- Ji ser zarê Babê Mêvan. 🌙

Gula Sor

gula sor

gula sor

gula sor

wî ez bi xwe re birim baxê gula sor
û di tarîyê de
guleke sor bi pora min a dilteng ve kir
û serencam
li ser pela gula sor bi min re raza
ey kevokên şeht bûyîn
ey darên bê tecrûbe
yên yasemîneke pencereyên kor
li binê dilê min û di kûrahiya newqa min de
aniha guleke sor dike şîn bibe

gula sor

sor

mîna alakê di qiyametê de

ax

ez ducanî me

ducanî

ducanî

Furûx Ferozzad
Werger: Muhsîn Ozdemîr

'Horasan yabancı değildi, kuzuları bile tanıdıktı'!

25-30 Eylül 2018 tarihleri arasında yapılan Diyarbakır TÜYAP Kitap Fuarı kapsamında 29 Eylül'de gerçekleştirilen "Yazar ile Editör Arasında: Horasan Kürtlerinin Serüveni" isimli etkinlikte Şair-Yazar Selim Temo'yla yapılan ve moderatörlüğünü M. Said Aydın'ın yaptığı söyleşiyi özetleyerek yayınlıyoruz. Son çıkan ve bir hayli ilgi gören Horasan Kürtleri kitabından hareketle, Kürtler ve Horasan ilişkisine dair bugüne kadar farklı spekülasyonlara konu edilmiş tezleri, iddiaları tartışıyor. Yerinden gözlem ve tanıklığıyla tarihsel yaşanmışlıklara ışık tutuyor, güncel gerçeklik ile tarihi buluşturuyor...

▲ Etkinlik Fotoğrafları: Fırat Topal

Mehmet Said Aydın: Selim Temo ile Horasan Kürtleri kitabı üzerine konuşacağız. Bu kitap çok önemli bence. Birincisi, 'Aleviler Türk'tür, çünkü Alevilik Kürtlüğü kendiliğinden reddeden bir kimliktir' şeklindeki yerleşik algı, bu kitapla bozulacak, kırılacak, esneyecek. Kitaptaki ana tezler ilk defa söylenmiyor belki ama bu kadar ciddiyetle ilk defa temellendiriliyor. Evvela şunu sormak isterim:

Kitabın yazılmasındaki ilk hareket anı neydi? Hangi saikle yazıldı?

Selim Temo: Öncelikle Alî Reza Sepahî Layîn'in *Ez im kurd* isimli şiiriyle başlayayım...

Bu şiir daha da devam ediyor. Yaklaşık 110 sayfalık bir kitap kadar. Bu şiirde Horasan Kürtlerinin durumunu görebiliyoruz. Buradan yaklaşık 2 bin km ötede Kürdistan'ın bir maketi

Ez im kurd

*Tawanbarê berxwedanê
li hemberî lihiyên jıyanê
û li hemberî ba û birûskan
helbestek im bê nav û bê nîşan
nivîsandî li ser kevıran
li binî newalan û serî çıyan
bayê xwest min bimale
baranê xwest min binpê bike
berfê xwest min veşîre
lê, erdê xwest ez bimînim
û bi salan e ku mame
wek kulîkekî li ser zıranan
wek kûvîyekî li nav meraran*

var. Ben onlardan size, ülkelerine dair bir mektup getirdim. Ağır bir mektuptu; hem yükü, hem hikâyesi, hem de içeriği itibariyle ağırdı. Aslında burada ne olmuşsa orada da o vardı. Burada ne üzüntü varsa aynı orada da var. Biz burada ne sıkıntı yaşıyorsak yine aynı şekilde...

Önsöz'de söylüyorum. Babam hâlâ der ki *"Biz Rustemê Zal'ın torunuyuz, Horasan'dan geldik, Kuran'dan evvel gecenin ve gündüzün tanrısına inanırdık"*. Bu bana çocukluğumdan beri dert oldu açıkçası. Yaklaşık 40 yıl evvel bir güz mevsimi babamın dayısının düğünü vardı. 6 yaşımıdaydım. Arabada gidiyorduk. Ben babamın önünde oturuyordum. Hasuna Mağaraları'na yakın bir yerden geçiyorduk. Bana *"Bak oğlum, bu mağara Rustemê Zal'ın mekânıdır"* dedi. O Rustemê Zal ki Kürtçedeki hikâyeleri şöyle başlardı: *"Kahramanlar indi meydana..."* Ondan sonra bende bir merak uyandı ve hep yüreğimde yer buldu. Bulduğum şeyleri derliyordum.

Horasan Türkçülükle doldurulmuş. Biz Kürtler Horasan'dan

nasıl gelmiş olabilirdik? Bu düşünce yavaş yavaş gönlüme aktı ve orada bir göl oluştu. O göl bazen bulandı, bazen duruldu. Ama bugün benim için epeyce vazih. *"Bervedan"* yani Ezidi teolojisinde de söylenir; etrafını açma... Mesela bir ağaç diktiğin zaman etrafını açarsın ki iyi gelişsin, ağaç serpilip büyüsün. Ya da suyu bulanmış bir göl vardır. Etrafını deştiğin zaman o bulanık su gider, böylece suyun dibini görebilirsin. Aynı şekilde Horasan tarihi için, Horasan Kürtlerinin tarihi için ve Alevilik tarihi için de böyle bir durum var benim açımdan. İşte ilk adımlar böyle atıldı. Velhasıl dedim ki madem Horasan'dan geldik o zaman gidip görmeliyim. Gittiğimde gördüm ki benim için hiç yabancı değil. Kuzularını bile tanıyordum.

M. Said Aydın: Kitabın dili Türkçe bu arada...

Selim Temo: Ali Duran Topuz'un bu konuda ilginç ve yerinde bir tespiti var. Diyor ki *"Horasan mistifikasyonu Kürt Alevilerin de-nasyonalizasyonu için kullanıldı."* Yani Kürt Alevi-

û wek kurdekî di binî waran de
bi destên vala
û bi dilekî hestyar û birîndar...

Ez im kurd

Tawanbarê hebûnekî bê merz
û jiyaneke bê rêz
tawanbarê bê çima hebûnê
û bê çima jiyane!
çima li gundan bê yar im?
çima li bajaran bê kar im?
çima ji xwe bêzar im?
çima li welatan koçber im?
û çima bi salan e li zîndan
hêsîr û derbider im?

Ez im kurd

Tawanbarê nizanîn û nikarîna xwe
tawanbarê omrek tirsînê
omrek nepirsînê
omrek nexwestinê û nebihîstinê û
nedîtinê...
li her welatî yê bêziman
li her bajarî yê bizarawe
li her dibistanî yê bêzanist...
ne tirkî baş dizanim
ne erebî û ne farisî
lê
sitranên xwe bi erebî dibêjim
helbestên xwe bi tirkî dinivîsim
û nivîsarên xwe bi farisî
û kes nîzane ez kî me!..
neçar im bi tirkî binvîsim
lê ne bi başiya tirkan
bes, tirkan mi hez nakin
û kurdan mi fêm nakin
lowma, ne têm xwendin
ne têm bihîstin
ne têm dîtin
li cem tirkan û farisan û ereban
yê herî nezan
li cem kurdan yê bê ziman!

Ez im kurd

Tawanbarê revîna ji xwe
kurdên cînar
ji kurdîya min hez dikin
lê ji zimanê xwe fedî!
min ji dest dane
guhdarên xwe
muşterîyên helbestên xwe

lerin ulusal kimliklerinden uzak kalmaları için böyle bir mistifikasyon kullanıldı.

Aslında ben bu mektubu kendi çocukluğuma bir cevap olarak getirdim ama aynı zamanda bu mektup onlar içindir de. Hatta aslında doğrudan Kürt Aleviler için gönderilmiştir. Kürt Aleviler Kürtçeye uzak oldukları için de ilk edisyonun Türkçe olmasını istedim. Kürtçe ve İngilizce dillerinde de bir yıl içerisinde yayınlanacak.

M. Said Aydın: "Efendinin kalın kitaplarını gömdüğü tarihi hep dipnotlar, cümle aralarında, görevli yazarların çelişkilerinde aradım" diyorsun. Burada enteresan bir 'görevli' yazar var; Baha Sait adında. Bu bahsettiğin falsifikasyon meselesini açabilir misin biraz?

Selim Temo: Bu, hocamız Malmîsanij'in bir kavramı. Kitabın da kilit kavramlarından biri oldu. Aslında tarihte, sosyal bilimlerde, edebiyatta, sanatta, dilde vb. birçok alanda karşı karşıya olduğumuz büyük bir külliyat var. Bu külliyat uydur-

manın, tahrifatın gerçek tarihin yerini aldığı bir durumu söyler bize. İsfahan'da bağımsızlık ilan eden Kürtlerden tutun da Herat'ta çarşı yapan Kürt mirlerine kadar çok büyük bir coğrafya çıktı ortaya bu kitapla. 11 dilden, 3 alfabeden kaynak kullanan bu kitap bile kendini sürekli bu falsifikasyonla tartışmak zorunda gördü. Öyle bir akademik ve istihbari örtüyle karşı karşıyayız ki bunları ortaya çıkarmak hakikaten çok zor.

M. Said Aydın: İlk ve en büyük yalanı, "Türk Alevi Horasan'dan geldi" şeklinde...

Selim Temo: Evet. Bu, 110 yıldan fazladır yüzlerce metinle desteklenen, yüzlerce akademik tezle desteklenen bir şey. Hikâye şu: M.S. 6. yüzyıldan başlayarak Horasan'da Kürtler var zaten. Sasani krallarından Kiro'sun komutanlarından Simbat diyor ki "Delxastan'da Kurduat diye bir toplulukla karşılaştık. Bunların belli bir dini inancı yoktu, Pagan idiler ve biz onlara bir kilise inşa ettik." Bir de 11. yüzyıldan itibaren

beşdarên gotûbêjên xwe
bîraverên bîranînên xwe...
çîma ku cînanan
bihîstine ji dîwaran
sedema şûn de mayîna wan
zimanê wan e...
sedema bê diravîyê
sedema bê nan û avîyê
sedema bê zanistîyê û
sedema bê warîtîyê...
û sedema bê çîmatîyê!

Ez im kurd

Tawanbarê bê xwedîtîyê
tawanbarê bê xwedîtîyê
tawanbarê bê olîtîyê
bê peyxembertîyê
û bê bawermendîtîyê
bê pêşeroj...
bê parêzer...
bê mifa...
bê maf!
bê ziman
bê pere
bê mal
û bê heval!
lê, nizanîm çîma...

Ez im kurd

Tawanbarekî bê sûc!
li berxwedanan yek im
li êrişan yek im
li parastinan yek im
lê, li wergirtina heqdestan?!
axavtinê nizanîm û nizanîm çîma...
li ziman û ferhenga xwe dilgerm
nînim
û nizanîm çîma...
ez bê rojname û tilivîzon im
û nizanîm çîma...
lê, gava dipirsîm çîma?
tê gotin:
va pîrsa dijmenane
va pîrsa neyarane...
lê, nizanîm ku dijmen kî ye
û dost kî?
dijmenatî çî ye
û pîrsa dijmenan bi çî rengî ye?

Semih Gezer ve Selim Temo, bir bağ evinde yıllardır el değmemiş Kürtçe elyazmaların kopyalarını alıyorlar.

▲ Kelîmullah Tewehudî'nin evinde. Soldan sağa: Alî İzolî, Selim Temo, Elî Rehmetî, Tewehudî, Semih Gezer, İsmail Hojebr.

tespit edebildiğim kadarıyla Cizîra Botan mirlerinden bir grup, bugünkü Kasrik Boğazi denilen yerde Kurdgêlî isimli bir mirlik kuruyorlar. Kurdgêlîlerin aynı zamanda 13-14. yüzyılda Afganistan'da 160 yıl süren bir devlet kurduklarını görüyoruz. Onları da yazmaya çalıştım. Kandahar gibi, Herat Vadisi gibi, İndus Vadisi gibi yerlerde halen de o Kürt mirliğinden kalan tarihi binalar var. *Tarih-name-yi Herat* gibi, *Babilname* gibi birtakım metinler sözkonusu.

Ama bizi asıl ilgilendiren; Osmanlı-Safevi savaşları sırasında Sünnî Türkmen ve Özbekler İran'a saldırıyorlar. Özellikle İran'ın kuzeyine, yani bugünkü Horasan'a. Osmanlı ve Safeviler nasıl Kürdistan'ı savaş alanına çevirip çarpışıyorsa bu Sünnî gruplar da İran'ın Şii sahasına saldırıyorlar. Orada Şah İsmail yenilince özellikle Dersim, Çemişgezek, Sivas,

Maraş, Antep, Adıyaman'dan başlayarak Alevi Kürt aşiretleri -sonrasında Osmanlı ile sorun yaşayan bir kısım Sünnî aşiret de dahil oluyor- İran'ı o Sünnî Özbek ve Türkmen saldırılarından korumak üzere İran'ın o bölgesine, yani bugünkü Türkmenistan-İran sınırına yerleşiyorlar. Alevi sahayı korumak için orada 350 yıl savaşıyorlar. Yani "*Biz oradan geldik, Türkmeniz*" söylemi doğru değil. Oradaki Türkmenler Sünnî bu arada, halen de öyle.

M. Said Aydın: Oradan gelenler Türkmen ve Alevi ama orada kalanlar Sünnî! Oradakiler neden Sünnî? Bir tuhaflık var.

Selim Temo: İşte zaten Kürt Alevileri de-nasyonalize ettikleri nokta da orası. İşin kötüsü daha saygın isimler de aşağı yukarı aynı falsifikasyonu paylaşıyorlar. Çünkü bir ulus yaratıyorsun ve bütün sömürgeci, fetihçi, yerleşmeci ideolojilerde bu vardır zaten. "*Şurası boştu,*

biz gelip doldurduk" gibi... Dolayısıyla Anadolu boştu, işte biz de Horasan'dan geldik, geldikçe doldurduk. Orayı bir sürahi, burayı bir bardak gibi düşünüyorlar. Hatta "*Ana-dol hikâyesi*" de öyle ya. '*Geldik, bir anne bize ayran verdi, biz de Anadol Anadol dedik*'!..

M. Said Aydın: Malazgirt anlatısı da tuhaf. Geldiniz de burada kimse yok muydu?

Selim Temo: Biliyorsunuz, Yahudiler İsrail'in tanrı tarafından vaat edilen toprak olduğunu düşünür. Orayı hiçbir insanın yaşamadığı bir coğrafya olarak sunuyorlar. Hatta bir film var, *Kedma*; 1946'da Yahudi sosyalist devrimciler Filistin'e geldiklerinde, buranın boş bir yer olduğunu düşünüyorlar! Bunlara göre de öyle; Anadolu, Kürdistan, Ermenistan boş!

Bir taraftan başka bir tarih de çıktı ortaya ben araştırırken. Timur döneminden başlayarak

“ Mesela bir ağaç diktiğin zaman etrafını açarsın ki iyi gelişsin, ağaç serpilip büyüsün. Ya da suyu bulanmış bir göl vardır. Etrafını deştiğin zaman o bulanık su gider, böylece suyun dibini görebilirsin. Aynı şekilde Horasan tarihi için, Horasan Kürtlerinin tarihi için ve Alevilik tarihi için de böyle bir durum var benim açımdan. İşte ilk adımlar böyle atıldı. Velhasıl dedim ki madem Horasan'dan geldik o zaman gidip görmeliyim. Gittiğimde gördüm ki benim için hiç yabancı değil. Kuzularını bile tanıyordum.

özellikle elyazmaları üzerinden giderek de çalıştım. Mesela Abdulrezak Xan Dımılı diyor ki “*Timur beraberinde 30 bin Dımılı Kurmanc götürdü.*” Bu çok enteresan bir ifade. Dımılı ile Kurmanc arasında virgül de yok. Ben aslında bu kitabın tartışmaya giriş kitabı olduğunu düşünüyorum. Yani her şeye cevap veren değil ama birçok soru soran bir kitap.

M. Said Aydın: Tabii bu meseleleri konuşurken İttihat ve Terakki mevzuu önemli. İstihbari görevlerde bulunan çeşitli yazarlar var. Baha Sait çok enteresan bir figür o yüzden. Çok da başarılı olmuş. Bu kadar başarılı olmasının nedeni ne sence?

Selim Temo: Bu epistemik iktidara cevap verecek hiç kimse

yok karşılarında. Eğer resmi ideoloji şu *yoktur* diyorsa, biz *var* diyoruz; *var* diyorsa biz *yoktur* diyoruz. Geliştirebildiğimiz epistemik bir alan olmadı. Aslında her şey çok açık. Falanca aşiretler gitti, sonra filanca gitti. Şu köye yerleştiler. Köy isimlerine varıncaya kadar tespit ettim. Aynı zamanda Horasan Kurmancisinde de, deje, dewe, gund gibi sözcükler değil, köy için “kele/kale” ismi kullanılır. Çünkü bütün köyler birer kale aynı zamanda, savunma kalesi. Bana bu meseleyi Ehmedê Xanê biliyordu gibi geliyor. Çünkü Ehmedê Xanê bir yerde Kürtlerin hep Safeviler ile Türkler arasında hisar olduğunu, kale olduğunu söylüyor. Bu sadece burada, Zagros'taki tampon bölgeyle ilgili değil, Horasan'da da böyle bir durum var. Ayrıca bir yerde “*Arabistan'dan ta Gurgan'a dek*” diyor. Gurgan da aslında Horasan'a bitişik bir yer ve orada Canbeg aşiretinden Şukur Begê Kurd 7-8 vilayete yayılan bir devlet kurup yıllarca yönetiyor. Gurgan dediği Horasan'ın başladığı yer, yani Hazar Denizi'nin güneybatı kısmı. Böyle bir coğrafya da çıktı ortaya.

M. Said Aydın: Peki, “Naci İsmail Pelister ve Ömer Özüyılmaz Yüzyılı” dediğin ve Malmîsanîj’in “anti-Kürdoloji yüzyılı” olarak da adlandırdığı bir yüzyıl var. Sen de buna “inkâr yüzyılı” diyorsun. Kürtlerin yokluğunu kanıtlamak üzerine bir yüzyıl. Bu Horasan anlatısı Kürtlerin yokluğu üzerine de oturtulan bir şey. Beynelmîl Usûl-i Temsil: İskân-ı Muhacîrîn (Uluslararası Asimilasyon Yöntemi ve Göçmenlerin İskanı) diye bir kitabı var, Naci İsmail Pelister’in.

Bu kitap çok garip bir şeye sebep olacak. Kitaba göre Kürtçede 8307 sözcük var ve bunlardan sadece 300 tanesi Kürtçe. Bu uydurma birçok kişi tarafından yıllarca paylaşıldı.

Selim Temo: İsmail Naci ve Baha Sait, Karakol Cemiyeti'nin ve bugünkü MİT'in ilk hali olan Teşkilatı Mahsusa'nın kurucuları. Ömer Özüyılmaz da *paralel devlet yapılanması* dedikleri meseleden dolayı galiba şu an içeride. En son Musa Anter cinayetinde adı geçiyordu, mahkeme içeride olup olmadığını araştırılmasını istedi. Bu kişi de Emniyette PKK masası şefi ve aynı zamanda Kürdolog! Türkiye'de emekli olan ve hiçbir şey yapamayan devlet memurların en rahat yaptıkları şey Kürdologluktur. Tek bir kelime Kürtçe öğrenmeden tüm Kürdolojiyi evirip çevirecek bir şey çıkarırlar. Özüyılmaz'ın kitabının adı da *Gurmanc Türkleri*.

Kitabımın girişinde bir tür metodoloji oluşturmaya çalışırken bu çerçevede bir tartışma da yürüttüm. Aslında coğrafyayı şöyle düşünmek gerekiyor, şöyle bir model çizdim: Asya ile Avrupa arasında geçit veren iki yer var. Birisi Doğubeyazıt'tır, diğeri Rewanduz'dur. Bir de iki stratejik yer daha var; biri Muş, diğeri Midyat. Bütün aşiret mitolojisi anlatımlarında mutlaka bu dört yerden birinden veya ikisinden bahsedildiğini görürüz. Yani göçebe bir aşiret otlak üzerinden gidiyor, Rewanduz'dan gidiyor, 150 yıl sonra Doğubeyazıt'tan dönüyor. Zamanın birinde Arapça'da doğu anlamına gelir Horasan. Yani örneğin Bağdat'ın ötesi hep Horasan sayılıyor. Bir

▲ Bir evde toplanıp Kürtçe şiirler, şarkılar okuyarak folklor oyunları oynayan Horasanlılar (Mem Artemêt)

de bütün aşiretler Horasan'a gitmemiş. Urmiye'ye giden de Horasan'a gittim ve döndüm diyor, Rewanduz'a giden de, Musula giden de... Ama hepsinin toplanma yeri Muş ve Midyat. Coğrafya olarak bir dönem Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne, oradan Hindistan'a, oradan da Türkmenistan'a kadarki bütün her yere Horasan denilmeye başlanıyor. Fakat İslam ordularının ilk dönemlerinde o ordular için bir korku yeri. Çünkü oradan kır halkları sürekli olarak türüyor ve sürekli bir tehlike arz ediyor. Tamamen ele geçirildiğinde de bu kez muhalefetin mayalandığı bir yer oluyor.

Aslında Horasan hep böyle mistik bir yer de aynı zamanda. Şuanda da öyle değil mi? Horasan dedin mi 'Güneşin doğduğu yer', 'Güneşin ülkesi' şeklinde adlandırılır. Bu, tabii ki türlü hikâyeler çıkarıyor

ortaya. Bu hikâyelerle gerçekliğin uyuşmadığı noktalar da var. 16. yüzyılda büyük göç yaşanıyor. Ana gövdesi Çemişgezekli Melkiş aşiretidir. Melkiş, Çemişgezek'in kurucu aşiretidir. Sonra Şadiler gidiyor. Şadiler Ürdün'den Dersim'e, oradan Amasya'ya, oradan bugünkü Dağlık Karabağ dedikleri bölgeye yayılan çok büyük bir aşiret. Kürtler Horasan'da dört mîrlik de kuruyorlar. 350 yıl boyunca Horasan'daki iktidar Kürtlerin iktidarı. Hatta bugünkü eyaletin başkenti Bocnûrd'un kuzeyinde Şadilerin çok büyük bir hasbahçesi var. Orada son valilerden Yar Muhammed Xanê Şadlû'nun türbesi de var.

Şöyle bir karşılaştırma yaptım kitapta. Dersim, Erzincan ve Sivas aşiretlerinin bir listesini verdim. Sonra bir de 1010 yıl önce Şeyh Dilo Belincan'a verilen bir iclas belgesi üze-

rinde 43 aşiretin bir listesi var, onu da koydum ve Horasan'da kimlerin olup, kimlerin olmadığını belirttim.

M. Sait Aydın: Sen dipnotların peşine düştüğünü söylemiştin. Bu kitapta gerçekten çok fazla dipnot var. Yani dipnottan alıntı var metnin içinde epeyce. Senin yaptığın dipnotlardan biri bana çok enteresan geldi. Turan kavramından bahsetmişsin. Malum, Macarlar tarafından kurgulanan Türkçülükle özdeşleşen bir kavram.

Selim Temo: Aslında Turan bir Kürt ülkesi.

M. Sait Aydın: Gürdal Aksoy'dan alıntı yapmışsın. Diyor ki "Tarihsel köklerine bakıldığında eğer Turan Medya'yı ifade edebiliyorsa ve Medlerle Kürtlerin bir bölümü arasında bir bağ kurulabiliyorsa ortaya yine garip bir durum çıkmakta. Çünkü Türk ulusçuları kendilerine

▲ Selim Temo, Kuzey Horasan eyaletinin başkenti Bocnûrd'da, Şadîlerin son valilerinden Yar Muhemed Xanê Şadlû'nun türbesinde.

vatan olarak seçe seçe Kürtlerin bugün en azından bir bölümünün etnik olarak ilişkilendirildiği Medlerin ülkesini seçmiş demektir. Böylece Türk ulusçuları yalnız bugün değil antikitede de Kürt yurdunu işgal etmiş demektir."

Selim Temo: Bütün milliyetçi tarihlerde çok ciddi sıkıntılar vardır. Bu, aynı zamanda Kürt milli anlatımları için de söylenebilir. Biraz daha açayım. Şerefname diye bir metnimiz var. Genel anlamda uluslaşma duygusundan evvel Şerefname'de uluslaşma için gerekli olan her şey var. Bu bakımdan ulus kurucu bir metin Şeref-

“ Zamanın birinde Arapça'da doğu anlamına gelir Horasan. Yani örneğin Bağdat'ın ötesi hep Horasan sayılıyor... Bir dönem Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne, oradan Hindistan'a, oradan da Türkmenistan'a kadarki bütün her yere Horasan denilmeye başlanıyor.

name. Fakat diğer üçüncü dünya uluslaşmaları genellikle Avrupa merkezli siyasetlerin ürünüdür. Yani mesela Macar siyaseti, Rus siyaseti vb. Turan meselesini de Macar bilimciler uyduruyorlar. Orta Avrupa'dasın, yalnızsın. Bari kendimize bir tarih bulalım! İşte buldukları tarih böyle bir şey!

M. Sait Aydın: Tüzukat diye bir kitap adı geçiyor. Uydurma bir kitap. Ahat Andican diyor ki "Söz konusu kitap 1636 yılında Babürlü hükümdar Şah Cihan'a sunulmuş. 1783'te ise İngilizceye çevrilmiş." Ona göre bu metinde anlatılanlar ile tarihsel olayların çelişmesi, Timurlu tarihçilerin bu metinden hiç bahsetmemesi, tarihçilerin bu metni sahte olarak görmesine yol açıyor. Bu metin sahte ama olmayan bir metinde, İngilizceden Türkçeye çevrilirken, sansür var. Bunu anlatır mısın?

Selim Temo: Olmayan metin İngilizceye çevriliyor. Orada Kürt sözü geçiyor. Onu Türkçeye çevirirken 'Kürt' sözcüğünü

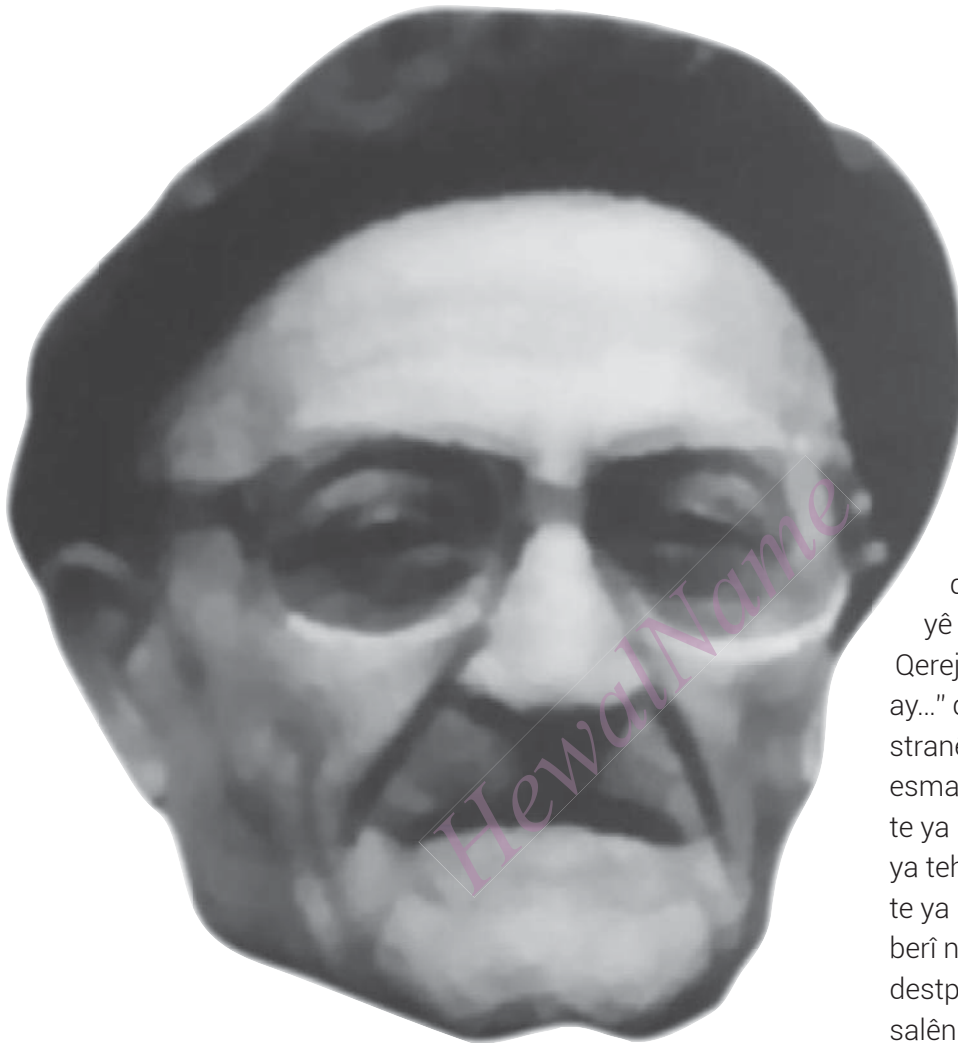
çıkarıyorlar. Mehmed Uzun'a soruyorlardı ya hani, "Neden Kürtçe yazıyorsunuz romanlarınızı?" diye. O da "Bir roman yazarı tanrıdan ne isteyebilir ki. Ancak böyle bir dil isteyebilir" cevabını veriyordu. Bir akademisyen tanrıdan ne isteyebilir? Ancak böyle çelişkili, ilginç şeyler isteyebilir! Ben birçok Kürdologun, Kürt olup Kürdoloji üzerine çalışan insanların Habil Adem'in kitabının adını kullandığını gördüm. Öyle birisi yok oysa. *Tüzukat*'tan yararlandıklarını söylüyorlar. Öyle bir metin yok!

Bu tür sorunlar yüzünden kitabı yazmak kolay olmadı. Karşıda akademik ve istihbari yalan ağı var. Ben kitabın kusursuz olmasını istiyordum. Bu nedenle kitabın edisyon sürecinde çok kez değişiklik oldu. Çünkü Horasan'dan benimle gelen mektuba sadık kalmak zorundaydım. Sanırım Canbeglerin kurduğu bir kent olan Aşxane kentinin hemen dışında bir dostum fabrika temeli atıyordu. Beni çağırdı. Yemek falan hazırlamış. Gittik. Silvan'lı dayılarıma çok benziyor enteresan bir biçimde. Beni bir köşeye çekti ve "400 yıldır bu gurbetteyiz" dedi. Kendi kendime "400 yıl içinde, her 30 yılı bir kuşak saysan eder 10-12 kuşak. Bunların her birinin mezarları burada. Nasıl olur da gurbette hissedersin?". Ülke dediğin şey ölünü gömdüğün yerdir. İşte bu yüzden hata lüksüm yoktu. Zaten biz Kürtler hatayı didik didik edip buluruz. Sen o kadar didinmişsin, perişan olmuşsun birileri karşına çıkıp çok ufak hataları önüne koyar. Bu nedenle, en çok kusur arayan Kürtlerden korkuyorum. 🌙

Ji bo Apê Osman Sebrî

MEHMET ONCU

Ew çend dem in min dixwest ji te re nameyekê binivîsim, lê derfet nekete destê min heta vê gavê, bibore. Niha dem hingoriya êvarê ye, ez li ber şibaqeya temenê xwe rûniştî, kumê min li ber min e. Pêşî hûr, kûr û dûr difikirim, paşê hûr, kûr û dûr dinêrim. Weke dibêjin; ponijîn, rêwitiya meriv a derûnî ye. Min jî îşev keliyek ji demê veçirand û xwe tê re berda hundir û

derketim rêwitiya welatê di dilê xwe de. Ew welatê ku her dîmeneke wî bi dem, reng û dengê xwe tê ber çavên min û paşê jî bi dûr dikeve û li esmanê bîra min belav dibe.

Belê Apê Osman, mîna ku gorbihûşt Arjen Arî digot "Şîrê şêr di eyarê şêr de, şêrgele hebûn şêrgele..." Ez jî li deşt û çiyayên vî welatî, ketim ser dewsa

piyên şêr û şêrgeleyên binamûs û dilçak. Bi hêviya ku ez di haf û kendalên vî welatî nefirim...

Erê Apê Osman, vê gavê ez li perê şevê me. Di dengweşê de dengbêjek bi dengê xwe yê tehl, starana Delalê Qerejdaxê ku bi "delal ay, delal ay..." destpêdike, dibêje. Awaza stranê ya bi dilêş ku li tevahiya esmanê welêt belavbûyî, jiyana te ya bi sirgûn û zindanbendiyê ya tehlî anî bîra min... Jiyana te ya ku sed û sêzdeh salan ji berî niha li Narînceya rengîn destpêkirî... Piştî heştê û heşt salên bi kul û reşî, li bajarê Şamê, taxa penaberên ku xwe penayî neyarên xwe kirî bi dawî bûyî...

Apê Osman, dema tu ji bo şîrê şêr, di eyarê şêr de, ketî riya hat û natê, te gelek xweş zanibû ku va riya riyêke bi kul û êş e. Piştî te di trêne de Qedri Cemil Paşa naskir, berê riya te guherî, tu daketî binxetê, te li wir Mîr Celedet Bedirxan naskir. Gava rêvebirîya Fransî tu ji binxetê sirgûnî bajarê Raqayê kir, te

nas kir ku dijminê şêrge-
leyan ên li serxetê û yên
li binxetê jî heman kes
in. Lê dîsa jî te xwe ji kul
û derdan neda paş, te û
çend hevalên xwe yên
çak dest bi şerê qelemê
kir û we bi qelesa xwe,
li tevahiya Binxetê tovên
welatparêziyê reşandin.
Vê carê Fransiyayê tu
sîrgûnî Cidê û Arîteryayê
kirin, te hestên xwe
yên bo hesreta welêt bi
helbesteke ku di kovara
HAWARê de weşiyayî
anîbûn zimên û te wiha
gotibû;

Belê Apo, piştî tu ji
Mesûh (Afrîqya) vege-
riyayî Sûriyê, careke din
tu sîrgûnî bajarê He-
mayê kirin. Têrê nekir tu
sîrgûnî welatê Libnanê
kirin. Ew jî bes nekir tu
du caran li wê derê ji
aliyê hukmata Fransiyayê
ve hatî girtin. Paşê jî tu
sîrgûnî Afrîqayê, girava
Medegesker, bajarê Sent
Marî kirin. Ku te çîleya
xwe ya Afrîqayê tijî kir,
tu vegeyriyayî Şamê. Te
vê carê jî li Şamê xort
û keçên kurdan fêrî
zimanê kurdî kirin.

Herwiha Apê Osman ne
wan dev ji te berda ne jî
te dev ji riya xwe berda.
Di ser koça te ya dawî
re bîst û pênc sal borîn.
Îro tovê ku te û hevalên
te yên şêrgele çandî, şîn
bûn û wê piştî demeke
din ber û berhemên xwe
bidin... 🌙

Ew çiyayên bilind, avên disar, parîzên rengîn.
Ew deştên birez, gundên bipez, bajarên zengîn;
Ew lawên delal, xortên şepal, hingên kurê Zal;
Ew bedewên çak, delaliyên pak, zeriyan narîn.

Çar bûn? Kude çûne? Li kû mane? Ha bêje...
Ev derdê bêderman ku wa ez kirime dîn,
Evînek dilsoj, te êxiste hinavê min
Bi pêta vê arî tim û tim digrîn Mem û Zîn.

Di rêya felata te de, ger çiqas biwestim
Pê kêfxweş dibim, bilahî ez nabim xemgîn
Ez minetê negrim ji bona mayîna Sûriyê
Hê vir jî nebit eve di rex min de Felestîn

Bîstek nikarim te bi derxim ji bîra xwe
Dixwazin bila min bişînin nav Çîn û Maçîn
Dema ko nikaribim li erdê Sûriyê biaxivim
Min destê xwe daye birayê xwe yê Cegerxwîn.

[Wê gavê nemir Cegerxwîn jî bi ew helbesta li xarê ku ew jî di ko-
vara HAWARê de hatî weşandin bersivek ji te re nivîsandibû û
gotibû;]

Bigorî bim ji bo te ey birayê min tu kanî
Ji dûrî ve te destê xwe di nîv destê min danî
Bi min û te du destên bê çep û rast ey birader
Belê herdu qewî jar in di yek laşê giranî
Me pirsî derdê Kurdmancan ji çerxa etlesa jor
Nezanî bo tevan derd e belê lê me xizanî
Belê zêr e belê zêr e belê zê re belê zêr
Xwedanê wî cîhangêr e bela ker bit dixanî
Ji bo me ne eqil fêde dikî ne xwendina pir
Ji bo me çu divêtin da ji tirsan bidne banî
Feke va ye mirim îro ji dinya ez hilatim
Bi gera xwe bi çerxa xwe te daxwaza me nanî
Cegerxwîn im mirim ez çûm ji bo we Sebriyek ma
Erê himberî Kurd e welê bê wehya esmanî.

► ‘Aleviliğin İslamla ilişkisi’ tartışmasına dair...

RECEP MARAŞLI

İsmail Beşikçi Hocamız 16 Kasım 2018’de Berlin’deydi. “Kırmanc Dili ve Kültürü (Zaza) Enstitüsü’nün konuğu olarak düzenlenen etkinliklere katıldı.

İlk günkü panelin konusu

Dersim 37-38 jenosidi olmakla birlikte, Dersim’de yok edilmek istenen inanç ve kültürler bahsinde Alevilik-Kızılbaşlık da tartışma konusu oldu.

Zaten panele rahatsızlığı nedeniyle video yoluyla katı-

lan Munzur Çem, tamamen Aleviliğin bir İslam mezhebi olmadığı, başlı başına bir inanç olduğu üzerindeki görüşlerini temellendirdi. Beşikçi de Aleviliğin İslam olmadığı görüşünü savunuyor.

70'li yıllarda ağırlıklı sol, sosyalist siyasi hareketlerin kitle tabanı olması, Alevi kültürü içinde yetişmiş pek çok lider ve teorisyen kadronun bu örgütler içinde belirleyici roller üstlenmesi; sosyalist siyasal ideoloji ile Aleviliğin kültür-felsefe boyutunda daha yakın yorumlarını geliştirdi. 1990'lı yıllarda uluslararası sosyalist hareketin geri çekilmesi ile birçok kesimde Alevilik ile sosyalist düşünceyi sentezleme, onu bir çeşit sosyalist düşünce ve yaşam tarzı olarak kabul etme tavrı öne çıktı.

Benim için ilginç olan örneklerden biri, barış ve kardeşliğe çok temel bir önem atfeden Alevilerin, kendilerine sembol olarak Hz. Ali'nin baş kesen, kan döken kılıcı 'Zülfikar'ı seçmelerinin eleştirisiydi. Barışçıl bir inancın kendisine sembol olarak bir silahı seçmesinin bir yabancılaşma örneği olduğu beni de ikna etti. Tabii inançlar 'Zülfikar'ın adaleti temsil ettiğine inanır.

1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşmak üzere Aleviliğin kökenleri, tanımı, İslam içi veya dışı olup olmadığı, bir din mi yoksa bir inanç mı olduğu, Türklük veya Kürtlükle ulusal bağları konularına odaklanan tartışmalara tanık oluyoruz. Bu tartışmaların Türkiye'de "siya-

sal İslam"ın siyasi iktidarların referansı haline gelmesi ve kendini dayattığı oranda, Aleviliğin de sol, demokrat, seküler veya Kürt ulusal muhalefetinin siyasallaştırma alanı olarak görülmesiyle bağları var.

Siyasal İslamın iktidar olarak bu yeniden yükselişi, Aleviliğin özellikle Sünni İslama entegrasyonu veya asimilasyonunu da güncelleştirdi. 1993 yılı Sivas katliamında Alevi aydınlarının şeriatçı bir ayaklanma ile cayır cayır yakılması korkunç baskılarla yaşamış Alevi toplumunun tarihsel hafızasını da canlandırdı. Aleviliğin niteliği ve tanımlanması konusundaki tartışmaları siyasal arka plan üzerinde görmek onu daha anlaşılır kılar.

Ne var ki Alevilik üzerindeki bu tartışmalar, genel olarak baskıcı rejimler karşısındaki muhalif duruşuyla öne çıkan demokrat, özgürlükçü, hümanist Alevi toplumunun siyaseten kazanılması çabalarıyla da başka gerilimli bir alan oluştu.

Politik yorum arenasında Alevilik

Laik, Kemalist, seküler ve aynı oranda Türk devletinin kuruluş prensiplerine bağlı kesimler Aleviliğin, Türk kültürüne özgü, Anadolu'da gelişen özgürlükçü, hoşgörülü bir İslamî yorum olduğunu savunuyorlar. Onlara göre Alevi toplumu, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk ilke ve inkılaplarının, laiklik prensibinin sigortasıdır. Aleviliği de bu politik kabule uygun bir yorumla ele almaktadırlar.

Alevi toplumunun 70'li yıllarda ağırlıklı sol, sosyalist siyasi

hareketlerin kitle tabanı olması, Alevi kültürü içinde yetişmiş pek çok lider ve teorisyen kadronun bu örgütler içinde belirleyici roller üstlenmesi; sosyalist siyasal ideoloji ile Aleviliğin kültür-felsefe boyutunda daha yakın yorumlarını geliştirdi. 1990'lı yıllarda uluslararası sosyalist hareketin geri çekilmesi ile birçok kesimde Alevilik ile sosyalist düşünceyi sentezleme, onu bir çeşit sosyalist düşünce ve yaşam tarzı olarak kabul etme tavrı öne çıktı.

Kuşkusuz Alevi toplumu, sınıfsal olarak da ulusal olarak da homojen değildir. Anadolu Türkmenleri, Araplar, Balkan ve Kafkas göçmeni halklar arasında olduğu gibi, özellikle Dersim ve Yukarı Fırat havzasındaki Kürtler arasında da Alevilik önemli bir toplumsal tabana sahiptir.

Kürt hareketinin, 1984 yılından sonra gerilla mücadelesi evresine geçmesiyle daha da keskinleşen ve radikalleşen ulusal çelişme, Kürt Alevileri de daha yoğun biçimde bir yol ayrımına getirdi. Özellikle Dersim bu keskin tercihlerin bir çatışma alanı oldu. Aleviliğin; Türk resmi ideolojisi Kemalizmle ilişkilendirilmesi konusu başlıca ayrışma noktasıydı. Kürt ulusal talepleri karşısındaki tavır da Kürt Alevileri (ki genellikle Kızılbaş olarak adlandırılıyorlardı) üzerinde etkili oldu. Aleviliğin aslında eski Zerdüşt inancı ve Mazdaizme dayandığı, Zerdüştlüğün de en eski Kürt inancı olarak kabul edilmesiyle Aleviliğin aslında köken itibarıyla orijinal bir Kürt inancı olduğu, sonradan İslâ-

ma ve Türklüğe asimile etme çabalarına maruz kaldığı fikri öne çıktı. Keza Kürdistan'ın başka bölgelerindeki Yezidi, Yersani ve Heqqe inancının da Alevilikle köken benzerliği üzerinde duruldu.

Keza Zazaların ayrı bir ulus, Zazacanın ayrı bir dil olduğunu savunan bir başka kesim de Aleviliğin Zazalara özgü ulusal bir inanç olduğuna inanmaktadır.

Alevilik üzerindeki bu dört ana eğilimce yürütülen ve daha çok ideolojik-siyasal kaygılara dayanan tartışmalara; Aleviliğin kendi içindeki geleneksel kurumlarından, ocaklar, pirlar, dedeler; kurulmuş dernekler, cemaatlar ve kimi cemevlerinden de farklı boyutlarda cevaplar yükseldi. Alevi inancını baz alan veya bağımsız araştırmacılarca da yürütülen çok renkli ama bir o kadar da gerilimli bir alan oldu bu tartışma.

Nesnellik ve gerçekliğe odaklanmalı

Her şeyden önce Aleviliğin bir inanç , felsefe ve yaşam kültürü olarak ya da bir din, mezhep olarak derinlemesine araştırılması, tartışılması iyi bir şey. Bu inancın yazılı bir metne, bir kitaba, dikte edilmiş sabit kurallara değil de daha çok sözle-sazla aktarılan gelenek ve ritüellere dayanması tartışmalara geniş bir zemin kazandırıyor. Süreç içinde çeşitli düşünürlerinin, bilge kişilerinin, pirlarının katkılarıyla bir biçimde evrilmiş; birbirinden biraz farklılaşıp başka çizgilerde ilerleyen kollara ayrılmış olması; Bektaşî, Nusayri, Kızılbaş, Ehl-i Hak, Heqqe, Alevi, Yersani gibi

farklı tanımları bulunması da ayrı bir özellik.

Herkes bu havuzun içinden, bir diğerini görmezden gelerek veya onu reddederek, sadece kendi tezini ispatlayacak doneleri bulmakta zorlanmıyabiliyor!

Bu yazımın amacı bu tezlerden herhangi birinin doğruluğu veya yanlışlığı üzerine görüş belirtmekten çok, tartışmaların doğru bir metodolojiye dayanması, herhangi bir ideolojik görüşü doğrulaması kaygısına değil, nesnel durumun ve tarihsel gerçekliğin kavranmasına odaklanması gerektiğidir.

Örneğin, Aleviliği Türklük veya Kürtlüğün ulusal kültürüne özgü, onun özeline ait bir inanç saymak yanlış olur. Türkiye'de yaşayan Arap Aleviler de vardır. Nusayri olarak adlandırılan bu toplumun inanç önderi olan Nusayr, Hallac-ı Mansur'dan, Hacı Bektaş Veli'den, Pir Sultan Abdal veya Yunus Emre'den önce yaşamıştı. Bu coğrafyadaki birçok ulusun inançları arasında Alevilik veya onun özgün biçimlerinden birini bulmak mümkündür. Duru bir Türkçe ile yazıp söylemiş olan Pir Sultan Abdal ve Yunus Emre gibi, Baba Tahir-i Üryan da bir gerçekliktir.

Aleviliğin, İslamın bir mezhebi sayılması gibi İslamla hiçbir ilişkisi olmadığı yönündeki tezlere de ihtiyatla yaklaştığımı belirtmek isterim. Bu görüş teolojik olarak temelsiz olduğundan dolayı değil, yaşanan gerçeklikle örtüşmemesinden dolayı...

Aleviliğin kökeni, özü itibarıyla İslam dışı bir inanç olduğu, kendine özgü apayrı bir düşünce sistemi olduğu doğru

olabilir; bunun oldukça güçlü kanıtları mevcuttur. Alevilik, Bektaşîlik, Kızılbaşlık, Ehl-i Hak veya Nusayriilik, Hristiyanlıktan ve İslamdan önce var olan din ve inançların, Zerdüştlüğün, Mazdeizmin, hatta pagan dönemi inançlarının güçlü izlerini taşır. Bununla ilgili olarak hâlen günümüzde yaşayan ibadet biçimlerinden felsefik yorumlara, ritüellere kadar sayısız örnek vermek mümkündür.

'Reel Alevilik' görmezden gelinemez

Fakat bir de günümüzde yaşanan bir 'REEL ALEVİLİK' vardır.

Reel Aleviliğin, tarihten gelen kendine özgü inanç kültürünü devam ettirse bile aynı zamanda İslamla 12 İmam ve Hz. Ali üzerinden bir bağ kurduğu açıktır. Bu bağ somut olarak yaşanan bir gerçekliktir. Sadece inanç olarak değil Seyitler, Pirlar, Dedeler gibi peygamber soyundan gelme iddiasında olan inanç soylusu bir kast tarafından da İslamla ilişkilendirilir. Günümüz Aleviliğinin taşıyıcı kolonlarından birinin bu din soylusu kast olduğu da su götürmez.

Bilim insanları bu olguları yok sayarak günümüz Aleviliğini değerlendirirlerse yanlış olur. Bunu olumsuzlamak ayrı bir şeydir; bu ancak o dinin ve inancın mensupları, uygulayıcıları ve kuramcılarının yürüttükleri bir tartışma olarak anlamlı olabilir. Sonuçta bizim amacımız Alevilere Aleviliği öğretmek veya Alevilik içinde örneğin bir "öze dönüş akımı" başlatmak olamaz.

İslamla kurulan bağın zayıf ve güçlü olması, zoraki veya

gönüllü olması bugünkü durumu değiştirmiyor. Değiştirmek isteyen elbette ki değiştirebilir; Aleviliği istediği biçimde yorumlayıp öyle yaşayabilir. Bununla bir problemimiz olamaz. Aleviler kendi içlerinde neyi nasıl yapacaklarına kendileri karar verir.

Dışarıdan bakanların, bilim insanlarının, siyasetçilerin, Aleviliğin şu anda yaşanan biçimiyle toplumsal olarak durduğu yerin objektif olarak tanımlanmasıyla ilgili olması beklenir. Ona bir biçim veya rol verilmesiyle değil... Onların baskı altında olup olmamaları, inançlarını özgürce yaşayıp yaşayamamaları ve toplumun diğer kesimleriyle, diğer din ve inançlarla nasıl bir ilişki içinde olduklarıdır önemli olan. Bu yanı herkesi ilgilendiriyor.

Örneğin, İslamda reformun gerekliliği konusunda dışarıdan beyan edilen görüşler değil, o dinin yaşamakta olan yorumcuları, kuramcılar ve inananları içinde yapılan tartışmalar anlamlıdır. Bir reform doğacaksa buradan doğar çünkü. Şu anda yaşamakta olan Aleviliğin gerçek Alevilik olmadığı tartışmasını, sosyalistlerin 1970'li yıllarda yaptıkları "gerçek sosyalizm hangisidir?" tartışmalarına çok benzeyen bir yanı var.

Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk gibi ülkelerdeki uygulamalara bakarak, herkes kendi çizgisine göre öbürünü dışlayarak "hayır, gerçek sosyalizm bu değil" derdi. Veya Latin Amerika veya Avrupa'daki sosyalist hareketlerine uzak veya yakın duruşa göre "gerçek sosyalistlik bu değil" denirdi.

Peki "gerçek" sosyalizm hangisiydi? Kuramda (teoride) öngörülen mi uygulanmakta olan mı? Teoriyi kutsallaştırıp onun asıl olarak can yakan pratiklerini "sosyalizm dışı" saymak neyi kurtardı? Hiçbir şeyi...

Güncel bir örnek verirsek; son üç yıl Ortadoğu'yu kasıp kavuran IŞİD vahşetinin "gerçek İslam olmadığı, İslamın bu örnek üzerinden eleştirilemeyeceği" söylenip durdu. IŞİD'in yaptıkları ve düşüncesinin "gerçek" İslam olup olmamasını tartışmak neyi kurtarır?

Keza, AKP ile birlikte Türkiye'de artık devlet yöneten bir İslamî anlayış var. Bu İslamî iktidarın uygulamalarına yönelttiğimiz eleştiri aynı zamanda İslamın eleştirisi değil midir?

Bence "gerçek İslam" teoride değil, gerçekte yaşamakta olan İslamdır...

Yaşanılan İslam veya yaşanan Alevilik kuramsal olanla, tasavvur edilenle çelişiyor olabilir; hatta uygulanan İslamın, Aleviliğin bir değil binbir varyasyonu da olabilir.

Pratiğe, yaşanan gerçekliğe yapılan eleştiri elbette onun kuramına da bir eleştiri olacaktır. Çünkü bütün kuramların ve onların toplumsal pratikte aldıkları biçimlerin mantıklı birer açıklaması, çözümlemesi vardır. Ne denli kaçınılmaz veya kaçınılabilir oldukları nesnel biçimde değerlendirilebilir.

Uygulamanın, aslına uygun olup olmaması kendini bu uygulamayla görevli sayanların sorunudur.

Keza, Bizans İmparatorluğu'nun bir devlet dini olarak Ortodoks Hristiyanlığı zorla yayma girişimleri karşısında

Sivas-Divriği-Harpuz üçgeninde Pavlikyanlar olarak bilinen heterodoksist bir direniş ortaya çıkmıştı. Hristiyanlıkla belli bir ilişki kurmakla beraber eski inanç kültürlerini yaşatmaya çalışmışlardı.

Aleviliğin İslamla ilişkisi de böyledir. Yaşamakta olan Alevilik, yaşamakta olan İslamla (onun çeşitli mezhep ve tarikatlarıyla) bir bağ kurmaktadır. Bu bağ onu İslam'ın bir versiyonu saymayı gerektirecek denli güçlü müdür? 'Reel İslam'ın geçmişte ve günümüzdeki kuramcılar Aleviliği "İslam içinde" sayma konusunda hiç de istekli olmamışlardır. Onu sapkın bir akım olarak görmüşlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkanı olan Erdoğan da hemen hemen tüm İslamcıların yaptıkları gibi yarı alaycı biçimde Hz. Ali ilişkisini öne çıkararak: "Eğer Alevilik Hz. Aliyi sevmekse bizden daha çok Ali'yi seven bulunmaz." der sık sık. "Ali'siz Alevilik" akımına karşı çıktıkları gibi; "Medem Ali'ye bağlısınız o zaman Ali'nin bağlı olduğuna bağlı olun" diyerek de Aleviliğin İslamla olan bu bağını daha da güçlendirmeye çalışır.

Hayatla nasıl bir bağ kurulduğu önemlidir

Günümüzde çeşitli varyasyonları ile yaşanan, uygulanan 'Reel Alevilik' bir biçimiyle İslam'la ilişki kurmaktadır. Bu bağın sonradan kurulmuş olması; İslamî kuşatma ve zorlamalar karşısında İslam pratiği içinde en çok haksızlığa, mağduriyete uğramış 12 İmam ve Hz. Ali muhalifliğini tercih etmeleri, bunu kendi öz inançları için bir tür korunak

haline getirmiş olması akla yakın görünüyor.

Buna karşılık Reel Aleviliğin İslamla olan bu bağına zayıflatmak, hatta kopararak "özüne dönüşünü" sağlamak isteyen akımlar, görüşler var. Bu da kendi içinde anlamlı bir ayrışma veya arayış olarak görülebilir.

Kendisini Marksist-Materyalist felsefe yanlısı diye tanımlayan biri olarak, ben; Alevilerin bugün var olan bütün varyantları ile birlikte toplumda çok önemli bir demokratik-hümanist kaynak oluşturduklarını düşünüyorum.

İnanç ve mistisizm eleştirisi elbette geçerlidir.

Benim için önemli olan, ister kuramsal olarak isterse gerçekte yaşanmakta olan Aleviliğin bugün toplumsal olarak barışçı olması; doğası ve çevresi ile birlikte insan merkezli bir inanç olarak var olmasıdır. Alevilerin kendi dışındaki inançlara ve kültürlerle de saygılı, diğerleriyle uyum içinde yaşayabilen, kimseye dayatma ve zorlama yapmayan, ilerici, demokrat, toplumsal fikirlere açık bireyler olması önemlidir.

Sonuçta, Aleviliğin ilk doğuşunda veya bugünkü varoluşundaki farklar ne olursa olsun, bugün bu inanç sahibi insanların diğer kültürler, inançlar ve hayatla nasıl bir bağ kurdukları önemlidir derim.

Uğradıkları siyasi ve toplumsal ayrımcılıklara, zulümlere karşı onların yanında durmayı bir görev biliyor; onların sevecen ve insancıl dünyasını her fırsatta paylaşmayı seviyorum. 🌙

Dijnezîreyek ji bo 'Name'ya Ebdilla Pêşew

Şev e
Baran bi şîddet dibare
Tenê me
Erê erê tenê me
Hemû bajar li dij min gav davêje

Tenêtî cûka şeytanok bû
Nêçirvanekî xam
Hat nîşan lê girt
Û keys lê neanî

Şev e
Baran bi şîddet dibare
Tenê me
Erê erê tenê me

Diçim kolana vikîvala, ling tazî me
Di bêrîka min de nameyek
Di zerfeke rizitî de
Dilê min lêdan ji bîr kirine.

Qedrî Sipranî

► 1925 KÜRT İSYANI'NIN RESMİ SAVAŞ GÜNÇESİ -I-

MEHMET BAYRAK

▲ Şeyh Said, idamından az önce Diyarbakır Hapishanesi'nde

1925'teki Kürt hareketini organize eden Kürdistan Azadi Cemiyeti yöneticileri, hareketi "*ulusal direniş*" ya da "*Kürt İhtilâli*" olarak adlandırırken; Türk resmi tarihi Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nin (Genelkurmay Başkanlığı) emrine uyararak "*bir irtica ve iğfal*" (gericilik ve kandırma) hareketi olarak nitelendirir ve böylece hareket, Türk resmi tarihine "*Şeyh Said İsyanı*" olarak girer.

Hareketin iç ve dış basında "*Kürt milli hareketi*" olarak yansıma bulmasından rahatsız olan Genelkurmay, "*Bu Kürt İsyanı'nın iç ve dış matbuatta bir Kürt milli hareketi olarak yayımlanması bizim milli menfaatlerimize aykırıdır; binaenaleyh bu hareketin bir Kürt milli isyanı olarak değil, bir irtica ve iğfal hareketi olduğu*" yönünde yayın yapılması için Hükümeti uyarır. Bakanlar Kurulu da toplanarak, durumu "tezekkür" eder ve Genelkurmay'ı haklı bularak; bu hareketin bir "*Kürt milli isyanı değil, bir gericilik ve kandırma*" hareketi olduğu yolunda tedbir alınması için Dışişleri Bakanlığı'nı görevlendirir. Bu hareketi ve Şark İstiklal Mahkemesi yargılamalarını izleyip filme alan en az

beş Batılı ülke vardır ama Türk resmi tarihi Genelkurmay'ın çizdiği çerçeveye uygun olarak literatüre "*Şeyh Said İsyanı*" olarak geçirir. (Bkz. M. Bayrak: *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri / Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*; Özge Yay. Ank. 1993, s. 407).

1925 Kürt hareketiyle ilgili üstte adı geçen çalışmam yayımlandıktan sonra, birgün o dönem milletvekili olan Dr. Mehmet Emin Sever'i ziyaret etmiştim. Kendisi, Kürdistan Azadi Cemiyeti'nin lideri emekli Miralay Cibranlı Halid Bey'in de torunuydu. Daha önce de Kürdoloji yayınlarımızdan oluşan bir set vermiştim kendisine. "*Yahu Dost, Almanya'dan bir araştırmacı arkadaş benden iki belge istedi, ben de Meclis Başkanı Cindoruk'tan rica ederek, büyük zorluklar karşılığı bu belgeleri Meclis arşivinden sağladım.*" demişti bana. Nedir bu belgeler diye merak ettim, birer kopyasını verdi. Bir de baktım ki, benim yayımladığım yüzlerce belgeden sadece ikisi. Yanında kitabım da var, açık gösterdim, şaşırıldı ve hayıflandı. Bu yayımlanmış belgeyi kendisinden isteyen araştırma-

cı, çalışmamı daha önce gören Osman Aydın'dı.

Devletin gizli araştırma raporu

Resmi ideoloji, Kürt sorununda red ve inkâr politikasına yaslanıp bilim dışı tezler ürettiğinden, sürekli olarak tarihsel ve toplumsal gerçeklikle çelişmiştir. Gizli planda itirafçı ve kabulcu, ancak resmi planda redci ve inkârcı bir çizgi izlemiştir. Aşağıda sunacağımız belgelerde temel aldığımız kaynaklardan biri olan "Kürtler, Kürdistan ve Şeyh Said İsyanı" konulu gizli doküman da, bu resmi tutumun ilginç örneklerinden biridir.

İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den başlayarak, en üst düzeydeki resmi makamlar, 1925'te "Şark Islahat Planı" ile temelleri atılan Kürt politikasının gerçekçi ve kalıcı olmadığını algıladıkları için, örtülü planda sürekli bir arayış içinde de olmuşlardır. İşte, sözünü ettiğimiz doküman, bu arayışın son derece ilginç örneklerinden biridir.

II. Dünya Savaşı'yla yeni bir sürece girilen dönemde, savaşın seyrinin belli olduğu 1944 yılında hükümetin isteği üzerine İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın emriyle; *Kürtler'in tarihini, coğrafyasını, kültürel ve siyasal yapılanmasını, ulusal hareketlerini, 1925 İsyanı'nın oluş sebeplerini* ortaya koyacak bir çalışma yapılıyor.

Aslen Kıbrıs Türklerinden olup, İstanbul'daki eğitiminden sonra T.C. vatandaşlığına geçen ve daha önce Ağrı, Urfa, Gümüşhane gibi Kürt yoğun-

luklu illerde valilik yapan, o dönemde Mülkiye Başmüfettişi olan Ahmet Hasip Koylan, bu çalışmayı yürütmekle görevlendiriliyor. Kendisi Osmanlıca, Rumca ve İngilizce dahil birçok dil bilmektedir. Koylan, Hilmi Uran'dan sonra İçişleri Bakanlığı'na atanan Şükrü Sökmensüer zamanında da bu çalışmayı sürdürüyor.

Devlet politikasına temel teşkil edecek bir çalışma olacağı için, o dönem gerek Meclis gerekse Bakanlıktaki birçok gizli dereceli doküman Koylan'ın emrine veriliyor. Sözelimi Prof. Dr. Ergun Aybars'ın, daha sonra "*İstiklâl Mahkemeleri*" çalışmasını yaptığı sırada inceleme imkânı bulamadığı Meclis evrak mahzenindeki birçok İstiklâl Mahkemesi dava dosyasını da inceleme olanağı buluyor. Çalışmada kullanılan belgelere, Ahmet Süreyya Örguevren ve Ayni Doğan gibi Şark İstiklâl Mahkemesi savcılarının derlediği bilgi ve belgeleri de eklemek gerekiyor.

Devlet adına hazırlanan bu önemli raporun hazırlayıcısı Koylan, çalışmanın amacını şöyle anlatıyor: "*Doğu illerimizde zaman zaman ortaya çıkan isyanların oluş ve büyüyüş sebepleri ile bunların kovaladığı maksat ve istikametleri resmi belgelere dayanarak yazıp ve hizmete mahsus mahrem (gizli MB) bir broşür halinde bastırarak bilhassa o illerimizde memuriyet verecek olan idare âmirlerinin (yöneticilerin MB) gözleri önüne konulmasının çok faydalı olacağını düşünen Sayın Bakanımız Hilmi Uran, bu belgelerin toplanması ve bunlara göre isyan tarihçeleri-*

nin yazılması işine beni memur etmişlerdir." (Bkz. Age.)

Çalışmanın önemi, öncelikle resmi bir kimlik taşımasından kaynaklanmaktadır. Ancak, gizli rapor-kitap olarak hazırlandığı için, resmi devlet görüşünün tersine, Kürt ve Kürdistan gerçeği doğrudan devletin resmi belgeleriyle veriliyor. Bu niteliğiyle T.C.'nin resmi politikasını hemen tümünden tekzip eder niteliktedir. Kısaca, "*Kürt ve Kürdistan gerçeğinin resmî tescili*" niteliğinde son derece önemli bir doküman...

Çalışma, şu ana başlıklar ekseninde yürütülmüş:

- *Kürtler: Asılları, menşe'leri, dil ve edebiyatları, din ve mezhepleri, sosyal durumları,*
- *Kürtlerin Tarihi,*
- *Kürtlerde Milliyet ve İstiklâl Cereyanları,*
- *Osmanlı'da Kürt örgütleri,*
- *1925 Kürt İsyanı hazırlıkları ve gelişimi,*
- *İsyanın bastırılması,*
- *İsyancıların muhakemeleri,*
- *İsyanın basındaki yankıları,*
- *Şeyh Said hakkında Kürtler arasında söylenen kasideler ve destanlar,*
- *İsyan sonrası hazırlanan "Şark Islahat Planı",*
- *Sürgündeki Kürt millicilerinin yarı-diplomatik girişimleri.*
- Tümüyle bir resmi tarihsel belge niteliğinde olduğu için, 1993'teki yayınlımızda değerlendiremediğimiz kimi "*askeri savaş günce-si*" niteliğindeki belgeleri, arabaşlıklar ve zorunlu sadeleştirilmeler dışında aslına uygun olarak, yorum yapmadan vereceğiz.

İşin ilginç yanı; ikinci nüshasını İçişleri Bakanlığı'nın kâğıt çöplüğünde bulan, aynı zamanda araştırmacı olan bir zabıta memuru (sonradan müdür MB) aracılığıyla sağladığımız bu önemli dokümanı, 1993 yılındaki çalışmamızda değerlendirdikten sonra kitap büyük yankı yaratmış, toplatılmış ve hakkımızda dava açılmıştı.

Devlet güdümlü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü çevresinden birileri ise bunu daha önce yayımlanmış gibi göstermeye çalıştılar. Bunlar neyse de, kitabı bizzat benden alan Diyarbakirli araştırmacı Şevket Beysanoğlu'nun tutumu beni son derece yadırgatmıştı. Feridun Çelik, Diyarbakir Belediye Başkanlığı'na seçilince, başta Cumhuriyet dönemi olmak üzere, eski kitabını yeniden güncelleyerek yayınlamasını öneriyor Şevket Bey'e. O da, özellikle Şark İstiklal Mahkemesi süreci konusunda çalışmamdan yoğun biçimde yararlandığı halde, benim çalışmamı değil, daha önce hiç yayımlanmamış olan bu dokümanı kaynak veriyordu. 2000 yılında Türkiye'ye döndükten sonra, kendisini arayarak uygun bir dille eleştirmiştim.

Bundan sonraki bölümde, yaklaşık 35 yıldır elimizde bulunan ve yer darlığı dolayısıyla 1993 tarihli yayınumuzda değerlendirmediğimiz "Askeri Günce" niteliğindeki birçok resmi belgeyi, literatüre katkı sunmak üzere mümkün mertebe yorumsuz olarak vereceğiz.

Askeri raporlar ve yazışmalar

Takip ve tenkil harekâtında Jandarma kuvvetlerinden isti-

fade edilmediğini gören Ordu Müfettişliği, isyan sahasındaki vilâyetlere 20 Şubat 1341 (1925) tarih ve 186 numaralı şu tamimi göndermiştir:

1. Vali beyefendilerden bir mühimme daha rica edeceğim, o da Jandarmanın istimaline (kullanılmasına MB) taalluk eder.
2. Zamanla anlıyorum ki, kaza ve nahiyelerdeki hükümet memurlarımız jandarmayı bir postacı veya kapı bekçisi telakki etmekte ve asayiş ile zinhar alakadar tutmamaktadırlar.
3. Hadise-i malûme birkaç şeririn (fesatçının MB) ikâ eylediği asayişsizlikten başka bir şey değildir. Bunun kemal-i sür'at ve şiddetle bertaraf edilmesini Hükümetimiz arzu ettiğinden dolayıdır ki, ordu müzaheretine (yardımına MB) koşuyor. Bu müzaheret, Jandarmayı vazife-i asliyesinden avare tutmamalıdır. Bugüne kadar hiçbir yerden şöyle olursa böyle yapacağım ve böyle yaptım yollu ve Jandarmaya müstenit bir vaad ve müdafaa almamışım. Mesela eli altında 30-40 jandarması varken, küçük bir propagandaya kapılarak "imdat" diye bağırarak bir kaza kaymakamına karşı beride hiç bir jandarma bulunmadığı ve hakiki tehlide uğradığı halde halk ile müdafaaya koşan kaymakam da görüyorum.
4. Binaenaleyh evvelce de arzolunduğu veçhile eşirranın (isyancıların MB) propagandaları

gayet kuvvetlidir. Kaza ve nahije memurlarımız bir tehlide maruz kalınca bu propagandalara kapılmayacaklardır. Ve hakikaten bir tehlide maruz kalırlarsa jandarmanın her neferinden ve tüfek adedinden istifadeyi kendilerine bir mecburiyet ve bir vazife gibi bilmedirler ve jandarmalarını dağıtmamalıdır. Bunun için her jandarmanın kıt'a veya karakolu baskına maruz kalarak mukavemet edemeyeceği kuvvet karşısında hatta karakol olmazsa nahije ve daha bir mecburiyet varsa kaza merkezine doğru gelmeleri ve bu suretle kuvvetlenerek ellerindeki silahlardan müctemian (toptan MB) istifade etmeleri lâzımdır. Böyle vahdet karşısında en büyük çeteler bile mukavemet edemediğinden başka yine bu tarz-ı harekete ahali de iştirak eder. Böyle yapılmadığı içindir ki, bu kerre takip kıtaatımızın tahlis edildiği (kurtarıldığı MB) 30 jandarma ile 3 zabıt Piran'da esir olmuşlardır. Faik kuvvetlere karşı jandarmadan tard ve tenkil (uzaklaştırma ve cezalandırma MB) fevkaladeliğini beklemiyorum. Fakat ordu kıtaatı yetişinceye kadar yağmayı men için mukavemet talep ediyorum. Ve binaenaleyh kaymakamlarımızın ve nahije müdürlerimizin böylece vazifelerinin teminini Vali beyefendilerden hassaten rica ederim, çünkü tüfek adedi pek iyi

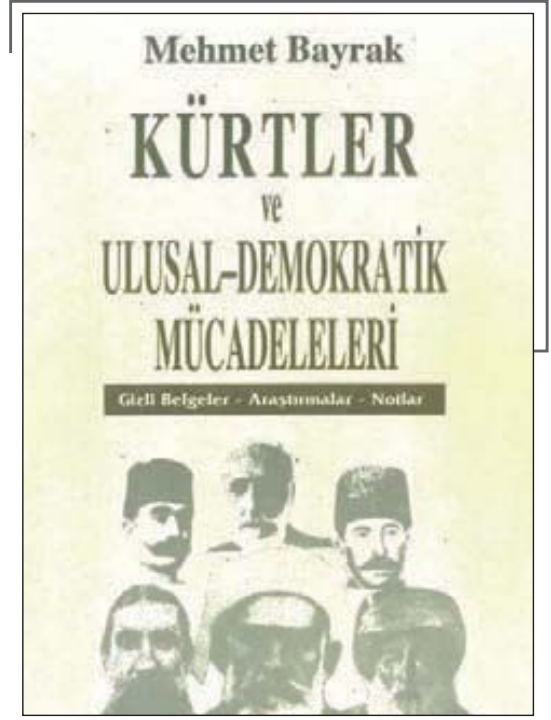
malum olan eşirra (isyancı MB) kafilesini bir zaman gelecek ki, geçtiği kaza dahilindeki jandarmanın tüfekleri ile ölçeceğim.

Üçüncü Ordu Müfettişliği 21 Şubat 1341 (1925) tarih ve 196 nolu Şifresi'nde Lice istikametinde bulunan müfreze raporuna atfen şu malumatı vermiştir:

1. 19-20/2/341 gecesini Fars'ta geçiren müfreze 20/2/341 sabahı Zoğri'ye, Leçuk istikametinde hareket etmiş ve Tepecik, Mahmiyan karyeleri (köyleri MB) hizasına gelince işbu karyelerden Ussatın (âsilerin/ isyancıların MB) ateşi başlamıştır. Müteakiben ateşe Zoğriye karyesi de iştirak etmiştir. Bu suretle müfreze hâsıl olan cepheye karşı muharebeye başlayınca, Ussatın ateşinin kesafet ve şiddeti ziyadeleşmiş olmakla beraber, bir kısım Ussatın müfrezenin sağından ve Fis Boğazı istikametinin solundan ilerlediği görülmesi üzerine müfreze çekilmek emrini almış ve bu sırada kumandanı bulunan Müfettişlik Süvari Mütihazası Kaymakam Hüseyin Bey şehit olmuştur.
2. Bu çekilişte müfreze, Şeyh Halikân'a gelinceye kadar sağ ve soldaki köylerin hepsinden ateş edilmiştir, yalnız Ekrek karyesi ateş etmemiştir.
3. Ussatın miktar-ı hakikisini tayin kabil olamamış ise de, müsademeye iştirak edenler bini mütecaviz tahmin edilmiştir. Civar kurra (köyler MB) her an

harekete mühey-ya (hazır MB) bir haldedir.

4. Jandarmadan bir zabıt, 38 nefer ağırlıkları ve muhafız efradı ile Ussatın eline geçmiştir, 3 şehit 2 nefer de mecrumumuz (yaralımız MB) vardır.
5. Ussatın tahassun-gâhi (saklandığı yer MB) olan arazinin gayet arızalı olması, müfrezedeki piyadenin mahdudiyeti ve buna ilaveten efradın da acemiliği adem-i muvaffakiyeti (başarısızlığa MB) sebep ve âmil olmuştur.
6. Hâlen müfreze Alibardak'tadır. Mürettep bir piyade bölüğü ile bir sahra takımı, müfreze kumandanlığına tayin edilen Kaymakam Keramettin Bey emrinde olarak bugün 21.2.341'de Alibardak'a gönderiliyor. Topçu, isyana iştirak eden köyler mıntakasına kadar müfreze ile beraber gitmeye çalışarak muhalefete iştirakte devam eyledikleri takdirde, işbu köyleri de topa tutacaktır. Mamafih te'dibimizin (operasyonumuzun MB) masum halka müteveccih (yönelik MB) olmadığı işbu köyler ağavatına (ağalarına MB) vilayetçe bir daha vaktinde telkin olunacaktır.
7. Düşünce ve tedbirlerimiz şunlardır:

8. Keramettin Bey müfrezesi yarın için Kars ve Tepecik mıntakasına kadar ilerleyecek ve mebhuz (söz konusu MB) köyleri te'dib edecektir. Bu hattan ileri geçmesi Hani-Lice istikametinde ilerleyen süvari fırkasının harekâtına tabi kalacaktır.
- Midyat'tan hareket eden taburların yürüyüşü tesri olunmuştur (hızlandırılmıştır MB).
- Avniye beyi Kâmil Bey'le Hükümetimize sadık ve ibraz-ı hizmete (hizmet etmeye MB) mükerreren (birçok defa MB) müracaatta bulunan Avniye Beyi Kâmil ve Silvanlı Sadık Bey'le Hazro ağavatının (ağalarının MB), Hasenanlı Emin Ağa'nın emir ve tertip buyurulacak kıtaatın vurduna (varışına MB) kadar müfrezelerimizle birlikte müsademata (çatışmalara MB) iştiraklerine muvafakat ettim. (SÜRECEK) 🌙

Xalê Misto û Pezê Winda

MEHMET ÇELÎK

Temenê xalê Misto di-
gihîşt şestî. Di vî temenê
xwe yê dirêj de gelek zorî
zehmetî û xizaniyê dîtibû. Her
xêza li ser çavên wî berxwe-
dana wî ya li dijî şert û mercên
jiyana dijwar, têkoşîna wî ya di
nav êş û elemê de nîşan dida.

Xalê Misto li gorî xwe zilamekî
bêhnfireh bû. Carnan li dijî kir-
yarên zarokan bêhna wî teng
bibe jî tu caran wan nedişand.
Zarokan jî, gundiyan jî vî tiştî
zanibûn. Him pir zû hêrs dibû,
him jî zû dihat ser hemdê xwe.
Loma serê wî ji aliyê zarokan
ve tim di belayê de bû.

Zarokên gund carnan ji bo
ku wî biqehrînin, gava li pey
hêstira xwe diçû nav zeviyan bi
pey diketin û bi yek dengî heta
ku ji wan dihat diqîriyan:

Xalê misto

Doxîn sisto

Ji kerê keto

Xwedê lê xisto!..

Bi vî qîrîna wan xwedêgiravî ew
jî hêrs dibû û xwe dixeyîdand.
Lê meseleya wî ya hêrsbûnê

ne ev gotin bûn. Gava zarok
diqîriyan hêstira wî ditirsiya û
hêstirê dest bi zîtika dikir. Heta
xalê Misto dîsa hêstira xwe
zeft dikir gelek zehmetî diki-
şand. Di nav xwêdanê de dima,
diwestiya û dest bi çêra dikir.
Çi dihat ber devê wî digot. Tu
kes, tu tiştî ji wan çêran xelas
nedibûn. Çav lê sor dibûn. Wî
dengê çiqas xwe bilind bikira
û çêra bikira zarokan jî bi eks
ewqas qîrîna xwe bilind dikirin
û ji pey wî nediqetiyên.

Tiştê ku ji der ve xuya dikir,
ev bû. Lê meseleya xwe ya
sereke tenê ew zanibû. Temen
her diborî û heyat ji dest diçû.
Rebeno, tenê çêr di destan de
mabûn. Bi van çêran heyfa
xwe distend ji jiyane.

Dîsa rojek wisa bû. Dema xalê
Misto li pey hêstira xwe ketibû
rê û diçû nav zeviyê, tişteke
ecêb qewimibû. Ewê rojê zarok
nehatibûn ser rêya wî. Mat-
mayî bibû. Ji rexma vêya bi
dilekî aram gihîşt zeviya xwe.
Dest bi karê xwe kir. Ber destê
esrê karê xwe xelas kir û hêdî
hêdî ber bi gund ve kete rê.

Gava gihîşt nava gund dît ku
zarokên ku çûbûn ber pez jî
hêdî hêdî ber bi gund ve tên.
Qet nesekinî. Hêstira xwe bir
malê. Barê xwe danî û hefsarê
hêstirê da destê keçîka xwe
ya biçûk. Ji wê re got "Hêstirê
bibe ser avê". Gava keçîka
biçûk hefsarê hêstirê girt û ber
bi avê ve bi çû xalê Misto jî ji
qutiya xwe çixareyekê pêça û
ber bi nava gund ve çû. Gava
gihîşt wê derê dît ku şivan jî wa
ye hêdî hêdî dikevin nav gund.

Di wê navberê de çavên wî bi
Salihê kurê wî ket. Pezê xwe
dabû ber xwe û ji aliyekî ve ew
ber bi malê ve dibirin û ji aliyê
din ve jî digiriya. Hêsrên ku ji
çavan dirjjiyan, lîka ku ji poz
hatibû xwarê û gilêza devê wî
tev ketibûn nav hev.

Gava xalê Misto dît ku Salih
digirî gazî wî kir û xwest hîn
bibe bê ka ji bo çî digirî. Salih
ji aliyekî ve digiriya, ji aliyekî ve
jî bi tirs digot ku pezek wenda
kiriye. Îskeiska wî hevokê di
qirika wî de hiştibû.

***

Nîvrokî, gava tav li asîmanê şîn geş bibû, Salih jî pezê xwe dabû ber xwe û ew biribûn bin siya darekê û ew xistibû mexel. Piştê li bin siya darê, nan û pîvazê xwe ji tûrik derxistibû û xwaribû. Piştî ku xwarina xwe xwaribû giraniyek hatibû ser. Xwe di bin siya darê de dirêj kiribû. Di vê kelagerma rojê de ev siya darê jê re bibû wek bihuştê. Bi dilrihetî xwe dirêj kiribû. Piştî demeke kin xwe berdabû nav lepê xewê.

Gava ji xew şiyar bibû, qederek çavên xwe venekiribû, xwe telandibû. Bayekî hênîk hatibû. Bi kêfxweşî herdu desten xwe xistibû bin serê xwe. Demekî wiha li ser piştê mabû.

Dawîya dawîn, te yê bigota qey tişteke hatiye bîra wî, ji nişka ve rabibû ser xwe. Bi wan çavên xewî li der û dora xwe mêze kiribû.

Pez ji mexel rabibû û li derdora wî diçêriya. Jixwe tevde şaş heb bûn. Piştî qederek gava rabû ser xwe û ber bi wan ve çû hê nû ferq kir ku pezekî wî tune. Bi vî aliyê reviya... Ber bi aliyê din ve çû... Nedît... Neçar mabû. Nizanibû çi bike. Hêdî hêdî êdî roj diçû ava. Newêribû biçe malê. Lê bêyî xwesteka wî piyên wî ber bi gund ve, ber bi malê ve ew dibirin.

***

Dema xalê Misto ew dît di rewşeke awiha de bû. Xalê Misto ewil got qey dîsa wî û hevalên xwe li hev xistine. Lê gava meseleyê hîn bû, bi hêrs çend gotinan jê re got. Wext tunebû ku bisekine. Lewra roj diçû ava. Beriya ku tarî bikeve erdê dixwest pezê wendayî bibine. Ew û çend gundiyan din ên ku

li qada gund bûn ketin nav liv û tevgerê. Piştî ku gihîştin ber dara ku Salih di bin de razabû her yek bi aliyekî de belav bûn. Gava yekî ji wan pez dît wê gazî hevalên xwe bikira.

Piştî qederek, bi qasî nîv saet an jî çil deqe şûnde Selmanê kurê Nazo pez dît û paşve vegeriya. Ji aliyekî ve jî diçêriya û gazî hevalên xwe dikir. Xalê Mistefa, Şikrî, Salih, Ehmedo!.. Weriiin!.. Weriiin! Min pez dît!..

Gava deng çû wan Salih, Ehmed û Şikrî dev ji lêgerînê berdan û vegeriyan. Lê deng ji xalê Misto dernediket. Qet pêjna wî nedihat. Gava yên din gihîştin ba hev Selman hêjî gazî xalê Misto dikir. Lê dîsa qet deng jê nedihat.

Xalê Misto dema ji dûr de dengê Selman bihîst xwe bi xwe got "De baş e. Wa ye ez ê paşve vegerim. Wey siheta te xweş Selman! Te îşev min ji ezabek û xezebek mezin xelas kir. Xwedê çi miradê te hebe bide." Piştê bi aliyê gund ve vegeriya. Darê xwe wekî ku wan bihîstiye û wek bersivê hejand û ber bi gund ve meşiya.

Yên din jî diçêriyan û ber bi nava gund ve diçûn. Ku deng ji xalê Misto derneket yekî jî wan got "Me pez dît lê îcar me xalê Misto wenda kir. Hûn dixwazin bila yek ji me pez bibe gund, em ên din jî li xalê Misto bigerin. Feqîrê xwedê bila îşev bîle sebeb li van çol û çiyayan nemîne."

Tev bi hev re diçêriyan. Gazî xalê Misto dikirin lê deng jê dernediket. Bi vî awayî heta nava gund hatin. Gava gihîştin nava gund ew nedîtin. Dereng

bibû êdî. Li hev şewirîn ku ka ew ê çi bikin û çawan bikin. Piştê re yekî ji wan got "Jixwe wa ye me pez dît. Em hinek din jî li vir bisekinin. Heke nehat em ê îcar jî li wî bigerin. Heyf e, bila ji bo pezekî heta serê sibê li çolê nemîne."

Piştê dîsa wek her car di nav xwe de li ser meseleyên rojane sohbet kirin. Bi qasî nîv saet derbsa bibû. Amadekariya xwe kirin ku îcar herin li xalê Misto bigerin. Hêna ji gund derketibûn ku ji dûr ve reşahiyek xuya bû. Ber bi wan ve dihat. Gava çend gavên din nêzî hev bûn yekî ji wan got "Ev xalê Mistefa ye!"

Ewî ji meşa wî naskiribûn. Bi rastî jî çend deqe şûnde xalê Misto gihîştibû ba wan. Lê xuya bû ku pir aciz bûye. Silav dan hev û li ser piyan çend gotinan kirin. Êdî berê bi gund ve kirin ku biçin malên xwe. Lê Selman xwe negirt û got "Xalê Mistefa me ew qas gazî te dikir gelo dengê me qet nedihat te. Qet deng ji te derneket û te bersiva me jî neda." Xalê Misto li hember vî pirsê bêhnekî kûr kişand. Hilmê kişand û berda, kişand û berda... Bi dengê qehirî got "Hey malnemîrat! Min jî ew qas serê xwe dihejand, ma we neditî?! Hê jî qîreqîra we bû; xalê Mistefa û hey xalê Mistefa..."

Piştî vê bersiva wî tiqetiq bi hemûwan ket û her yekî berê xwe da mala xwe. Heta malê bi van gotinan kenyan. 🍷

► Termînolojiya Bebikan

REŞO RONAHI

Zarokê hêj di zikê diya xwe de bi bîra civaka xwe dihese, heta şer û pevçûnên civaka xwe hîs dike. Ji ber vê yekê rast e gava ku tê gotin zarok hê di zikê diya xwe de hînî ziman dibin.

Piştî têne dinyayê jî hînbûna wan berdewam dike. Lê helbet peyvên wan ên ewil ne wekî yên mezinan in. Li gorî pêşketina zimanê wan peyvên wan jî nîvco û şikestî ne. Yan belkî jî divê em nebêjin nîvco û şikestî. Belkî ew jî termînolojiya wan e.

Ez ê hin peyvên wan rêz bikim tevî bikaranîna di jiyana rojane de. Lê berî wê ez dixwazim vê bibêjim ku gumana min heye bê ka ev peyv hemû aîdî zarokan in an em mezin ji bo ku bi wan re têkliyê deynin ji xwe re hin peyvên diafirînin. Hêjayî lêkolîneke zanistî ya berfireh e.

Madem meseleya lêkolînê vebû divê ez vê jî bibêjim; ez ê hin peyvên parve bikim lê ev peyv dê li gorî tevahiya termînolojiya zarokan kêm bin, ji ber vê yekê jî hewce ye meriv li gelek herêman guhdariya zarok û dê û bavên bike. Wê çaxê belkî ferhengokê derkeve holê. Li ser navê xwe bibêjim; min

divê ez vê xebatê bikim lê ka şert û merc dê destûra vê bidin min an na. Ka bi saya vê nivîsê ez daxwazeke xwe jî bînim ser ziman. Kesên ku vê nivîsê xwendin û xwestin hin peyvên dîtir bi min re parve bikin dikarin bi rêya telefon an mailê xwe bigihînin min. Di bergê pêşîn de (hêla hundir) ev telefona min heye. Maîla xwe jî va ye ez li jêra vê nivîsê datînim.*

Niha ez ê hin ji van peyvan binivîsim û awayên bikaranîna wan jî li ber wan binivîsim:

'E 'e yan jî **'Eyê**: Ev peyv ji bo gûkirinê tê gotin.

Mînak; 'Eyê tê?

Kix: Ji bo tiştên pîs tê bilêvkirin. Gava ev peyv tê gotin mebest ew e ku zarok ji wî tiştê pîs dûr bike, destên xwe pê neke yan nexwe.

Mînak; Bide min, ew kix e kix!

Biv: Ji bo ku pitik xwe ji tiştên xeter dûr bide tê bilêvkirin.

Destê xwe pê meke; biv e!
Bivvv!

Uv: Gava pitik li erdê bikevin an li derekî bikevin tê ji bo îfadekirina êşê tê gotin.

Mînak; Tetê uv bû?

'Epê yan jî **'Emê**: Ji bo xwarinê tê gotin.

Madem meseleya lêkolînê vebû divê ez vê jî bibêjim; ez ê hin peyvan parve bikim lê ev peyv dê li gorî tevahiya termînolojiya zarokan kêm bin, ji ber vê yekê jî hewce ye meriv li gelek herêman guhdariya zarok û dê û bavan bike.

Mînak; 'Epo dixwazî?

Çaçê: Ji bo çav tê gotin.

Mînak; Çaçê veke! Ka çaçê, ka çaçê?

Tetê: Ji bo dest tê gotin.

Mînak; Ka tetê bide min.

Pep pep: Gava pitik bi ser piyan dikevin û hewl didin ku bimeşin mezin dikin ku wan bi tenê bihêlin û pê re bi dubare vê peyvê dibêje. Yanê meriv dikare bibêje kut ê maneya 'De, tena sere xwe bimeşel!'

Mînak; De keça min, de! Pep pep pep!

Papo: Ji bo solan (pêlavan) tê gotin.

Mînak; Papoyên xwe bîne.

Nono: Ji bo cil û bergan tê gotin.

Mînak; Nonoyên te çi xweş in, eferim ji te re.

Çuçîkirin: Ji bo rûniştinê tê gotin.

Mînak; Were, cem min çuçî bike.

'Eçêkirin: Ji bo lêdanê tê gotin

Mînak; Keko te 'eçê kir? Ez ê jî keko 'eçê bikim. Mêze bike; 'eçê keko, 'eçê keko.

Ne'en: Ji bo erebeyê te gotin. Dibe ku ji ber rîtmaya şixulîna motora erebeyê bi awayî hatibe binavkirin. Gava zarok ji xwe re bi erebeyan difîzin, qaşo erebeyê diajon jî vî dengî derdixin.

Mînak; Ne'ena xwe bîne em pê bilîzin keça min.

Çiçê: Ji bo sing û ber (memik) tê gotin.

Mînak; Ez ê çîçê bixwim ha!

Bilo: Ji bo wesleyê mêrîtiyê tê gotin.

Mînak; Bilo uv bûye?

Ata: Ji dêvla peyva "vê derê" de tê gotin.

Mînak; Were, ata çuçî!

Mamoş: Ji bo îfadekirina dilşewatîyê tê gotin. Mesela gava du zarok pev diçin û yek ji wan li gorî yê din biçûk e mezinek tê cem ê mezin, serê yê biçûk mist dide û dibêje; "Tu çima li bebê dixî. Mamoş eee! Mêze bike. Mamoş, mamoş!"

s.reso.ronahi@gmail.com

► Erdnigariyek nexweş û Giuseppe Corte

ULKU BÎNGOL

Giuseppe Corte, nexweşê qata sêyemîn, jûra demî" Lê dîsa jî "Pêvajoya xerabûyîna şaneyan" didome heta qata yekemîn û heta perdeya tariyê bi ser Giuseppe Corte ve tê kişandin.

Rojhilatanavîn ew erdnigariya qedîm, ew erdnigariya ku tê zanîn ku ji mirovahiyê re û ji şaristaniyê re malzaroktî kiriye, mixabin nexweş e niha. Hêzên emperyal, baronên şer û çekan, komprador, diktator, tevgerên paşverû û derdorên militarist vê nexweşiyê difiroşin rojhilatanavîn.

Çarê ûris Nikolayê Yekemîn di sala 1853an de ji bo dewleta osmanî ev gotina dîrokî kiribû: Di dest me de zilamekî nexweş, nexweşekî giran heye.

Îja gelo ev gotin ji bo dewleta osmanî yan erdnigariya ku wê demê osmanî li ser desthilatdarbûn, hatiye gotin?

Ji ber ku niha erdnigariya ku em behs dikin hê jî nexweş e!

Ji ber ku em behsa nexweşiyê dîkin, divê em hinekî derûniya nexweşan jî dahûrînin. Helbet nexweşiya ku em behs dîkin nexweşiyek civakî ye. Lê dîsa jî bi raya min şibandinek nexweşiya civakî û ya tibbî heye. Ez ne pîspor an bijîjkêkî zanista tibê me. Lê me hemûyan jî, li der û dora xwe kesên nexweş(nexweşên tibî) ditine.

Ji nav van nexweşan, hinek kes realîst in. Van kesan, nexweşiya xwe qebûl dîkin û hewl didin ku ji nexweşiyê xelas bibin. Hinek kes hene ku nexweşê nexweşiyê ne. Van kesan, li nexweşiyê digerin.

Hinek nexweş jî, nexweşiya xwe qebûl nakin heta ku nekevin ber sekeratê. Bi ya min nexweşiya rojhilatanavîn parî dişibe vî nexweşê dawîn.

Çîrokek Dîno Buzzatî ya bi navê "Heft Qat" vî nexweşê ku nexweşiya xwe qebûl nake, tîne bîra min.

Navê lehengê çîrokê Giuseppe Corte ye. Bi tayekî dikeve. Piştî hinek lêkolînê hîn dibe ku bes bo vê nexweşiyê nexweşxaneyek li bajarokêkî heye. Corte, bi rêwitiya rojek a bi trêne digihê vê nexweşxaneyê. Piştî tahlîlan Corte radîkin qata heftan. Corte wê rojê ji hemşîreya ku bi wî re aleqeder e, derbarê nexweşxaneyê de hinek agahyan werdigirê. Li gor van agahyan nexweşî li qata şeşan dest pê dîke û nexweş, li gor giraniya nexweşiyê ber bi qatên jêr ve diçin. Û li ber serê nexweşên qata yekemîn edî keşe(papaz) nobedar e.

Li ser van agahyan dilê Corte fireh dibe ku ew li qata hef-

temîn e. Ev kêfa Cortê zêde najo û bêyî xwesteka wî, hêdî hêdî wî dadixînin jêr; ji ber ku Corte nexweş e, her çiqas ew qebûl neke jî...

"... pêvajoya xerabûyîna şaneyan"

Dema ku Corte, ev gotina bêyom ji bijîjkê qata şeşan dibihîze, hê jî difikire ku neheqî lê hatîye kirin û diviya ew li qata heftan ba.

Bi vî fikrî dema ew ji qata heftan dadixin qata sêyemîn, bi hêrs ev risteya wek makezagonêkê li kartonekî dinivîse û li deriyê jûra xwe dadiliqîne:

'Giuseppe Corte, nexweşê qata sêyemîn, jûra demî'

Lê dîsa jî "Pêvajoya xerabûyîna şaneyan" didome heta qata yekemîn û heta perdeya tariyê bi ser Giuseppe Corte ve tê kişandin.

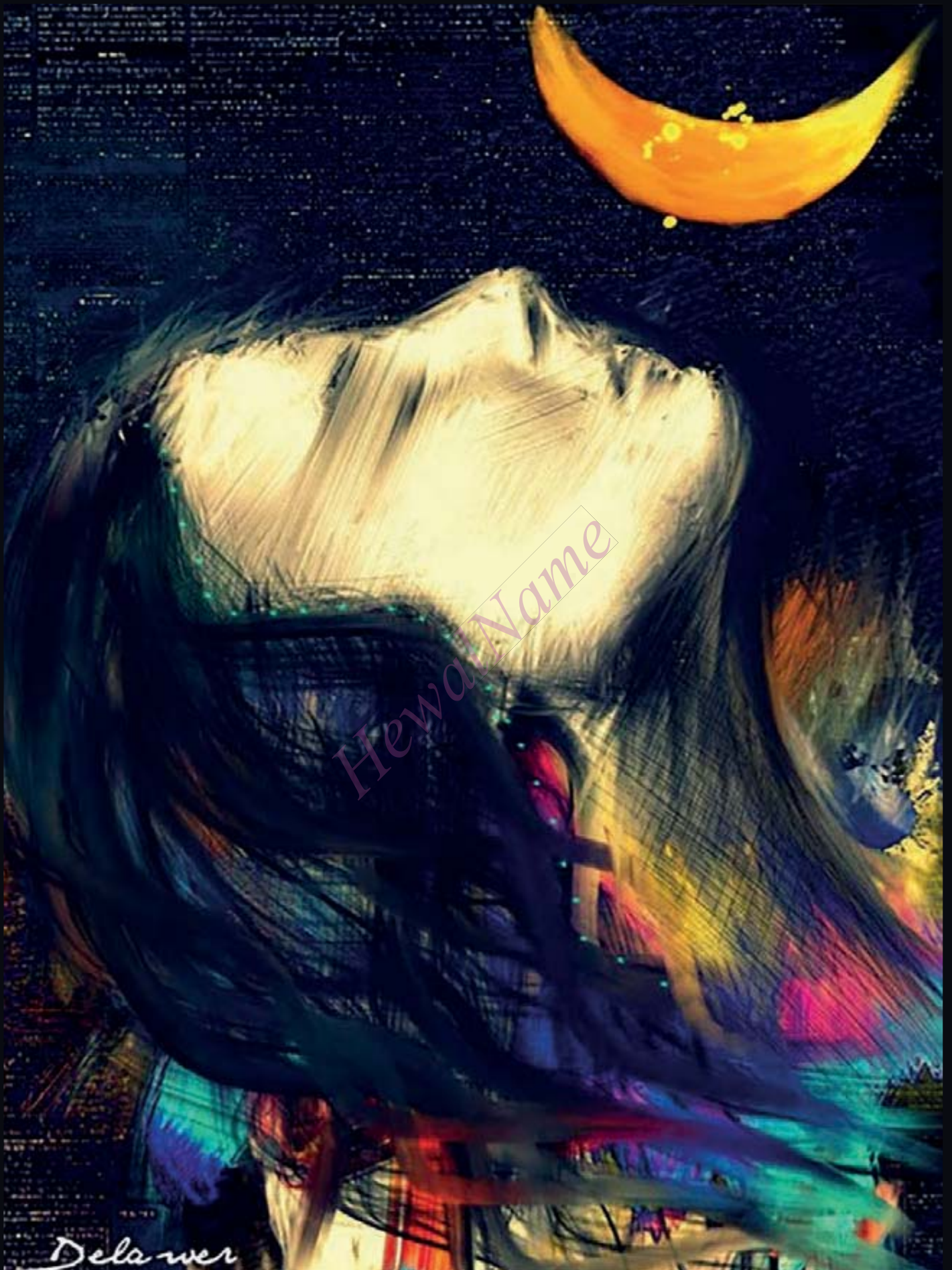
"Pêvajoya xerabûyîna şaneyan" mixabin li rojhilatanavîn jî hê didome wek nexweşiya Giuseppe Corte!

Piştî bi sed hezaran mirin, koçberî û karesatên vê nexweşiyê, gelo di vê xaçerêka dîrokî de rojhilata navîn dê karibê vê nexweşiyê êdî qebûl bike?

Heta ku perdeya tariyê ya li qatê yekemîn bi ser vê erdnigariya nexweş ve nehatî kişandin divê nexweşiya xwe qebûl bike...

Ji ber ku nexweşiya pevajoya xerabûyîna şaneyan didome û dermanê vê nexweşiyê, ji bo her bihostên vê erdnigariyê DEMOKRASÎ û ji bo her kes î AZADÎ ye... 🌹

Best û helbest

Xwînerên delal,

Em dîsa bi rûpela xwe
ya Best û Helbestê li
pêşberî we ne. Di vê
hejmara xwe de me
qismek ji helbesteke
Melayê Cizîrî da Îlhamî
Sîdar û Rizgar Elegez.
Wan jî li ser vê helbesta
Mela her yekî nezîre-
yek nivîsîn. Li hêviya
hejmara me ya nû bin
ji bo nezîreyên nû. Her
bimînin di xweşiyê de.

Ew durr û gewhera ebed zahir dibe li pêşberê
Şîbhê sûretên ya sermed her yek sifetên cewherê.

Ji hibra gulgûn dirijin meyperestên Cama Cem in
Pey ew rojperestên dem in li ser dara xêr û şerrê.

Deftera kebîr de lal tê ew hub û qisseta hanê
Rûcemala paksiriştê şahbanûya birca camê.

Batin e raza perdepoş bi destê saqî feramoş
Her ew reqqasên ney û noş tev sazandê Cejna Cem'ê.

Ji wehdetê eyan dibû yekwucûda nar û nûr bû
Zanîna kaseya lal bû li rûpela Serencam ê.

Rizgar Elegez

Îro ji derba xencerê lazim bi êşan î Mela
Teşbîhê zulfa dilberê zanim perîşan î Mela

Zanim perîşan î ji dil bê hed bi êşan î Mela
Teşbîhê buryan î ji dil billah ne insan î Mela

Billah çî teb'et adem î yekser dibêm yek alem î
Deryayê Qaf û qulzem î yan çerxê gerdan î Mela

Ya reb çî wê mihnetkêş î ser ta qedem têk ateş î
Mecrûhê qewsê tûzreş î lew dil bi peykan î Mela

...

Melayê Cizîrî

I

dema hesreta te
wek bişirîneke fireh
li ser singa min kulîlk vedida
te yê bidîta
stêrk
çawa
wek baranê
dilê min dişûşt

II

ruhê daran
û kulîlkan
û cobaran
mişt bi hêmaya te dagirtî
ey yara min
çavên min
wek arezûya kulîlkekê
ber bi rojê ve hildikişe
wek dilşahiya pinpinkekê
were tu vî dilê min aş bike

Îlhamî Sîdar

tarihte **0** gün

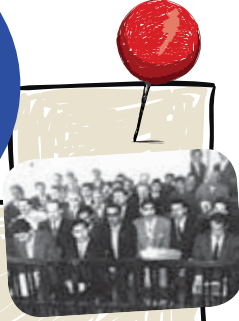
di **d**îrokê **d**e **w**e **r**ojê

03

Rêbendan

Doza 49'an li
Enqereyê dest
pê kir. (1961)

Kürt aydın ve
siyasetçilerinin
yargılandığı 49'lar
Davası Ankara'da başladı.

02

Rêbendan

Li Gevera Culemêrgê
aşit çêbû, 20 kes di
binî de mirin, 15 kes
birîndar bûn. (1992)

Hakkari'de çîğ düştü,
20 kişî yaşamını
yitirdi, 15 kişî
yaralandı.

05

Rêbendan

- Helbestvan û rewşenbîrê kurd
Osman Sebî li gundê Narincê ya
Semsûrê hat dinê. (1905)

Kürt şair Osman Sebrî Adıyaman
Narince köyünde doğdu.

20

Rêbendan

Helbestkar û
rewşenbîr Reşîdê
Kurd wefat kir.
(1968)

Şair ve aydın
Reşîdê Kurd
yaşamını yitirdi.

10

Rêbendan

Kurt Tealî Cemiyetî hate
damezirandin. (1918)

Kürt Teali Cemiyeti
kuruldu.

22

Rêbendan

Qazî Mihemed li Meydana Çarçira
avakirina Komara Mehabadê îlan
kir. (1946)

Qazî Mihemed, Çarçira Meydanında
Mahabat Cumhuriyetini ilan etti.

01

Reşemî

- Kovara Rewşenê dest bi weşana xwe kir. (1992)
- Rewşen dergisi yayın hayatına başladı.

07

Reşemî

Komeleya PEN'a Kurd bi beşdariya 28 nivîskaran li Amedê kongreya xwe pêk anî û bi awayekî fermî vebû. (2004)

Kürt PEN'i Diyarbakır'da 28 yazarın katılımıyla kuruldu. İtirazlar üzerine ismi sonradan Kürt Yazarlar Derneği oldu.

22

Reşemî

- Rojnameya hefteyî Welat dest bi weşanê kir. (1992)
- Welat gazetesi haftalık olarak yayın hayatına başladı.

13

Reşemî

Serhildana Şêx Seîd dest pê kir. (1925)

Şeyh Sait isyanı başladı.

28

Reşemî

Romanivîs Yaşar Kemal wefat kir. (2015)

Büyük yazar Yaşar Kemal yaşamını yitirdi.

25

Reşemî

Mîrê kurd Şerefhanê Bedlîsî hat dinê. (1543)

Kürt miri Şerefhanê Bedlîsî doğdu.

Fotoğraf: Enver Özkahraman

Zap vadisinde Mamê Seyni'yi tanımayan yoktu. Çok sevilirdi. Hakkari yöresindeki diğer yaşlılar gibi o da yaşını bilmezdi. Çoğu zaman yalın ayak gezdiği için ayaklarının altı adeta süngü işlemez nasır bağlamıştı. Şehre geldiğinde ya da bir düğüne, davete gittiğinde ancak ayakkabı, çorap giyerdi.

Beş vakit namazını kaçırmaz ama kendisine has bir tarzla kılardı. Ayetleri, sureleri Kürtçe, Farsça, Türkçe ve Arapça 'karışık' ve melodik okurdu.

Gençliğinde de çok cesur olan Seyni amca, 90'lı yılların o yangınında köyünü terketmedi. Bütün köyler boşaltılmıştı ama o eşiyile birlikte uzun yıllar köyde kaldı. Eşini kaybettikten sonra da yaz kış tek başına yaşadı. Çocukları ve komşularının ısrarı da fayda etmedi, "Eeeh gidin başımdan, kime şikayet ederseniz edin, ancak cenazemi alırlar buradan!" diye tersledi herkesi. Kimseye eyvallah etmeden gazsız elektriksiz, bir odasının ortasında yaktığı odunların hem ışığından hem ısısından yararlanarak yıllarca direndi. Yıkılmış bir eski zaman kilisesinden bulduğu baltalı kazmasıyla ve elbette yalın ayak, Nasturilerden kalma tarla setlerini onarmak için epeyce emek vermişti yalnızlığında.

2006'da öldüğünde 80'in üzerinde olduğu tahmin edilen Mamê Seyni'nin hatırası, Zap'ın güzellikleri içindeki yerini çoktan almıştır. 🌹

► Turnalar...

BARIŞ AVŞAR

‘Göbekli Tepe’de taşların üzerinde tilkiler, örümcekler, aslanlar, domuzlar, yaban ördekleri, yılanlar da var... Ancak ‘insanlaşmış’ olanlar turnalar. Daha doğrusu ‘insanlaşmış’ turnalar ya da turna kılıfına girmiş insanlar: Orası net değil.

Net olan, bunların top oynadıkları, dans ettikleri! Turna başlı, insan ayaklı varlıklar...

Göbekli Tepe kazılarını uzun yıllar sürdüren Klaus Schmidt ortaya çıkardığı görkemli maddi kaynakla arkeolojiyi, dolayısıyla insanlığın bütün geçmişini yeniden anlatmamıza yol açabilecek veriler ortaya koydu.

Schmidt’in MÖ 9-10. bin yıllarda, yani günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce Dicle ile Fırat arasındaki geniş bir bölgede

ortaya çıkardığı T şeklindeki anıtsal taşlar onun bu alanı bir ‘tapınak’ olarak değerlendirmesine neden oldu. İnsanların henüz Cilalı Taş Devri’nde ve yerleşik hayata başlamamışken ‘tapınak’ inşa etmiş olması fikrinin kesin doğru olarak kabulü ise halen hem daha fazla veriyi hem onları anlamayı hem de doğru yorumlayı gerektiriyor. Arkeolojiyi din ya

da milliyet propagandasının bugünkü ihtiyaçlarına göre yorumlamadan, doğru anlamayı becererek, Göbekli Tepe'nin ve diğer tarih öncesi insan merkezlerinin hakkını verebilecek miyiz?

Bu soruya kestirmeden 'evet' yanıtı vermeye kalkmak zor. Bugünün koşulları umutlu olmayı biraz zorlaştırıyor. Ancak aslında bilimin ortaya koyduğu her soruda olduğu gibi bunun da yanıtı yine bilimde...

Aktüel Arkeoloji dergisinin Kasım-Aralık 2018 sayısı bu yönde bir 'iz'i haber veriyordu: Kahramanmaraş Domuztepe Höyüğü kazılarında kaydedilen gelişmeler kazı başkanı Halil Tekin'in yazdığı, "Doğu Akdeniz'de Bir Geç Neolitik Yerleşimi: Domuztepe Höyüğü" başlıklı makalede aktarılırken, Şanlıurfa'daki Göbekli Tepe ile bağlantılara dikkat çekiliyordu. Göbekli Tepe'nin anıtsal T taşlarının küçültülmüş hallerine benzeyen yine T şeklindeki amuletler (muska/tılsım) ve Anadolu/Mezopotamya'dan Mısır'a, Çin'e ve Yunan'a kadar uzanan bölgede büyük önem taşıyan turna kuşu betimlemeleri... Tekin, Domuztepe'deki turna, leylek, turaç gibi kuş resimlerinin ele geçirilen çanak çömlek parçalarında sıklıkla tekrarlandığını belirtiyordu.

'İnsanlaşmış' turna, turna kılıklı insan

Göbekli Tepe'ye, yani MÖ 5-6 bine tarihlenen Domuztepe'den 2-3 bin yıl öncesine dönecek olursak Schmidt'in top oynayan turnaları çıkar

▲ Turna figürleri, Göbekli Tepe

karşımıza... Taş Devri insanı ne kadar uzun süre turna kuşunu izledi, onu avlanırken, gökyüzünde süzülürken ne kadar takip etti de bu kadar çok etkilendi bilinmez. Ancak turnaya Antik Mısır'dan Aleviliğe kadar uzanan bir 'ilahî' kuvvet atfedildiğine hiç şüphe yok. Bu 'iyi avcı'yı takibinde onun gücüne sahip olmaya ya da onun tarafından korunmaya bin yıllar boyunca epeyce uğraştığını söylemek mümkün görünüyor.

Öyle ki Göbekli Tepe'de taşların üzerinde tilkiler, örümcekler, aslanlar, domuzlar, yaban ördekleri, yılanlar da var... Ancak

'insanlaşmış' olanlar turnalar. Daha doğrusu 'insanlaşmış' turnalar ya da turna kılığına girmiş insanlar. Orası net değil. Net olan, bunların top oynadıkları, dans ettikleri! Turna başlı, insan ayaklı varlıklar...

Belki de dans ettikçe turnaya dönüştüğüne, onun gücüne ulaştığına/ulaşılacağına ikna olmuş ataların temsilleri...

'Turna semahı' geliyor insanın aklına...

Tabii bir de insanlığın ortak kültür hafızası içinde Göbekli Tepe'den Domuztepe'ye doğru kanatlarını aç kapata fırlatan turnaların peşinde kurulmuş medeniyetler... 🍷